

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA**

JOLANTA RADEVIČ

**TURTINĖS LYGYBĖS SIEKIMAS PER
MOKESČIŲ PROGRESYVUMĄ. AR LIETUVAI
REIKALINGAS PROGRESINIS PAJAMŲ
MOKESTIS?**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. L. Birškytė

Vilnius, 2013

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA**

**TURTINĖS LYGYBĖS SIEKIMAS PER
MOKESČIŲ PROGRESYVUMĄ. AR LIETUVAI
REIKALINGAS PROGRESINIS PAJAMŲ
MOKESTIS?**

**Finansų teisės magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621M90003**

**Vadovas
doc. dr. L. Birškytė
2013 04 12**

Recenzentas

**Atliko
FNTmn1-01 gr. stud.
J. Radevič
2013 04 12**

Vilnius, 2013

TURINYS

LENTELĖS	4
PAVEIKSLAI	5
ĮVADAS	6
1. LITERATŪROS APŽVALGA	9
1.1. Mokesčių sistemos vertinimo kriterijai	9
1.1.1. Bendrieji apmokestinimo principai	9
1.1.2. Mokesčių kultūra	14
1.2. Mokesčių sistemų klasifikacijos.....	16
1.2.1. Progresinės mokesčių sistemos samprata	17
1.2.2. Progresinės mokesčių sistemos neigiamas poveikis.....	22
1.2.3. Progresinės mokesčių sistemos teigiamas efektas.....	24
1.3. Mokesčių progresyvumo pasiekimo būdai.....	28
1.3.1. Mokesčio tarifai.....	28
1.3.2. Neapmokestinamas minimumas	29
2. PROGRESINIO PAJAMŲ MOKESČIO REIKALINGUMAS LIETUVOJE	31
2.1. Lietuvos gyventojų finansinės situacijos vertinimas.....	31
2.2. Progresinio pajamų mokesčio įvedimo galimybės Lietuvoje	33
3. LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOMONĖS APIE PROGRESINĮ PAJAMŲ MOKESTĮ ANALIZĖ	40
3.1. Tyrimo metodologija ir organizavimas	40
3.2. Tyrimo rezultatai	41
3.3. Tyrimo išvados.....	51
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	55
LITERATŪRA	57
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	63
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	64
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	65
PRIEDAI	66
1 priedas. Apklauso anketa	67
2 priedas. Anketinės apklauso rezultatų duomenys (lentelės)	69

LENTELĖS

1 lentelė. Efektyvusis mokesčio tarifas taikant NPD.....	19
2 lentelė. Pajamos ir laimės lygis JAV.....	26
3 lentelė. 2009 m. LR gyventojų pajamų mokesčio 6 str. pakeitimo įstatymo projekte numatyti mokesčio tarifo pakeitimai.....	28
4 lentelė. Skurdo ir socialinės atskirties grėsmė ES valstybėse išreikšta procentais visos valstybės gyventojų atžvilgiu.....	31
5 lentelė. Gyventojų pajamų skirtumai ES valstybėse, išreikšti santykiu tarp 20 proc. mažiausias ir 20 proc. didžiausias pajamas gaunančių gyventojų.....	32
6 lentelė. Darbuotojų skaičius pagal bruto darbo užmokesčio dydį.....	36

PAVEIKSLAI

1 pav.	Apklausoje dalyvavusių respondentų pasiskirstymas pagal demografinius duomenis.....	42
2 pav.	Respondentų nuomonė apie dabartinę mokesčių sistemą Lietuvoje.....	43
3 pav.	Respondentų domėjimasis mokesčių pakeitimais Lietuvoje.....	45
4 pav.	Respondentų požiūris į progresinio pajamų mokesčio įvedimą Lietuvoje.....	46
5 pav.	Respondentų nuomonė apie progresinių mokesčių socialinį teisingumą.....	47
6 pav.	Respondentų požiūris į turtinės atskirties mažinimą.....	48
7 pav.	Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio poveikį migracijos procesams.....	49
8 pav.	Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio įtaką biudžetui.....	50
9 pav.	Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio įtaką šešėliniai ekonomikai.....	51
10 pav.	Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio įtaką visuomenės gerovei.....	52
11 pav.	Respondentų galimybės mokėti pajamų mokesť.....	53

IVADAS

Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio šalių, mokesčiai yra pagrindinis valstybės biudžeto šaltinis. Įvairios šalys taiko skirtingus mokesčius. Skiriasi šalių mokesčių tarifai, struktūra, apmokestinimo bazė, našta mokesčio mokėtojui bei kiti parametrai, pagal kuriuos galima atskirti vieną mokesčių sistemą nuo kitos ir kurie apsprendžia, ar mokesčiai yra proporciniai, progresiniai, o kartais ir regresiniai. Didelę reikšmę mokesčių sistemos pobūdžiui turi mokesčių tarifai. Mokesčių tarifai gali būti nustatyti absoliučiais dydžiais arba procentais. Proporciniai mokesčių tarifai apskaičiuojami pagal vienodą procentą nuo bendros apmokestinamojo objekto apimties. Progresiniai tarifai didėja augant objekto apimčiai (Buškevičiūtė, 2005, p. 23-24).

Taigi, pagal mokesčio tarifo priklausomybę nuo mokesčio bazės kitimo yra skiriamas proporcinis, progresinis, regresinis, degresinis ir mišrus apmokestinimo būdai (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 87). Kiekvienas iš minėtų mokesčių būdų turi savo teigiamų bei neigiamų pusių. Nėra vieningos nuomonės, kokia mokesčių sistema ar apmokestinimo metodas yra geriausias. Kai kurių autorių teigimu, proporcinė mokesčių sistema yra teisingiausia, kitų nuomone, progresinė sistema labiausiai atspindi valstybės interesus, o galbūt geriausia sistema yra tokia, kurios mokesčių pagrindas yra vartojimas. Proporciniai mokesčiai, palyginti su progresiniais, yra aiškesni ir paprasčiau apskaičiuojami. Tuo tarpu, progresiniai mokesčiai reikalauja didesnių administravimo sąnaudų.

Atsižvelgiant į įvairias šalių ekonomines, socialines bei politines sąlygas, susikūrė skirtingos mokesčių sistemos. Aukšto išsivystymo lygio valstybės neretai pasirenka progresinių mokesčių sistemą. Progresinių mokesčių taikymo praktika paplitusi ne tik tokiose šalyse kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, Naujoji Zelandija ar Australija, bet ir kai kuriose senojo žemyno valstybėse, pavyzdžiui, Skandinavijos šalyse.

Mokesčių sistema yra vienas iš svarbiausių veiksnių, kuris įtakoja gyventojų kasdienį gyvenimą. Nuo šalies mokesstinės politikos labai priklauso kiekvieno piliečio gerovė. Egzistuoja daugybė faktorių, kurie lemia gyventojų gerovės lygį, pavyzdžiui, sveikatos apsauga, kultūrinis ar edukacinis lygis. Šalia minėtų faktorių yra ir turtinė lygybė. Socialinę atskirti mažina sudaromos didesnės galimybės žmonėms užsidirbti, lankstesnis darbo santykių reglamentavimas valstybėje, verslo pradžios kaštų mažinimas, valstybės paramos tam tikroms asmenų grupėms skyrimas. Progresiniai mokesčiai yra vienas iš būdų mažinančių socialinę ir turtinę atskirtį šalyje.

Vis dėlto, vertinant mokesčių progresyvumą kaip būdą turtinės atskirties mažinimui, iškyla klausimas, ar turtinės lygybės siekimas per mokesčių progresyvumą yra teisingas ir nepažeidžia tam tikrų mokesčių mokėtojų grupių interesų.

Be abejonės, praktikoje mokesčius reglamentuojantys įstatymai dažnai būna labai sudėtingi ir juose įtvirtintos įvairios normos, kurių dėka vienos šalies sistemoje derinami ir proporcingi, ir progresinių mokesčių bruožai. Mokesčių sistemos, taip pat kaip ir bet kokios kitos šalių sistemos, nuolat keičiamos, tobulinamos, siekiant pasiekti kuo aukštesnį valstybės lygį ir jos gyventojų gerovės lygį.

Šiuo metu Lietuvoje aktualus progresinių mokesčių įvedimo klausimas. Kaip skelbia vienas didžiausių Lietuvos dienraščių „Lietuvos rytas“, net keturios iš šešių populiariausių Lietuvos politinių partijų pasisako už progresinių pajamų mokesčių įvedimą, tačiau jų siūlomi modeliai ir tarifai skiriasi (Lietuvos rytas, 2012). Viena iš pagrindinių Vyriausybės 2012-2016 veiklos kryptių yra skirta mokesčių sistemos pertvarkai. Mokesčių sistemos pertvarka bus skirta socialinei atskirčiai mažinti, visuomenės solidarumui stiprinti, viešųjų šalies finansų plėtrai. Šios pertvarkos esmė yra tolygesnis mokestinės naštos pasiskirstymas tarp darbo ir kapitalo, didesnis pajamų ir turto apmokestinimo progresyvumas, vien socialiai reikšmingų ir tikslingų mokestinių lengvatų taikymas (LR Seimo nutarimas dėl Lietuvos respublikos Vyriausybės programos, 2012). Socialdemokratų, šiuo metu vadovaujančių naujajai valdančiajai daugumai rinkiminėje programoje, buvo žadamas progresinis gyventojų pajamų mokestis. Programoje siūloma vadovautis europietiška patirtimi įvedant progresinius mokesčius, mokesčių naštą perskirstant taip, kad neturtingesnieji mokėtų mažiau, o sąlygos verslui neblogėtų. Progresiniais mokesčiais ir kitomis ekonominėmis priemonėmis siūloma mažinti vis didėjančius pajamų skirtumus (Lietuvos socialdemokratų partijos programa, 2009). Vyriausybė sudarė mokesčių sistemą prižiūrusiančią darbo grupę, kuri įvertins mokestinių pokyčių galimybes ir gaires. Darbo grupei vadovaujančio Ministro Pirmininko patarėjo finansų klausimais S. Jakeliūno teigimu, darbo grupė, atsižvelgdama į būtinus sistemos veikimo principus – efektyvumą, paprastumą, teisingumą ir konkurencingumą, taip pat formuluos ir teiks Vyriausybei siūlymus dėl gilesnės mokesčių sistemos pertvarkos. Viena iš galimų siūlymų sričių yra mokesčių progresyvumo didinimas bei mokesčių tarifų keitimas (LR Vyriausybės naujienos, 2013). 2013 metų pradžioje apie progresinių mokesčių įvedimą pradėjo kalbėti ir finansų ministras R. Šadžius, anot kurio, Lietuvoje reikia mažinti darbo apmokestinimą, o pajamų apmokestinimą reikia daryti progresyvesnį, kad didesnes pajamas uždirbantys piliečiai svariau prisidėtų prie bendro gėrio. Ministras taip pat pažymėjo, kad įvedinėjant progresinius mokesčius Lietuvoje būtų žiūrima į kitų Europos Sąjungos šalių pavyzdžius (Kaip atrodytų progresinių mokesčių sistema, 2013).

Tam, kad būtų galima įvertinti progresinių mokesčių būtinumą Lietuvoje, reikia išanalizuoti progresinių mokesčių naudos bei galimai keliamos neigiamos mokesčių mokėtojų reakcijos santykį. Įstatymų leidyba yra viena iš pagrindinių valstybės funkcijų. Pagrindinės kiekvienos valstybės funkcijos turi būti vykdomos atsižvelgiant į gyventojų interesus. Todėl progresinio pajamų mokesčio

reikalingumo klausimas Lietuvoje privalo būti sprendžiamas įvertinus jo naudą ne tik visos valstybės mastu, bet ir kiekvieno mokesčio mokėtojo atžvilgiu atskirai.

Tyrimo nagrinėjama problema – turinės lygybės siekimo per mokesčių progresyvumą klausimas. Ar Lietuvai reikalingas progresinis pajamų mokestis?

Darbo tyrimo tikslas – analizuojant progresinių mokesčių sistemą, pateikti išvadas dėl turinės lygybės siekimo per mokesčių progresyvumą, mokesčių progresyvumo įtaką visuomenės gerovei bei progresinio pajamų mokesčio įvedimo būtinumo Lietuvoje.

Darbo tyrimo objektas – mokesčių progresyvumas bei jo poveikis turinės lygybės siekimui.

Darbo tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokesčių sistemos vertinimo kriterijus, kurie įtakoja mokesčių sistemos valstybėje pasirinkimą.
2. Išanalizuoti progresinės mokesčių sistemos teigiamą bei neigiamą poveikį.
3. Apžvelgti mokesčių progresyvumo pasiekimo būdus.
4. Išanalizuoti Lietuvos situaciją, gyventojų padėtį, pajėgumą mokėti mokesčius ir pateikti išvadas dėl progresinio pajamų mokesčio įvedimo šalyje
5. Išanalizuoti Lietuvos gyventojų požiūrį į šiuo metu valstybėje esančią mokesčių sistemą bei progresinio pajamų mokesčio įvedimą.

Darbo tyrimo hipotezė – tyrime keliami hipotezė, kad turinės lygybės siekimas per mokesčių progresyvumą yra teisingas ir skatina visuomenės gerovę. Lietuvai reikalingas progresinis pajamų mokestis.

Darbo metodai - tiriant problemą darbe naudojamas analitinis, apibendrinimo, anketinis, sisteminis metodas. Analitinio ir apibendrinimo metodų pagalba išnagrinėta progresinių mokesčių sistema, analizuojami teisės aktų projektai, statistinė medžiaga. Anketinės apklausos metodas taikomas siekiant sužinoti gyventojų požiūrį į progresinius mokesčius. Sisteminio metodo pagalba buvo apdoroti anketiniai duomenys bei sintezės metodu apibendrinti gauti rezultatai.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1. Mokesčių sistemos vertinimo kriterijai

Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkai skirtingai apibrėžia kriterijus, kuriais remiantis būtų kuriama veiksminga bei efektyvi mokesčių sistema, kas yra kiekvienos valstybės tikslas (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 9). Mokslinėje literatūroje pateikiama įvairių mokesčių sistemos vertinimo rodiklių, kurie skiriasi tiek savo turiniu, tiek mokesčių sistemos vertinimo pločiu bei gyliu (Bivainis ir Skačkauskienė, 2009, p. 299).

Vien tai, jog valstybė taiko aukštus mokesčių tarifus, nelemia didelės naudos ir pajamų iš mokesčių. Nemažiau svarbu yra vadovautis nustatytais mokesčių principais. Mokesčių sistemos efektyvumą didele dalimi lemia mokesčių surinkimo būdas bei kaštai. Vertinant kai kurių pasaulio valstybių mokesčių sistemas, darytina išvada, jog kuo sudėtingesnis valstybės mokesčių apskaičiavimo bei surinkimo mechanizmas, tuo labiau mažinamas mokesčių efektyvumas.

Audito ir mokesčių konsultacijų bendrovės Pricewaterhouse Coopers International Limited (PwC) duomenimis, pagal mokesčių surinkimo patogumą bei skiriamo laiko, snaudų mokesčių surinkimui šalyje, nustatyta, kad Maldivai turi mažiausiai snaudų reikalaujančią mokesčių sistemą. Kitos šalys įvardijamos, kaip turinčios patogią mokesčių surinkimo atžvilgiu sistemą, yra Kataras, Honkongas, Singapūras, Jungtiniai Arabų Emyratai (Pricewaterhouse Coopers International Limited, 2012). Tokia mokesčių sistema, kurią patogiu ir lengva administruoti, lemia mažesnius administravimo kaštus. Įvedant bet kokius mokesčių sistemos pakeitimus valstybėje, privalu kruopščiai išanalizuoti visus veiksnius, galinčius įtakoti mokesčių sistemos efektyvumą ateityje.

1.1.1. Bendrieji apmokestinimo principai

Visų pirma, kiekviena mokesčių sistema gali būti vertinama pagal egzistuojančius bendruosius apmokestinimo principus. Apmokestinimo principai yra pagrindinės nuostatos, kuriomis vadovaujantis kuriama valstybės mokesčių sistema ir įgyvendinamas mokesčių administravimas. Ilgą laiką apmokestinimo principai buvo traktuojami tik kaip mokslinė kategorija. Tačiau šiuo metu apmokestinimo principų svarba yra pripažinta ir įstatymo leidėjo lygmeniu Lietuvoje – 2004 m. balandžio 13 d. priimtame Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatyme (toliau – Mokesčių administravimo įstatymas) apmokestinimo sistema buvo įteisinta 6 straipsnyje „Apmokestinimo teisinio reglamentavimo ir taikymo principai“ (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 104).

Prieš įstojant į Europos Sąjungą (toliau – ES) Lietuvos Respublikos mokesčių sistemos tikslas buvo sukurti darnią, šiuolaikinę, pagrįstą ES reikalavimus atitinkančiais mokesčių įstatymais mokesčių sistemą, kuri skatintų sparčią krašto ekonomikos raidą, užtikrintų stabilias valstybės ir savivaldybių biudžetų pajamas, teisingą bei proporcingą mokesčių naštos paskirstymą, sąžiningą konkurenciją. Tokie mokesčių sistemos bei jos teisinių pagrindų reformos prioritetai buvo numatyti jau 1998 m. rugpjūčio 11 d. Vyriausybės 2001 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1016 patvirtintoje Mokesčių bazės sutvarkymo programoje ir buvo atkartotos vėlesnės Vyriausybės programos įgyvendinimo priemonių. Reformuota Lietuvos mokesčių sistema turėtų būti grindžiama teisingumo, lygybės ir neutralumo, aiškumo, viešumo bei mokesčių administravimo veiksmingumo principais (Marcijonas ir Sudavičius, 2003, p. 23).

Egzistuoja bendrieji apmokestinimo principai, kurių laikymasis sąlygoja visuomenės interesų ir apmokestinimo uždavinių įgyvendinimą. Principų skirstymas yra sąlyginis dalykas, kuris pagal skirtingus autorius yra skirstomas įvairiai. Pagal kai kuriuos ekonomistus, sociologus bei filosofus, dažniausiai išskiriami tokie principai, kaip ekonominio efektyvumo, administracinio paprastumo, mokesčių mokėtojų lygybės ir teisingumo (Buškevičiūtė, 2005, p. 25).

Ekonominio efektyvumo – principas reikalauja, kad mokesčiai netrukdytų siekti ekonominių tikslų, skatintų šiuos tikslus pasiekti, neiškreiptų išteklių paskirstymo, nepakenktų individų darbingumui, o priešingai – jį skatintų (Buškevičiūtė, 2005, p. 25). Tai reiškia, jog turi būti nustatyti optimalūs mokesčiai, kurie neprieštarautų mokesčių surinkimo tikslams. Efektyvumo principo taikymas siekia užtikrinti, kad į valstybės biudžetą būtų surinkta pakankamai pajamų tuo pačiu neužkraunant per didelės naštos mokesčius mokantiems asmenims.

Mokestinių pajamų augimo tempas turėtų sutapti su ekonomikos augimo tempu. Mokesčių sistema traktuojama kaip efektyvi, kai viena vertus, užtikrina pakankamą pajamų iš mokesčių kiekį valstybės priimtiems įsipareigojimams vykdyti, kita, mokesčių poveikis priimamiems rinkos subjektų sprendimams yra kuo mažesnis (Bivainis ir Skačkauskienė, 2009, p. 302).

Mokesčių administracinio paprastumo principas užtikrina, kad mokesčių ėmimas būtų lengvai įgyvendinamas, nesudarant mokėtojams rūpesčių. Mokesčių ėmimo kaštai turi būti minimalūs ir sudaryti kuo mažesnę mokesčio dalį (Buškevičiūtė, 2005, p. 26). Svarbu tai, jog mokesčių surinkimas būtų patogus tiek mokesčių mokėtojams, tiek ir mokesčių surinkėjams. Su administracinio paprastumo principu glaudžiai susijęs mokesčių įstatymų įgyvendinimo aspektas. Mokestiniai įstatymai turi būti kuo aiškesni ir tiksliai apibrėžti mokesčių surinkimą. Nesilaikant šio reikalavimo yra rizika, jog bus surinkti ne visi mokesčiai, gali padidėti mokesčių surinkimo kaštai. Sudėtingos ir nelengvai suprantamos gyventojams mokesčių surinkimą reglamentuojančių teisės aktų formuluotės dažnai būna konfliktų tarp mokesčių administratorių ir mokesčių mokėtojų priežastimi.

Panaši taisyklė yra įtvirtinta Mokesčių administravimo įstatyme, kur yra paašškintas administracinio paprastumo principas: „Mokestinės prievolės turinys, jos atsiradimo, vykdymo ir pasibaigimo tvarka ir pagrindai Lietuvos Respublikos mokesčių teisės aktuose turi būti aiškiai apibrėžti“ (LR mokesčių administravimo įstatymas, 2004, 9 str.).

Visi mokesčių mokėtojai, taikant mokesčių įstatymus, yra lygūs. Tai yra viena iš pagrindinių taisyklių, į kurią atsižvelgiama kuriant Lietuvos mokestinę bazę. *Mokesčių mokėtojų lygybės* principas tiesiogiai išplaukia iš Konstitucijoje įtvirtinto asmens lygybės principo. Šis principas yra konstitucinio lygiateisiškumo principo įtvirtinimas mokesčių teisėje. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šis principas įtvirtintas 29 straipsnyje. Remiantis šiuo principu draudžiama diskriminuoti mokesčių mokėtojus (jų grupes), ar dėl tam tikrų priežasčių sudaryti išskirtines sąlygas. Mokesčių mokėtojai – fiziniai asmenys ar jų grupės negali būti diskriminuojami dėl jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Dėl šių priežasčių jiems negali būti teikiama pirmenybė ar kitaip sudaromos palankesnės sąlygos. Taikant mokesčių įstatymus vienodos situacijos turi būti vertinamos vienodai, t. y. esant vienodomis faktinėms aplinkybėms mokesčių teisės aktai turi būti aiškinami ir taikomi vienodai visų mokesčių mokėtojų atžvilgiu (Mokesčių administravimo 5-10 straipsnių komentaras, 2006). Įgyvendinant šį principą siekiama, kad mokesčiai atliktų savo pagrindinę funkciją – užtikrintų valstybės (savivaldybės) pajamų gavimą, o ne spręstų pavienių ūkio subjektų ekonomines problemas kitų subjektų sąskaita. Tačiau formalus šio principo laikymasis reikštų, kad visi asmenys, pagal įstatymą esantys atitinkamo mokesčio mokėtojais, privalėtų mokėti mokesčių neįvertinus jų galimybių tą daryti, kas iš esmės prieštarautų klasikiniam apmokestinimo ekonominio veiksmingumo principui, Mokesčių administravimo įstatymo prasme – apmokestinimo teisingumo, principui (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 106).

Daugelio manymu, progresiniai mokesčiai neatitinka teisingumo principo ir netgi prieštarauja Konstitucijai, kurioje įtvirtintos lygios piliečių teisės. *Teisingumo principas* - vienas iš pagrindinių apmokestinimo principų. Laikantis šio principo, mokesčių sistema turi užtikrinti teisingą, proporcingą mokesčių naštos paskirstymą. Teisingas apmokestinimas užtikrinamas tada, kai kiekvienas subjektas sumoka valstybei proporcingą pajamų dalį (Rakauskaitė, 2006). Remiantis šiuo teisingumo principo apibūdinimu, proporcinė mokesčių sistema atrodo labiausiai užtikrinanti teisingumą mokesčių mokėtojų atžvilgiu.

Mokesčių administravimo įstatyme taip pat yra paašškintas teisingumo principas. Įstatyme įtvirtinta, kad kiekvienas mokesčių mokėtojas privalo mokėti mokesčių įstatymų nustatytus mokesčius, laikydamasis mokesčių teisės aktuose nustatytos mokesčio apskaičiavimo ir mokėjimo tvarkos. Mokesčių lengvatos, kurių nustatymas priklauso Lietuvos Respublikos kompetencijai, negali būti individualaus pobūdžio, pažeidžiančios proporcingą mokesčių naštos paskirstymą. Mokesčių

administratorius, administruodamas mokesčius, privalo vadovautis protingumo ir teisingumo kriterijais (LR mokesčių administravimo įstatymas, 2004, 8 str.).

Teisingumo principas apmokestinimo srityje gali būti vertinamas atsižvelgiant į visos visuomenės gerovę, arba atsižvelgiant į kiekvieno mokesčio mokėtojo padėtį individualiai, kas sudaro prielaidas dvejopam šio principo vertinimui bei aiškinimui.

Apmokestinimo taisyklės dauguma turi pripažinti protingomis ir teisingomis. Kiekvienas valstybei atiduoda deramą dalį, nes naudojasi valstybės teikiamomis paslaugomis. Teisingumo principas reikalauja, kad būtų atsižvelgta į potencialių mokėtojų pajėgumą mokėti. Pajėgumas kaip ir ekonominis veiklos pobūdis pripažįstamas apmokestinimo pagrindu. Mokesčių teisingumo aspektas dar suprantamas kaip horizontalusis ir vertikalusis teisingumas. Horizontalusis teisingumas reikalauja, kad individai, turintys lygias ekonomines galimybes mokėti mokesčius, būtų vienodai apmokestinami (Buškevičienė, 2005, p. 25). Horizontalų mokesčių teisingumą Elkins (2006) apibūdina kaip situaciją, kai mokesčių mokėtojai esantys panašioje padėtyje susiduria su vienoda mokesčių našta (Elkins, 2006).

Mokesčių teisingumas iš esmės yra filosofinė kategorija. Nenuostabu, kad tiek horizontalaus teisingumo, tiek vertikalaus teisingumo matavimo vienetų (kriterijų) turinys, taip ir lieka tiksliai neapibrėžtas. Pavyzdžiui, reikalavimas, kad vienodoje ekonominėje padėtyje esantys asmenys būtų apmokestinami vienodai, nieko nepasako, kaip skirstyti pareigą tarp tų, kurie yra nevienodoje padėtyje. Taigi akivaizdu yra tik tiek, kad absoliučiai vienodoje padėtyje esantiems asmenims mokesčių pareiga turėtų būti paskirstyta vienodai, bet realiame pasaulyje labai retai pasitaiko, kai asmenys yra absoliučiai vienodoje padėtyje. Elkins (2006) atkreipia dėmesį į tai, kad mokesčių mokėtojų padėtis turėtų būti panaši, bet nebūtinai vienoda. Panaši mokėtojų padėtis yra suprantama kaip lygiavertė padėtis. Vienodoje padėtyje esantys mokesčių mokėtojai visada patenka į „panašioje padėtyje“ esančių asmenų kategoriją, tačiau panašioje padėtyje esantys mokėtojai ne visada patenka į kategoriją „vienodoje padėtyje“ esančių asmenų (Elkins, 2006). Teisine prasme horizontalaus teisingumo reikalavimas reiškia ne tik draudimą diskriminuoti, bet ir atspindi asmenų lygiavertiškumo ir lygybės prieš įstatymą principą. Visuotinai pripažįstama, kad mokesčių pareiga turėtų būti vienoda vienodose padėtyse esantiems asmenims. Kadangi mokesčių teisės poveikis pasireiškia ekonominių resursų nukreipimu viešiesiems poreikiams tenkinti, omenyje turimas ne bet koks, o ekonominės asmenų padėties vienodumas. Ekonominių gėrybių paskirstymo požiūriu horizontalusis teisingumas reiškia nesikišimą į pasiskirstymą rinkoje. Vadovaujantis horizontalaus teisingumo kriterijais, į vienodą padėtį po apmokestinimo gali pretenduoti tik tie, kurie buvo vienodoje padėtyje iki apmokestinimo. Taigi galime laikyti, kad mokesčių pareigos paskirstymas pagal horizontalaus teisingumo kriterijus atitinka teisinio teisingumo reikalavimus. Ekonomistai neranda sutarimo kaip konkrečioje situacijoje matuoti ar apskaičiuoti asmens padėtį horizontalaus teisingumo požiūriu, kuo asmens padėties vertikalus

teisingumo požiūriu apskaičiavimas (vertinimas) skirtusi nuo vertinimo horizontalaus teisingumo atžvilgiu (Užubalis, 2012, p. 108).

Vertikalus mokesčių teisingumas – kai apmokestinimo kriterijus grindžiamas tuo, kad mokesčių subjektai, funkcionuojantys skirtingomis ekonominėmis sąlygomis, turi būti apmokestinami skirtingai, atsižvelgiant į visuomenės nuostatas. Taigi, nustatant mokesčių teisingumą, reikia vadovautis dviem pagrindiniais principais: gaunamos naudos ir pajėgumo sumokėti mokesčius (Dubauskas, 2011, p. 17). Be to, situacija, kai pasiekiamas vertikalus teisingumas reiškia, kad pasiekiamas ir horizontalus. Reikia pripažinti, kad kai tenkinamas horizontalaus teisingumo kriterijus nebūtinai tenkinamas vertikalaus teisingumo kriterijus (Užubalis, 2012, p. 108).

Vertikalusis teisingumas pasireiškia tada, kai skirtingas galimybes turintys individai apmokestinami skirtingai, t.y. taip, kaip atrodo teisinga visuomenei (Buškevičienė, 2005, p. 26). Vertikalaus teisingumo dimensijos reikalavimai mažiau apibrėžti – kokios apimties traktavimo skirtingumas galimas atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes. Būtent šioje dimensijoje pasireiškia kaip visuomenė konkrečiu laikotarpiu suvokia ir siekia paskirstomojo (socialinio) teisingumo. Horizontalaus teisingumo reikalavimas yra pirminis, minimalus lygybės reikalavimas. Jis turi apibrėžtą teisinį turinį – lygybės prieš įstatymą reikalavimą, apsaugantį nuo visiškai atsitiktinio pareigos mokėti mokesčius paskirstymo. Tuo tarpu vertikalaus teisingumo siekis priklauso nuo socialinio teisingumo sampratos konkrečioje visuomenėje. Galiausiai mokesčių pasiskirstymas vertinant horizontalaus ir vertikalaus teisingumo dimensijų aspektais priklauso nuo teisingumo ir lygiateisiškumo sampratos, vyraujančios visuomenėje konkrečiu momentu ir valstybės paskirties (Užubalis, 2012, p. 107-108).

Mokesčių sistemos (apmokestinimo) teisingumo principas įgyvendinamas nustatant skirtingus pagrindinius pajamų apmokestinamuosius minimumus, atleidžiant nuo mokesčių atskiras kategorijas asmenų ir t.t. Šis principas įgyvendinamas taip pat taikant progresinį apmokestinimą. Pavyzdžiui, prioriteto teikimas progresiniam pajamų apmokestinimui Italijoje įtvirtintas net Konstitucijos lygmeniu. Mokesčių sistemos teisingumo principas buvo įtvirtintas dar 1789 m. Žmogaus ir piliečių teisių deklaracijoje, kurioje skelbiama, kad mokesčiai turi būti lygiai paskirstyti tarp visų visuomenės piliečių atsižvelgiant į jų galimybes (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 105).

Lietuvoje pagrindiniai apmokestinimo principai yra įtvirtinti teisės aktuose. Apmokestinimo teisinio reglamentavimo ir taikymo pagrindiniai principai pagal Lietuvos teisės aktus yra: mokesčių mokėtojų lygybės, teisingumo ir visuotinio privalomumo, apmokestinimo aiškumo, turinio viršenybės prieš formą (LR Mokesčių administravimo įstatymas, 6 str.).

Europos Komisijos Bendros konsoliduotos pelno mokesčio bazės darbo grupės 2004 m. lapkričio 23 d. pranešime apžvelgiami bendrieji apmokestinimo principai, kuriais remiantis gali būti kuriama bendra mokesčių bazė tarp Europos Sąjungos šalių. Be aukščiau minėtų teisingumo ir ekonominio efektyvumo, pranešime išskiriami ir kiti principai. Be jau minėtų principų, pranešime taip

pat minimas lankstumo principas. Laikui bėgant versle ir rinkoje įvyksta daug pasikeitimų, todėl apmokestinimo bazė taip pat turi būti sudaryta taip, kad ją būtų nesunku koreguoti atsižvelgiant į verslo pakitimus (Europos Komisija, 2004).

Apmokestinimo sistema turėtų būti lanksti ir dinamiška, kad pokyčiai mokesčių sistemoje būtų galimi priklausomai nuo technologijų ir prekybos pažangos. Mokesčių sistema turėtų būti pakankamai lanksti, kad galėtų atitikti įstatyminės bazės pakitimus ir būtų išvengta spragų, dėl ko lankstumo principas tiesiogiai siejamas su efektyvumo principu (Alley ir Bentley, 2005).

Lietuvoje kaip vienoje iš Europos Sąjungos valstybių narių buvo priimti ir įsigaliojo nauji mokesčių įstatymai, parengti vadovaujantis bendrais apmokestinimo principais ir suderinti su apmokestinimą ES reglamentuojančiais teisės aktais. Priimant įstatymus, kurie grindžiami aukščiau įtvirtintais principais, siekiama sukurti darnią šiuolaikinę Lietuvos mokesčių sistemą, skatinančią sparčią ekonomikos raidą, užtikrinančią stabilias biudžetų pajamas, teisingą ir proporcingą mokesčių paskirstymą, teisingą konkurenciją (LR finansų ministerijos informacija, 2011).

Nors kai kurie principai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir persipina vienas su kitu, tačiau tarp tam tikrų principų galima išžvelgti nemažai prieštaravimų. Anot Levišauskaitės ir Šinkūnienės (2006), Lietuvos mokesčių sistema pagal mokesčių administravimo įstatymą kuriama vadovaujantis apmokestinimo principais: mokesčių mokėtojų lygybės, teisingumo ir visuotinio privalomumo, apmokestinimo aiškumo, turinio viršenybės prieš formą. Praktika rodo, kad visus šiuos principus įgyvendinti ir taikyti vienoje mokesčių sistemoje gana sudėtinga. Galima teigti, kad sukurti teisingą ir efektyvią sistemą pagal visus anksčiau minėtus apmokestinimo principus yra gana sunku dėl jų prieštaravimo vienas kitam: kartais teisingesnės mokesčių sistemos sukūrimas reikalauja daugiau sąnaudų, dėl to mokesčių sistema tampa brangesnė ir dažniausiai mažiau efektyvi (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 11-12). Tačiau, nors gana sunku suderinti minėtus apmokestinimo principus, rasti jų kompromisinį variantą yra svarbu, nes tai turi reikšmės efektyvios valstybės mokesčių sistemos kūrimui, kurį lemia ir kiti elementai, pavyzdžiui, mokesčių kultūra.

1.1.2. Mokesčių kultūra

Efektyvios mokesčių sistemos kūrimą be minėtų principų lemia ir mokesčių kultūros elementai (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 12). Įvairūs žodynai pateikia įvairias žodžio „kultūra“ sampratas. Tarptautinių žodžių žodyne žodis kultūra apibūdinamas kaip „socialinė sistema, garantuojanti materialinių ir dvasinių vertybių kūrimą, panaudojimą ir perteikimą, apibūdina visuomenės raidos lygį“ (Vaitkevičiūtė, 2004, p. 589). „Mokesčių kultūros“ sąvoka skirtingų autorių yra suprantama skirtingai. Austrijos ekonomisto Josefo Schumpeterio mokesčių kultūros supratimas orientuotas į jos kūrėjus, mokesčių ekonomistus ir politikus, kurie sukūrė dirbtinį dalyką - nacionalinę

mokesčių sistemą. Tuo tarpu, Prancūzų ekonomistas, buvęs Tarptautinio valiutos fondo (TVF) direktorius Michel Camdessus, išreiškė ekonomistų nuomonę, kuri apriboja mokesčių kultūros supratimą tik vertinant iš mokesčių mokėtojų pusės. TVF ekonomistai mokesčių kultūrą supranta kaip tam tikrą mokesčių mokėtojų sąmoningumą, o suvokimas, kodėl reikia mokėti mokesčius ir sudaro mokesčių kultūros pagrindą (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 12).

Rusijos politikas G. Boos sakė, kad nėra tokios šalies, kur žmonės būtų laimingi mokėdami mokesčius. Didelis pasipriešinimas mokesčiams Rusijoje rodo, kad mokesčių kultūra šiuo požiūriu Rusijoje nesusiformavo. „Mums reikia išvystyti mokesčių kultūrą, kurios niekas nenori pripažinti“ – G. Boos cituoja Levišauskaitė ir Šinkūnienė (2006). JAV mokesčių kultūros terminas dažniau vartojamas politikų negu ekonomistų, nors ir nėra aiškiai suvokiama. JAV politikas Larry Ed Combest pateikia tokią nuomonę: „Įvaldžius mokesčių kultūros sąvoką mes galime pakeisti valstybės mokesčių sistemą“. Įprasta politinė praktika visame pasaulyje yra pirmiausia pakeisti mokesčių įstatymus, o tada aptarti pasekmes. Pietų Afrikos Respublikoje Pajamų aptarnavimo centras (Revenue Service) siekė sukurti naują požiūrį tarp žmonių – tiek tarp mokesčių mokėtojų, tiek tarp mokesčių rinkėjų. Šioje valstybėje pabrėžiamas mokesčių švietimas, pavyzdžiui, mokesčių mokėtojams aiškinama, kad jų pareiga mokėti mokesčius atitinka visuomeninę gerovę (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 13).

Nors skirtingų šalių ekonomistai, politikai bei kiti visuomenės veikėjai mokesčių kultūros sąvoką apibūdina kiek skirtingai, vis dėlto kiekvieno autoriaus apibūdinta mokesčių kultūra tiesiogiai yra susijusi su mokesčių mokėtojų naudos iš mokesčių mokėjimo suvokimu. Dėl šios priežasties, nagrinėjant kiekvienos šalies mokesčių sistemą bei jos efektyvumą, labai svarbiu aspektu tampa mokesčių kultūra.

K. Levišauskaitė ir K. Šinkūnienė (2006) pateikia tokį mokesčių kultūros apibrėžimą: „Mokesčių kultūra yra nacionalinėje kultūroje susiklosčiusių mokesčių santykių visuma, apimanti apmokestinimo instrumentarijų, principus, tikslingą bei nuoseklų švietimą ir apmokestinimo pokyčius, lemiamus vidinės bei išorinės aplinkos veiksnių.“ Nagrinėjant mokesčių kultūrą, tikslinga būtų išskirti ir veiksnius, lemiančius jos raidą. Mokesčių kultūrą, kaip nacionalinės kultūros sudedamąją dalį, veikia bendrieji veiksniai, lemiantys bendrąją kultūrą: istorinę patirtį, šalies išsivystymo lygį, ugdymo bei švietimo sistemą, socialinę padėtį, auklėjimą ir specifinius veiksnius, būdingus tik mokesčių kultūrai, t.y. apmokestinimo principus, mokesčių mokėtojų sąmoningumą, jų gaunamą naudą, apmokestinimo sąlygų pokyčius, mokesčius mokesčių mokėtojų bei mokesčių administratoriaus santykius (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 13).

Vienas iš mokesčių kultūros aspektų yra mokesčių mentalitetas. Tarptautinių žodžių žodynas mentalitetą apibūdina kaip „individui ar individų grupei būdingą galvosenos, mąstymo būdą“ (Vaitkevičiūtė, 2004, p. 672). Todėl mokesčių, kaip pagrindinės mokesčių sistemos grandies, mentalitetas reiškia visuomenei būdingą mąstymą įvairiais apmokestinimo klausimais. Mokesčių

moralė kaip noras mokėti mokesčius, teisingai ir sąžiningai elgiantis ne tik savo, bet ir kitų atžvilgiu, yra glaudžiai susijusi su apmokestinimo principais, švietimu bei mokesčių kultūra (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 14-15).

Niemirowski, Baldwin ir Wearing (2003), nagrinėdami mokesčių mokėtojų motyvus mokėti mokesčius bei mokėtojų elgesį įtakojančius veiksnius, pastebėjo, kad ne tik ekonominiai, bet ir įvairūs psichologiniai, sociologiniai ir aplinkos faktoriai, turi įtakos vienokiam ar kitokiam mokėtojo elgesiui. Netgi tokie faktoriai, kaip polinkis paklusti ar mokesčio administratoriaus elgesys mokėtojo atžvilgiu, taip pat yra svarbūs vertinant mokesčių mokėtojų elgesį (Niemirowski, Baldwin ir Wearing, 2003).

Kadangi egzistuoja įvairios taisyklės, veiksniai, lemiantys individų elgesį, yra įvairių mokesčių mokėtojų tipologijų. Ekonomistas Benno Torgler išskiria 4 mokesčių mokėtojų grupes pagal jų elgesį:

1. Sąžiningi mokesčių mokėtojai, kurie net neieško būdų išvengti mokesčių.
2. Socialiniai mokesčių mokėtojai, kuriems įtakos turi socialinės normos. Jie yra jautrūs įvairiems įsitikinimams: jei jų aplinkoje individai moka mokesčius, jie taip pat mokės, jei ne - jų noras mokėti mokesčius sumažės.
3. Vidiniai mokesčių mokėtojai, kurie jaučia įsipareigojimą mokėti mokesčius ir yra jautrūs institucijų veiksams. Teigiami šių institucijų veiksmai lemia šių mokesčių mokėtojų motyvaciją mokėti mokesčius.
4. Vengiantieji mokėti mokesčius. Šiai grupei būdinga žema mokesčių moralė. Šie mokesčių mokėtojai lygina gaunamą naudą nemokant mokesčių su gaunama nauda sąžiningai juos mokant.

Vadinasi, išskirtos mokesčių mokėtojų grupės ir jas lemiantys motyvai mokėti mokesčius rodo mokesčių mentaliteto glaudų ryšį su mokesčių kultūra, kuri yra svarbi prielaida kuriant efektyvią mokesčių sistemą (Levišauskaitė ir Šinkūnienė, 2006, p. 15-16). Atsižvelgiant į valstybės mokesčių mokėtojų grupių vyravimą ir nuodugniai išnaginėjus valstybės ekonominę bei socialinę padėtį, reikėtų atidžiai parinkti labiausiai šaliai tinkančią mokesčių sistemą bei mokesčio tarifus.

Vertinant progresinius mokesčius teisingumo atžvilgiu, gali atrodyti, kad nėra teisinga, kai valstybė nusprendžia iš turtingesnių visuomenės narių atimti didelę dalį jų pajamų, kurias jie uždirba. Tačiau aukštesnio kultūros ir moralės lygio visuomenė, progresinius mokesčius turėtų traktuoti kaip tam tikrą socialinį indėlį, kurį turime mokėti siekdami gyventi darnesnėje bei socialiai aprūpintoje visuomenėje.

1.2.Mokesčių sistemų klasifikacijos

Mokesčiai turi ekonominį efektą, kuris savo ruožtu sukelia visuomeninius padarinius. Mokesčių sistemos ir mokesčių normos pasirinkimas parodo, kam teikiama pirmenybė ir kokio ekonominio, o

tuo pačiu ir socialinio rezultato norima pasiekti. Nuo to priklauso, kokia mokesčių sistema šalyje dominuoja (Kendrick, 1939, p. 92). Būtent nuo mokesčių sistemos pasirinkimo priklauso vykdomas ekonominis šalies reguliavimas.

Proporcingasis apmokestinimas – tai mokestis, kai mokesčio tarifas išlieka pastovus, keičiantis (augant ar mažėjant) mokesčio bazei. Lietuvoje proporcinis apmokestinimas taikomas daugumoje mokesčių: pelno, žemės, nekilnojamojo turto ir kt. (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 87).

Mišrus apmokestinimas reiškia, kad tam tikrai mokesčio bazės daliai taikomas mokesčio tarifas, išreikštas tvirta pinigų suma, o kitai daliai – mokesčio tarifas, išreikštas procentais nuo mokesčio bazės. Mišriojo mokesčio tarifo pavyzdžiu galėtų būti Lietuvoje taikomi akcizai. Vienas iš akcizų, kaip pavyzdys, galėtų būti akcizo mokestis taikomas alui. Alui Lietuvoje taikomas 8,5 lito už 1 proc. faktinės alkoholio koncentracijos. T.y. 8,5 lito yra tvirta pinigų suma, tačiau pats mokesčio dydis keičiasi priklausomai nuo alkoholio koncentracijos (European Commission, 2013).

Išimtiniais atvejais galimas ir regresinis apmokestinimas. Jis reiškia, kad mokesčio tarifas mažėja augant mokesčio bazei (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 88). Pasak J. Stiglitz (2000), progresinė mokesčių sistema yra tuomet, kai sumokami mokesčiai auga sparčiau negu proporcingai pajamų augimui. Tuo tarpu esant regresinei mokesčių sistemai, mokesčiai auga mažiau negu proporcingai, palyginus su pajamų augimu (Stiglitz, 2000, p. 159).

Taigi, vienas iš kriterijų nustatant mokesčių skirstymą į proporcingus, progresinius ir regresinius yra susijęs su pajamomis, t.y. atsižvelgiama į tai, kaip mokestis įtakoja mokesčių mokėtojo pajamas. Vartojimo mokesčiai dažniausiai yra regresiniai. Pavyzdžiui, vienas iš vartojimo mokesčių – PVM yra regresinis, kadangi mažas pajamas gaunantys gyventojai atiduotų didesnę dalį savo pajamų nei gaunantys dideles pajamas. Vartojimo mokesčiai labiau apkrauna mažesnes pajamas gaunančius asmenis, nes pastarieji vartojimo prekėms išleidžia didesnę dalį pajamų, negu turtingieji (Kawecka-Wyrzykowska, 2008, p. 50). Tad reikia pabrėžti tai, kad progresyvumas ar regresyvumas priklauso ne tik nuo mokesčio tarifo. Net esant tam tikram, visiems asmenims nepriklausomai nuo jų gaunamų pajamų, mokesčių tarifui, toks mokestis gali pasižymėti regresyvumu.

1.2.1. Progresinės mokesčių sistemos samprata

Terminai „progresinis“, „progresyvnis“ arba „progresyvus“ dažnai naudojami, kai kalbama apie mokesčius. Reikia pažymėti, kad žodis progresyvus lietuvių kalboje, kaip ir daugelyje kitų kalbų, turi nevienareikšmę prasmę – jis gali reikšti: 1. Pažangus ir 2. Palaipsniui stiprėjantis, didėjantis. Tuo tarpu progresyvnis reiškia: 1. Palaipsniui didėjantis, kylantis, augantis; 2. Stiprėjantis. Valstybinė lietuvių kalbos komisija pirmenybę teikia terminui „progresinis“ (Užubalis, 2012, p. 129).

Progresiniai mokesčiai – tai tokie mokesčiai, kai pajamoms apmokestinti taikomas daugiau nei vienas pajamų mokesčio tarifas. Pajamos suskirstomos laipteliais ir kiekvienam aukštesniam pajamų laipteliui taikomas didesnis mokesčio tarifas (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2009). Skaičiuojant pagal progresinį tarifą, pasitelkiama mokesčio tarifų skalė. Progresinis tarifas gali būti sudarytas pagal paprastą ir sudėtingą (laipsniuotą) progresiją. Pagal paprastą progresiją padidėję tarifai taikomi visam mokesčio objektui, o pagal sudėtingą progresiją objektas skirstomas į dalis, ir kiekvienai tolesnei objekto daliai skiriamas vis didėjantis tarifo dydis. Sudėtingos progresijos tarifas sušvelnina mokesčio progresiją ir jo našta. Proporciniai mokesčių tarifai apskaičiuojami pagal vienodą procentą, skaičiuojant nuo bendros apmokestinamojo objekto apimties, tuo tarpu progresiniai tarifai didėja augant objekto apimčiai (Dubauskas, 2011, p. 12).

Bittker (1974) pabrėžia svarbų progresinio mokesčio aspektą - realiai mokamą tarifą (Bittker, 1974). Efektyvusis vidutinis mokesčio mokėtojo mokamas tarifas skiriasi nuo ribinio mokesčio tarifo, taikomo paskutiniam pajamų piniginiam vienetui. Realiai mokamas tarifas, arba efektyvusis mokesčio tarifas, yra faktiškai taikomas tarifas. Kartais tiek ribinis, tiek vidutinis mokesčių tarifas gali sutapti su efektyviuoju ribiniu ar vidutiniu mokesčio tarifu (Walby, 2010).

Pavyzdžiui, asmens pajamos apmokestinamos remiantis trijų mokesčių laipteliais, kur pajamos iki 1 000 litų apmokestintos 15 proc. tarifu. Viršijant 1 000, bet neviršijant 2 000 litų – 20 proc., o viršijus 2 000 litų – taikomas 30 proc. tarifas. Jeigu asmuo uždirbtų 10 000 litų, tai nereiškia, kad būtų mokamas 30 proc. mokesčio tarifas nuo visų jo uždirbtų pajamų. Tokiu atveju, jo mokamas mokestis pasiskirstytų taip: suma iki 1 000 litų būtų apmokestinta 15 proc. t.y. būtų sumokėta 150 litų pajamų mokesčio. Kitas tūkstantis litų pajamų (virš 1 000 litų bet neviršijant 2 000 litų) būtų apmokestintas 20 proc. t.y. 200 litų. Visa likusi suma, kuri viršija 2 000 litų būtų apmokestinta taikant 30 proc. tarifą, t.y. 2 400 litų. Viską susumavus paaiškėja, kad asmuo, uždirbantis 10 000 litų iš viso sumokėtų 2 750 litų mokesčio. Kadangi 10 proc. jo pajamų buvo apmokestinti 15 proc. tarifu, kiti 1 proc. – 20 proc. tarifu ir likusieji 80 proc. pajamų – 30 proc. tarifu, vidutinis jo sumokėtas tarifas būtų 27,5 proc.

Bittker (1974) teigimu, nustatant mokesčių progresyvumą, reikia atsižvelgti ne tik į vidutinį mokesčio tarifą, bet ir į kitas aplinkybes. Gali būti taip, kad dalį gyventojų pajamų sudarys neapmokestinamos pajamos, pavyzdžiui pašalpos, kompensacijos, kurios nėra apmokestinamos pajamų mokesčiu. Tokiu atveju apmokestinamoji asmens pajamų suma bus mažesnė, negu bendrai gauta pajamų suma. Geriausiai mokesčio mokėtojo našta atspindi efektyvusis tarifas (angl. effective tax rate), kuris apskaičiuojamas padalinant asmens sumokamą gyventojų pajamų mokestį iš gaunamų pajamų. Jeigu dalį mokesčio mokėtojo pajamų sudaro neapmokestinamosios pajamų mokesčiu pajamos, tuomet galutinis apskaičiuotas mokesčio tarifas yra vadinamas efektyviuoju mokesčio tarifu, kurį mokės mokėtojas. Efektyvusis vidutinis tarifas tokiu atveju skirsis nuo apskaičiuoto vidutinio

mokesčio tarifo. Efektyvusis tarifas yra faktiškai sumokamo pajamų mokesčio tarifas, kuris atspindi realią mokėtojo mokestinę naštą (Bittker, 1974, p.780).

Efektyviojo mokesčio tarifo apskaičiavimą įtakoja ir taikomas neapmokestinamasis pajamų dydis (NPD). Apmokestinant gyventojų pajamų mokesčiu, Lietuvoje taikomas neapmokestinamasis pajamų dydis, kurio dėka labiausiai pažeidžiamos gyventojų grupės apmokestinamos mažiau. NPD taikomas priklausomai nuo žmogaus gaunamų metinių su darbo santykiais susijusių su darbo santykiais susijusių pajamų dydžio: mažiausioms pajamoms taikomas didžiausias neapmokestinamasis dydis. Dėl to mažas pajamas gaunančių ir socialiai jautrių grupių pajamos realiai apmokestinamos mažesniu pajamų mokesčio tarifu. Pavyzdžiui, tų gyventojų, kurie per mėnesį gauna 850 litų, įvertinus taikomą NPD pajamos realiai apmokestinamos 6,2 proc. tarifu ir tik nuo 3500 litų per mėnesį efektyvusis mokesčio tarifas tampa 15 proc. (Lietuvoje pajamų mokesčio progresyvumas, 2011).

Esant vienodam 15 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifui, taikant NPD, efektyvusis gyventojų pajamų mokesčio tarifas didesnėms pajamoms yra didesnis (žr. 1 lent.) Šiuo atveju nebuvo atsižvelgiama į kitas galimas aplinkybes, įtakojančias efektyvųjų tarifą.

1 lentelė. Efektyvusis mokesčio tarifas taikant NPD

Atlyginimas (bruto), Lt	Mėnesio NPD apskaičiuojamas pagal formulę	Efektyvusis GPM tarifas
1 000	430	8,6
1 500	330	11,7
2 000	230	13,3
2 500	130	14,2
3 000	30	14,9
3 150	0	15,0
3 500	0	15,0

Šaltinis: LR finansų ministerija

http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/komentarai/GPM_progresyvumas_per_NPD_20110322.pdf

Panašiai kaip efektyvusis vidutinis mokesčio tarifas gali nesutapti su vidutiniu tarifu, taip efektyvusis ribinis mokesčio tarifas gali skirtis nuo ribinio mokesčio tarifo, nes mokesčių mokėtojui gali būti taikomos tam tikros išlygos ar atskaitymai (Walby, 2010).

Asmenų lygybės aspektu svarbi asmens mokamojo pajėgumo idėja. Paskirstant mokesčių pareigą, teisingas asmenų traktavimas reikalauja, kad mokesčių našta būtų lygi. Pirmoji svarbi asmens pajėgumo mokėti principo išraiška pozityviojoje rašytinėje teisėje buvo revoliucinės Prancūzijos Žmogaus teisių ir piliečių deklaracija, kurios 13 straipsnis skelbė, kad visi piliečiai prie valstybės išlaidų turi prisidėti proporcingai savo galimybėms. Teisės doktrinoje asmens mokamojo pajėgumo principas taip pat vertinamas nevienareikšmiškai. Pozityvizmas apskritai atmeta asmens mokamojo

pajėgumo idėją, jeigu ji nėra aiškiai išreikšta įstatyme. Kiti pripažįsta etinę šios idėjos vertę, bet laiko nepakankamai konkrečia ir ieško konkretesnių jos turinio atskleidimo būdų arba tiesiog laiko teisiniu principu, kuris išvedamas iš Europoje vyraujančios teisės sampratos. Jau nuo senovės laikų mokesčiai buvo nustatomi bandant užčiuopti šaltinius, kurie leistų gauti pajamų. Demokratinėje santvarkoje pagrindu turėtų būti imamas asmens padėties vertinimas, o ne gavėjo patogumas ir ar galimybė surinkti pajamas (Užubalis, 2012, p.113).

Mokesčiai turėtų būti imami įvertinus mokesčių mokėtojų galimybes, t. y. įvertinus jų gaunamų pajamų dydį ir turimą turtą. Šį principą paremia Ernesto Engelio dėsnis. Engelio dėsnis – tai principas, teigiantis, kad šeimos pajamoms didėjant, santykinai mažėja jų dalis, išleidžiama būtiniausioms prekėms pirkti, o išlaidos prabangos dalykams santykinai didėja. Šis dėsnis teigia, kad vartotojai bus linkę išleisti didesnę bet kokių papildomų pajamų kiekį prabangos prekėms ir mažesnę kiekį – vartojamosioms (būtinosioms) reikmėms. Apmokestinus dideles pajamas turinčius žmones, jie nenusipirks prabangos dalykų, o apmokestinus varginguosius, sumažės jų galimybės apsirūpinti būtiniausiomis prekėmis. Jei valstybė nustato mokesčius vadovaudamasi naudos principu, ji dažniausiai neperskirsto pajamų. Mokėdami mokesčius, žmonės turi naudą iš vyriausybės programų įvykdymo. Jei valstybė nori perskirstyti pajamas, tai apmokestinant reikia vadovautis pajėgumo mokėti principu. Jeigu mokesčių sistema pagrįsta gaunamos naudos principu, tai žmonės mokesčius moka proporcingai naudai, gaunamai naudojantis vyriausybės paslaugomis. Pagal šį principą, mokesčius turėtų mokėti tik tie, kas naudojami paslaugomis kurių tiekimu rūpinasi valstybė bei mokestis tuomet turėtų būti mokamas tokia apimtimi, kokia asmuo naudojami teikiamomis paslaugomis. Anot Mankiw (2009), remiantis šiuo principu, viešąsias gėrybes, paslaugas, kuriomis visi visuomenės nariai naudojami bendrai, bandoma šiek tiek sutapatinti su privačiomis. Atrodo teisinga, kad asmuo, kuris daugiau naudojami viešosiomis gėrybėmis mokėtų daugiau negu tas, kuris iš viešųjų gėrybių gauna mažiau naudos. Gaunamos naudos principu paremto apmokestinimo pavyzdžiu galėtų būti mokestis už kurą. Kai kur mokesčiai surinkti iš degalų skiriami yra kelių statymui ir remontui. Šis mokestis atrodo pateisinamas gaunamos naudos principu, kadangi tie kurie perka kurą paprastai yra tie patys, kurie ir naudojami keliais. Per minėtą gaunamos naudos principą galima paaiškinti ir tai, jog turtingieji gyventojai turėtų mokėti daugiau negu neturtingieji. Taip yra todėl, kad pastarieji gauna didesnę naudą iš viešųjų gėrybių. Pavyzdžiui, policijos užtikrinama apsauga nuo vagių teikia daugiau naudos turtingajam asmeniui, negu neturtingajam. Taip yra dėl to, kad turtingas asmuo turi daugiau turto, kurį reikia saugoti (Mankiw, 2009, p. 254).

Vienas iš viešųjų gėrybių bruožų yra tas, kad šios gėrybės neturi aiškiai nustatytos kainos. Vien gaunamos naudos principu paremtos mokesčių sistemos egzistavimas būtų sudėtingas taip pat todėl, kad šių gėrybių naudingumas gali būti nevienodas ir pamatuoti jų teikiamą naudą kiekvienam individui yra sudėtinga.

Jeigu mokesčių sistema pagrįsta pajėgumo juos mokėti principu, tai didesnius mokesčius moka tie, kurie turi daugiau pajamų ar turto ir todėl pajėgia daugiau sumokėti (Dubauskas, 2011, p. 17).

Dar XVII amžiuje Adamas Smitas suformulavo teiginį, kuriuo remiantis kiekvienas pilietis turėtų dalyvauti valstybės išlaikyme pagal savo išgales (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 106). Anot progresinių mokesčių šalininkų, pajėgumo mokėti mokesčius principas yra teisingas ir reikalingas perskirstant mokesčius. Tuo tarpu kritikai teigia, jog mokesčių progresyvumas prilyginamas bausmei konkurencingiems ir vadinamas nepagrįstu atlygiu, nesugebantiems uždirbti didesnių pajamų (Domingues Crespo, 2009, p. 53).

XIX a. susiklostė du požiūriai į asmens mokamąjį pajėgumą. XIX a. utilitaristinių teorijų šalininkai asmens mokamojo pajėgumo klausimu rėmėsi tuometinėmis pažiūromis į naudą (angl. utility) ir gerovę (angl. welfare) bei iš to išrutuliojo sudėtingas hipotezes kaip mokesčiai paveikia individo ir visuomenės gerovę. J. S. Mill gilino utilitaristinių metodą būtent šiais aspektais – individo ir visuomenės. J. S. Mill tiesiogiai nesiejo asmens gaunamos naudos iš valstybės su mokamais mokesčiais, valstybę laikė visų „bendru reikalu“. Pagal J. S. Mill teoriją, auka, kurią patiria mokesčių mokėtojas mokėdamas mokesťį, yra mokesčių mokėtojo grynosios naudos praradimas dėl mokesčių mokėjimo. Ši auka turi būti matuojama lyginant kiekvieno mokesčių mokėtojo auką. Mokestinis teisingumas suprantamas kaip „aukos lygybė“. Apibūdinamas asmens mokamąjį pajėgumą, J.S. Mill pagrindu ėmė mokesčių mokėtojo pajamų, gautų ataskaitiniu laikotarpiu, naudą. Pagrindine priežastimi, kodėl pajamos turi mažėjančią naudą, J. S. Mill pateikė aplinkybę, kad asmeniui, kurio pajamos didelės, nereikia tiek daug taupyti ateities poreikiams kaip asmeniui su mažesnėmis pajamomis. Jis laikėsi nuostatos, kad tos pačios pinigų sumos teikiama nauda mažėja didėjant pajamoms. Utilitaristų nuomone, visuotinę gerovę galima pasiekti taikant progresinį apmokestinimą (Užubalis, 2012, p. 117-118).

Tuo tarpu, kontinentinėje Europoje (daugiausia Vokietijoje) susiformavusi finansų mokslo srovė suteikė kitokias pamatines nuostatas mokesčio pareigos skirstymui pagal atskiro asmens pajėgumą. XIX a. Viduryje vokiečių teoretikai pradėjo nagrinėti makroekonominių faktorių indėlį į nacionalinį produktą kaip į vieną visumą, todėl atskiro individo indėlį laikė svarbiu (Užubalis, 2012, p. 117-118).

Pagrindinis atskiro subjekto mokamuoju pagrindu grindžiamos koncepcijos privalumas yra tas, kad ji leidžia objektyviai pamatuoti atskiro asmens pajėgumą mokėti, t.y. nustatyti jo teisinę padėtį, kuri reikšminga mokesčių pareigos paskirstymui tarp atskirų subjektų. Asmens pajėgumu grindžiamo mokesčių pasiskirstymo koncepcija toliau buvo plėtojama ir JAV, iš kur pasklido po visą pasaulį (Užubalis, 2012, p. 121).

Kontinentinei asmens mokamojo pajėgumo sampratai būdingas atskiro elemento (asmens) santykio su visuma (visuomene) akcentavimas. Mokesčio mokėjimas nelaikomas „auka“, nes pripažįstamas mokesčių reproduktivumas, t.y. asmuo, visuomenė ir ją institucionalizuojanti valstybė

pozityviai sąveikauja vienas kitą papildydami. Kontinentinė asmens mokamojo pajėgumo samprata apima ir perskirstymo elementą, kaip solidarumo visuomenėje kūrimo būdą, t.y. išvedamas mokesčiams būdingas „socialpolitinis principas“ (Užubalis, 2012, p. 119-122).

Progresinis apmokestinimas yra paremtas pajėgumo mokėti mokesčius principu. Tai reiškia, jog didesnes pajamas gaunantis mokesčių mokėtojas privalo mokėti didesnę mokesčio tarifą. Mokesčiai turi būti nustatomi pirmiausia atsižvelgiant į tai, kas gali juos sumokėti, o tik vėliau – kam šie mokesčiai duos naudos. Šis mokumo arba pajėgumo sumokėti mokesčius principas teigia, kad mokesčius turi mokėti tie, kurie turi iš ko mokėti, t. y. turi užtektinai lėšų. Mokesčiai turėtų būti surenkami įvertinus mokesčių mokėtojų galimybes, t. y. įvertinus jų gaunamų pajamų dydį ir turimą turtą (Dubauskas, 2011, p. 16). Pajėgumo mokėti mokesčius principas nesiejamas su naudos gavimu iš mokesčių mokėjimo.

1.2.2. Progresinės mokesčių sistemos neigiamas poveikis

Mokesčių progresyvumas ir nelygybė turi daug aspektų, kurie priklausomai nuo to, kam skiriama daugiau dėmesio, privalo būti skirtingai analizuojami ir vertinami. Iš vienos pusės, progresyvumas gali būti vertinamas kaip socialiai neteisingas reiškinys, kadangi „skriaudžiamas“ asmuo, kuris uždirba didesnes pajamas. Tačiau vertinant visos šalies mastu, progresyvumas mažina skurdo rodiklį bei socialinę atskirtį (Piketty ir Saez, 2007, p. 5). Nėra vieningos nuomonės dėl sąsajos tarp mokesčių progresyvumo ir nelygybės. Mokesčių progresyvumas gali sukelti neigiamas pasekmes. Pats progresinis mokestis yra socialiai neteisingas, nes jis baudžia tuos asmenis, kurie sukuria daugiausia pridėtinės vertės (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2009). Didesnes pajamas uždirbantys asmenys net proporcinio apmokestinimo atveju, taikant visiems vienodą mokesčio tarifą sumoka didesnę sumą ir tokiu būdu savaime padaro didesnę įnašą į biudžetą. Esant progresiniam pajamų mokesčiui, didėjant pajamoms sumokama mokesčio dalis didėja neproporcingai, kas griauja socialinį teisingumą visuomenėje. Tokia progresinio mokesčio įtaka, priklausomai nuo valstybės visuomenės mentaliteto, gali skatinti mokesčių vengimą arba mokesčių slėpimą.

Egzistuoja prielaida, kad didesnis pajamų mokesčio progresyvumo lygis mažina pajamų nelygybę. Tuo pat metu aukštas progresyvumo lygis skatina mokesčių vengimą, tokiu būdu laužant minėtą prielaidą dėl pajamų nelygybės mažinimo. Mokesčių tarifai ir mokesčių vengimo laipsnis yra tarpusavyje tiesiogiai susiję (Duncan ir Sabirianova Peter, 2008). Sąsaja tarp mokesčių vengimo ir mokesčių tarifo gali sumažinti progresinių mokesčių efektyvumą ir nepateisinti numatomos naudos pajamų nelygybės šalinimui. Mokesčių vengimas buvo ir iki šiol yra didelė problema beveik visose valstybėse (Doerrenberg ir Peichl, 2010, p. 1).

Šešėlinė ekonomika yra ekonominė veikla vykdoma nesilaikant galiojančių teisės aktų ar reikalavimų, ir kuri yra oficialiai nedeklaruojama siekiant išvengti mokesčių ar reguliavimų (Lietuvos šešėlinė ekonomika, 2012). Paskutiniai Statistikos departamento oficialiai pateikiami duomenys – už 2009 metus. 2009 m. LLRI atlikto Lietuvos ekonomikos tyrimo duomenimis, šešėlinė ekonomika 2009 m. išaugo 5 procentiniais punktais ir pasieks 22,7% BVP. 2008 m. šešėline veikla užsiėmė 27,5% ūkio subjektų, o 2009 m. tokių padidėjo iki 40%. Įvedus progresinius mokesčius, šešėline veikla užsiimančių ūkio subjektų dalis bei šešėlinė ekonomika neabejotinai dar labiau išaugtų (Lietuvos laisvosios rinkos instituto, 2009).

Anot William M. Gentry ir R. Glenn Hubbard, pajamų mokesčio progresyvumo didinimas sulaiko asmenis nuo siekimo pakeisti darbą į geriau apmokamą. Atliktas tyrimas parodė, jog vyraujant progresiniam pajamų mokesčiui, žmonės linkę nesiekti aukštesnių pareigų, tačiau išreiškia vis didesnę norą likti prie vidutiniškai apmokamo darbo (Gentry ir Hubbard, 2002, p. 5). Tokio elgesio priežastis yra ta, jog dideles pajamas gaunantys asmenys yra priversti atiduoti daug didesnę dalį savo pajamų į valstybės biudžetą. Toks reiškinys neigiamai veikia žmonių motyvaciją daugiau dirbti ir užsidirbti. Žmonių nenoras siekti daugiau dirbti neatneša valstybei naudos ir nemotyvuoja eiti link progresyvumo darbo srityje.

Nepaisant viso teigiamo progresinių mokesčių poveikio, pasak ekonomisto ir filosofo F. A. Hayek (1960) apstu kitų ekonominių progresinio apmokestinimo efektų. Hayek vardina tokius faktorius kaip pasekmės, kurios turi įtakos asmenų motyvacijai, darbo pasidalijimui ar tinkamam išteklių paskirstymui. Anot šio ekonomisto, progresinis mokestis lemia tai, kad kuo daugiau vertas žmogaus darbas, tuo mažiau už jį žmogus gauna. Teigiama, kad progresinis apmokestinimas pažeidžia ekonominio teisingumo principą, remiantis kuriuo turėtų būti už vienodą darbą vienodai mokama. Jeigu abu asmenys dirba tą patį darbą ir gauna už jį vienodą atlyginimą, tačiau vienas iš jų gauna dar kitų pajamų, tai pastarajam būtų taikomas didesnis mokestis ir jo grynosios pajamos už tą patį darbą būtų mažesnės (Hayek, 1960, p. 317).

Pasak Jakučio (2007), apmokestinimo progresyvumas riboja darbinius stimulus, o kartu šalies produkcijos apimtį ir bendrą naudingumą. Dėl to didesnis nei 50% ribinis nustatyto dydžio pinigų, mokamų valstybei, tarifas dažniausiai laikomas nepageidaujamu. Svarbu ir tai, kad progresinis apmokestinimas varžo gamybos išteklių persiskirstymą į pelningiausias, t.y., kitoms sąlygoms esant lygioms, efektyviausias gamybos sferas (Jakutis, 2007, p. 169).

Paprastai dideles pajamas gauna aukštąjį išsilavinimą turintys darbuotojai. Taigi progresiniai mokesčiai tiesiogiai paliečia aukštos kvalifikacijos, perspektyvius darbuotojus, kurie gali būti paskatinti išvykti dirbti į kitą šalį, kur valstybė neišskaičiuos iš jų pajamų didesnio mokesčio. Šis aspektas yra itin aktualus Lietuvai, kadangi Lietuvos statistikos departamento duomenimis, nuo 1990 m. iš šalies išvyko 615 tūkst. Gyventojų. Vidutiniškai kiekvienais metais emigravo po 30 tūkst.

žmonių. 2010 m. savo išvykimą deklaravo daugiau nei 83 000 asmenų. Tai beveik keturis kartus daugiau nei 2009 m. Europos migracijos tinklo duomenimis (2011) pagrindinės emigracijos priežastys Lietuvoje – palyginti mažas darbo užmokestis ir aukštas nedarbo lygis, padidinti mokesčiai tam tikroms grupėms dar labiau paskatintų šį procesą, ypač perspektyvių, išsilavinusių asmenų tarpe (Europos migracijos tinklas, 2011).

Progresiniai mokesčiai pasižymi tuo, jog jie yra skirti surinkti didesnę dalį pajamų iš labiau pasiturinčių žmonių perskirstant jas mažiau turtingiems, tokiu būdu sumažinant nelygybę skaičiuojant grynąsias pajamas. Tačiau kai valstybės valdžia padidina progresyvumo lygį tokiu būdu, kad turtingi mokesčių mokėtojai yra įpareigojami mokėti didesnę procentą savo pajamų į biudžetą, vienas iš galimų tokių asmenų reagavimo būdų į mokesčio tarifo jų atžvilgiu didėjimą gali būti apmokestinamų pajamų mažinimas. Apmokestinamų pajamų sumažinimą įmanoma pasiekti keliais būdais: subjektas gali sumažinti savo įplaukas dirbdamas mažiau negu dirbo iki progresinių mokesčio tarifų įvedimo. Kitas būdas – deklaruodamas mažesnę dalį realiai uždirbamų pajamų (Duncan ir Sabirianova Peter, 2008). Be to, jog mažinama motyvacija daugiau dirbti, toks mokesčių mokėtojų elgesys sąlygoja tikėtino pajamų nelygybės mažinimo priešingą efektą. Deklaruodami tik dalį pajamų, žmonės nepadidina mokamos į biudžetą sumos, tuo tarpu realiai turimos grynosios pajamos didėja, kadangi nuo dalies pajamų mokestis lieka nesumokėtas.

1.2.3. Progresinės mokesčių sistemos teigiamas efektas

Nepaisant visų galimų neigiamų progresinių mokesčių pasekmių, pateikiama gausu argumentų, kuriais pateisinama progresinė mokesčių sistema, visų pirma, kaip turinti socialiai pageidaujamą efektą (Manwell, 1967, p. 8). Analizuojant progresinius mokesčius pagal jų daromą naudą visos šalies mastu, nepaisant kiekvieno individo galimai pažeistų teisių ar kitokio neigiamo poveikio tam tikrų asmenų grupėms, šie mokesčiai užtikrina geresnes gyvenimo sąlygas ir teigiamai įtakoja visos šalies gyventojų gyvenimo kokybę. Progresinių mokesčių sąlygotas finansinių išteklių perskirstymas sumažina socialinę atskirtį.

Mokesčiai tiesiogiai ar netiesiogiai paliečia kiekvieną valstybės gyventoją. Kai kurie mokslininkai teigia, kad vis dėlto egzistuoja ryšys tarp to, kaip yra skirstomos pajamos visuomenėje, ir to, koks yra tos visuomenės narių gyvenimo lygis. Profesoriai iš JAV Virdžinijos, Toronto bei Ilinojaus valstijų universitetų, Shigehiro Oishi, Ulrich Schimmack ir Diener atliko tyrimą, kuris parodė, jog progresiniai mokesčiai yra tiesiogiai susiję su tautos gerove.

Gerovė apibūdinama kaip bendras gyvenimo įvertinimas, kasdieniai asmens išgyvenimai. Šie patyrimai gali būti tiek teigiami, tiek neigiami. Respondentai vertino viešąsias gerybes ir bendrąją gerovės rodiklį, kurį įtakoja tokie veiksniai, kaip švietimas, transportas, sveikatos priežiūros sistema,

oro, vandens kokybė ir kt. Nebuvo vertinami tokie veiksniai kaip pasitikėjimas ar socialinė parama, kurie taip pat turi įtakos visuomenės gerovės lygiui (Oishi, Schimmack ir Diener, 2011).

2007 metais Gallup organizacija atliko pasaulinio masto apklausą, kurioje buvo vadovaujama informacija surinkta iš 132 šalių respondentų, tačiau savo moksliniame darbe profesoriai vadovavosi duomenimis, surinktais 54 šalyse (iš viso 59 634 apklausti respondentai). Buvo gauti duomenys apie aukščiausią ir žemiausią gyventojų pajamų mokesčio tarifą 54 šalyse (duomenys surinkti iš Worldwide-Tax.com). Nustačius atotrūkį tarp aukščiausio ir žemiausio mokesčio tarifo liko paskaičiuotas mokesčio progresyvumo laipsnis kiekvienoje šalyje. Atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog respondentai gyvenantys šalyse turinčiose progresinių mokesčių sistemą, įvertino savo gyvenimo kokybę arčiausiai aukščiausio lygio ir pareiškė turintys mažiau neigiamų kasdienių išgyvenimų, negu tų valstybių respondentai, kurių mokesčių sistema yra mažiau progresyvi. Vienas iš galimų ryšio tarp mokesčių progresyvumo bei šalies gerovės rodiklio sąsajos paaiškinimų yra tas, kad labiau progresyvių mokesčių sistemų mokesčių tarifai apskritai yra aukštesni, kas sąlygoja didesnes biudžeto pajamas bei leidžia valstybės valdžiai skirti daugiau pinigų įvairių paslaugų teikimui.

Tyrimas parodė, kad laimingos visuomenės pagrindas yra viešųjų gėrybių ir visuomenės gerovės kokybė. Savaimė progresyvūs mokesčiai nekuria laimingos visuomenės, tačiau tai leidžia aprūpinti visuomenę geresnėmis viešosiomis gerybėmis. Šis tyrimas atskleidė, kad sąžiningas mokesčių perskirstymas taikant progresyvinę mokesčių sistemą padidina visuomenės gerovę. Tačiau svarbu, kad būtų nustatytas optimalus mokesčio dydis, kadangi peržengus tam tikrą ribą mokesčių progresyvumas jau nebegali būti siejamas su aukštesniu visuomenės gerovės lygiu (Oishi, Schimmack ir Diener, 2011).

Visi visuomenės nariai, nepriklausomai nuo jų pajamų, turi galimybę naudotis aukštesnio lygio valstybės teikiamomis viešosiomis paslaugomis. Dar kartą pabrėžiama, kad turtinė lygybė yra vienas iš faktorių, lemiančių gyventojų gyvenimo kokybės lygį, kuomet ne tik labiau pasiturintys gali sau leisti geresnes gyvenimo sąlygas. Apie tai byloja ir Didžiosios Britanijos Leicester Universiteto analitiko atliktas tyrimas, kuriuo buvo nustatytos „laimingiausios“ pasaulio šalys. Ataskaitos rezultatai skelbė šalis, kuriose gyvenantys žmonės jaučiasi labiau ar mažiau laimingi. Esminiai faktoriai, kurie lėmė ataskaitos rezultatus buvo turtinė lygybė, sveikatos apsauga, išsilavinimo lygis bei galybė kitų elementų (White, 2006). Tokį ryšį taip pat atrado ir mokslininkai Kate Pickett ir Richard Wilkinson kurie palygino įvairių pasaulio valstybių ekonominius ir socialinius rodiklius. Apibendrinus šių britų mokslininkų tyrimą, prieita prie išvados, kad tos valstybės, kuriose skirtumas tarp daugiausia ir mažiausiai uždirbančių nėra itin ryškus, o žmonių pajamos pasiskirsčiusios vienodžiau, taip pat išsiskiria ir geresniais socialiniais rodikliais (Wilkinson ir Pickett, 2009).

Skirtingai nuo utilitaristų, Bronsteen, Buccafusco ir Masur (2009) teigia, jog vien gerovė ir gyvenimo kokybė turėtų rūpėti individams ar valdžiai. Be abejonės, gerovės vertinimas yra svarbus,

tačiau vienas iš tos gerovės apraiškos būdų yra laimės buvimas (Bronsteen, Buccafusco ir Masur, 2009, p. 3).

Griffith D. T. (2004) pateikia tyrimo rezultatus, kurie parodo ryšį tarp pajamų ir naudingumo bei laimės, kuri yra vienas iš visuomenės gerovės išraiškos būdų. Laimės įvertinimo balai pateikiami remiantis žmonių apklausa, kurioje respondentai turėjo pasirinkti vieną iš atsakymų: „nelabai laimingas“, „laimingas“ arba „labai laimingas“.

2 lentelė. Pajamos ir laimės lygis JAV

1972-1974 m.			1994-1996 m.		
Laiptelis	Pajamos	Laimės, naudingumo įvertinimas	Laiptelis	Pajamos	Laimės, naudingumo įvertinimas
1	2 552	1,92	1	2 586	1,94
2	5 777	2,09	2	5 867	2,03
3	8 694	2,17	3	8 634	2,07
4	11 114	2,22	4	11 533	2,15
5	13 517	2,19	5	14 763	2,19
6	15 979	2,29	6	17 666	2,29
7	18 713	2,24	7	21 128	2,20
8	22 343	2,31	8	25 745	2,20
9	28 473	2,26	9	34 688	2,30
10	46 338	2,36	10	61 836	2,36

Šaltinis: Griffith, D. T. (2004) *Progressive Taxation And Happiness*. 45 B.C.L. Rev. 1363.

<http://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol45/iss5/11>

Iš 2 lentelėje pateiktų duomenų matome, kad tiek 1972-1974, tiek 1994-1996 metų apklausos parodė, jog laimingesni jaučiasi didesnes pajamas gaunantys respondentai. Nagrinėjant 1994-1996 metų duomenis, pirmojo ir penktojo laiptelio pajamos skiriasi 12 177\$, o naudingumas išaugo 0,25 balo. Mažesnes pajamas gaunančių žmonių kategorijoje papildomas 1 000\$ pajamų laimės jausmą padidina 0,0205 balo. Pajamų skirtumas tarp tų pačių metų šešto ir dešimto -aukščiausiojo laiptelio yra 44 170, tačiau pajamų padidėjimo naudingumas išaugo tik 0,07 balo. Didesnes pajamas gaunančių žmonių kategorijoje papildomas 1 000 laimės jausmą padidina 0,0016 balo. Atlikto tyrimo duomenys byloja apie tai, kad papildomas pajamų piniginis vienetas mažesnes pajamas gaunančių asmenų tarpe turi daugiau negu 12 kartų didesnę įtaką jų laimės jausmui negu tas pats piniginis vienetas turtingųjų asmenų tarpe. Ankstesnės 1972-1974 metų apklausos duomenys parodo panašų ribinio pajamų naudingumo mažėjimą (Griffith, 2004, p. 1363-1399).

Griffith D. T. (2004) savo tyrime nagrinėjo optimalų pajamų perskirstymo lygį. Tyrimas buvo daromas nagrinėjant potencialią naudą ir pasiekiamą gerovę, kurią sąlygoja perskirstomi mokesčiai ir išlaidų politika. Šis tyrimas parodė, kad visuomenės nelygybė gali turėti įtakos laimės lygiui. Pajamos

pasižymi ribiniu naudingumu, todėl pajamų perskirstymas gali padidinti bendrą visuomenės gerovės lygį. Šis argumentas pateikiamas kaip vienas iš pagrindinių argumentų, pateisinančių progresinės mokesčių sistemos taikymą. Tokį progresinės mokesčių sistemos naudingumą labiausiai pateisinantį argumentą Griffit D. T. ir Bankman J. (1987) iškėlė jau 1987 m. Teigiama, kad tam tikras pajamų perskirstymas iš turtingųjų neturtingiems per mokesčius ir valstybės valdžios išlaidas pakelia bendrą gerovės ir naudingumo lygį visuomenėje. Tai vėlgi paaiškinama pajamų ribiniu naudingumu. Papildomi pinigai neturtingiesiems duoda daugiau naudos negu turtingiesiems (Griffit ir Bankman, 1987).

Darytina išvada, jog tam tikra prasme mokesčių progresyvumas, skatinantis turtinę lygybę, gali būti vienas iš veiksnių lemiančių aukščiau išdėstytų mokslininkų tyrimų rezultatus. Žiūrint per apmokestinimo principų prizmę, gali susidaryti nuomonė, jog progresyvumas pažeidžia teisingumo principą, kadangi nėra užtikrinamas proporcingumas. Tačiau vertinant mokesčių naštos individualiam subjektui ir visos šalies visuomenės turtinės gerovės santykį, progresyviniai mokesčiai vertinami labai teigiamai bei teigiamai įtakoja visuomenės gerovės rodiklius. Pažymėtina tai, jog progresyvių mokesčių sistema yra tik vienas iš būdų, kuris prisideda prie laimingos visuomenės kūrimo. Ateityje svarbu nagrinėti ir kitus reiškinius, turinčius panašų efektą visuomenės gerovei.

Progresiniai mokesčiai padeda sumažinti atskirtį tarp mažas ir dideles pajamas gaunančių piliečių. Didesnės mokesčių naštos dalies perkėlimas ant daug pajamų gaunančių asmenų padidina valstybės pajamas. Padidinus valstybės pajamas daugiau lėšų galima skirti sveikatos apsaugai, socialiniams reikmėms ir pan.

Kalbant apie socialinę atskirtį, reikėtų atkreipti dėmesį ir į mokesčių kultūros buvimą. Daug uždirbantys asmenys pasižymi didesniu mobilumu, todėl atitinkamai turi ir daugiau galimybių persikelti į mažesnio apmokestinimo šalis. Persikėlus į mažesnio apmokestinimo šalis socialinė atskirtis progresinius mokesčius turinčioje šalyje nesumažėtų. Svarbu yra tai, kad būtų išlaikytas tam tikras progresyvumo laipsnis, kuris neviršytų racionalios mokesčių tarifo ribos ir neskatintų nepageidaujamo efekto.

Progresinė mokesčių sistema pateisinama pajėgumo mokėti mokesčius principu (Slemrod, 1999). Pagrindinis argumentas yra siejamas su mokesčių našta, kuri skirtingas pajamas gaunantiems asmenims yra skirtinga. Ta pati suma pinigų daug ir mažai uždirbančiam žmogui turi skirtingą vertę. Remiantis naudingumo teorija, galima teigti, kad turtingųjų pajamų ribinis naudingumas yra mažesnis nei gaunančiųjų mažus piniginius išteklius, tad pirmiesiems papildomas litas, sumokėtas mokesčių forma, mažiau reikšmingas nei antriesiems (Jakutis, 2007, p. 169).

1.3. progresyvumo pasiekimo būdai

Nagrinėjant progresinius mokesčius, būtina pažymėti, jog yra keli būdai pasiekti progresyvumą. Laipsniškas mokesčio tarifo didinimas augant pajamų sumai yra nevienintelis būdas progresyvumui pasiekti.

Mokesčio progresyvumas gali pasireikšti netgi esant vienam mokesčio tarifui. Nustačius tam tikrą apatinę ribą, nuo kurios bus taikomas mokesčių tarifas, bus pasiektas panašus efektas, kaip ir taikant skirtingus tarifus. Taip yra todėl, kad augant pajamoms, nors ir nežymiai, bet mokesčio tarifas taip pat augs (Walby, 2010). Pvz.: nustačius, jog bus taikomas 15 % vienodas mokesčio tarifas viršijus 500 litų pajamų ribą, žmogui uždirbančiam 2 000 litų vidutinis mokesčio tarifas bus 11.25 %, tuo tarpu uždirbant 4 000 litų vidutinis tarifas padidėtų iki maždaug 13,13 %. Taip yra dėl to, jog nuo pirmųjų 500 litų nebus imamas mokestis. Lietuvoje analogiška situacija yra taikant neapmokestinamą pajamų dydį, skaičiuojant gyventojų pajamų mokestį.

1.3.1. Mokesčio tarifas

Mokesčio progresyvumas priklauso nuo taikomo mokesčio tarifo. Mokesčio tarifas (dydis) – tai mokesčio įstatymo nustatyta mokėjimo nuo mokesčio bazės (dydžio prasme) norma, kurią mokesčio mokėtojas privalo sumokėti į biudžetą. Mokesčio tarifas dažniausiai gali būti išreikštas arba tvirta (absoliučia) pinigų suma nuo mokesčio bazės (paprastasis, fiksuotas mokestis), arba procentine išraiška nuo mokesčio bazės (procentinis mokestis) (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 85-86).

Mokesčio tarifai skirstomi į vidutinį, ribinį ir efektyvųjį mokesčių tarifą, kurie dažnai būna skirtingi. Vidutinis mokesčių mokėtojo mokamas mokesčio tarifas apskaičiuojamas skaičiuojant vidurkį mokesčių, mokamų nuo apmokestinamųjų pajamų (Walby, 2010). Žemiau pateiktoje lentelėje pavaizduota, koks būtų įstatymo nustatytas gyventojų pajamų mokesčio tarifas pagal 2009 m. Lietuvoje siūlomas gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pataisas.

3 lentelė. 2009 m. LR gyventojų pajamų mokesčio 6 str. pakeitimo įstatymo projekte numatyti mokesčio tarifo pakeitimai

Pajamų dydis (per mėnesį):	Mokesčio tarifas:
< 2 000 litų	15 %
2 000 – 5 000 litų	18 %
5 000 – 10 000 litų	25 %
>10 000 litų	40 %

Šaltinis: LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP – 442(2), 2009 m.

Pavyzdžiui, žmogaus pajamos per mėnesį yra 2001 Lt. Lietuvoje taikomas neapmokestinamas pajamų dydis, kuris 2001 Lt pajamoms bus 229,8 Lt. Kiti 1770,2 Lt būtų apmokestinti 15 % gyventojų pajamų mokesčio tarifu ir tik 1 litas būtų apmokestintas 18 % tarifu. Vidutinis mokesčio tarifas 2001 Lt per mėnesį uždirbančiam žmogui būtų 13,28 %.

Ribinis mokesčių tarifas yra tarifas, taikomas paskutiniam apmokestinamųjų pajamų vienetui. Progresinių mokesčių atveju- didėjant pajamoms, ribinis mokesčių tarifas taip pat didėja (Walby, 2010). Šiuo atveju ribinis mokesčio tarifas būtų 18 %, taikomas 1 litui apmokestinamųjų pajamų.

1.3.2. Neapmokestinamas minimumas

Kaip jau minėta aukščiau, mokesčio progresyvumas gali pasireikšti netgi esant vienam mokesčio tarifui. Nustatytas neapmokestinamas pajamų dydis, arba kitaip vadinamasis neapmokestinamas minimumas, yra vienas iš būdų, sukeliančių progresyvumą. Lietuvoje vyrauja proporciniai mokesčiai, tačiau jau ir šiuo metu egzistuoja tam tikras progresyvumo požymis.

Nuo 2009 m. sausio 1 d. NPD nuolatiniam Lietuvos gyventojui taikomas tik su darbo santykiais ar jų esmę atitinkančiais santykiais susijusioms pajamoms, o konkretus taikytinas NPD nustatomas atsižvelgiant į gyventojų apmokestinamąsias pajamas, vadovaujantis principu, kad didėjant pajamoms taikomas vis mažesnis NPD, o tam tikrą lygį viršijančioms pajamoms NPD netaikomas (Valstybinė mokesčių inspekcija, 2009).

Kuo didesnės asmens pajamos, tuo neapmokestinamas pajamų dydis jam yra mažesnis. Pagal šiuo metu Lietuvoje galiojantį Gyventojų pajamų mokesčio įstatymą, neapmokestinamasis pajamų dydis taikomas tik su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusioms pajamoms ir metinis neapmokestinamas pajamų dydis negali būti didesnis negu 5 640 litų, jeigu gyventojų metinės pajamos neviršija 9 600 litų. Jeigu gyventojų pajamos viršija minėtą sumą, NPD apskaičiuojamas pagal įstatyme numatytą formulę. Gyventojui, kurio pajamos neviršija 800 litų per mėnesį, taikomas mėnesio NPD yra 470 litų. Tačiau, jeigu gyventojų pajamos viršija šią sumą, taikytinas mėnesio NPD apskaičiuojamas pagal formulę: $NPD = 470 - 0,2 * (\text{gyventojų mėnesio su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusios pajamos} - 800)$. T.y. iš gyventojų mėnesio pajamų atėmus 800 ir gautą sumą padauginus iš 0,2. Gautą sumą atėmus iš 470 gausime taikomą neapmokestinamą dydį (LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, 2002, 20 str.). Pavyzdžiui, gyventojų uždirbančio 2000 litų per mėnesį neapmokestinamas pajamų dydis bus: $470 - 0,2 \times 1\,200$, t.y. 230 litų. Būtent pagal šį kriterijų, šiuo metu pasireiškia Lietuvoje taikomo gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas. Nors 2012 m. rugpjūčio 1 d. ir 2013 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo įvesti minimalaus mėnesinio darbo užmokesčio pakeitimai, tačiau NPD apskaičiavimas nepasikeitė.

Šiuo metu taikomos gyventojų pajamų apmokestinimo sistemos progresinių mokesčių elementas – pagal formulę apskaičiuojant NPD, vertinamas ne mėnesinis žmogui išmokamas darbo užmokestis, bet visos per metus jo gautos pajamos. Tai reiškia, jog turtingesniems gyventojams, kurie per metus galėjo gauti papildomų pajamų iš nekilnojamo turto sandorių, investicinės veiklos ar gaudami autorinius atlyginimus, bus taikomas mažesnis arba iš viso nebus taikomas NPD. Pažymėtina, kad taikomas papildomas NDP tėvams, auginantiems vaikus neatsižvelgiant į uždirbamas pajamas. Už pirmąjį vaiką taikomas 100 Lt papildomas NPD, o už antrą ir kiekvieną paskesnę po 200 Lt papildomo NPD. Apmokestinant gyventojų pajamas, taikomas progresyvumo per NPD modelis yra būdingas savanoriško mokesčių mokėjimo kultūrą dar tik ugdančioms šalims. Jis patogus tuo, kad pasižymi itin paprastu administravimu ir nedideliais administravimo kaštais. Sutariama, kad toks modelis taip pat neskatina slėpti gaunamų pajamų, todėl jis parankesnis šalims, kovojančioms su atlyginimų mokėjimo vokeliuose problema bei sprendžiančioms emigracijos, vadinamąją „protų nutekėjimo“ problemą – pastebėta, kad progresinis pajamų apmokestinimas susijęs su kvalifikuotos darbo jėgos pasitraukimo į mažesnių mokesčių valstybes rizika (Pajamų mokesčio progresyvumas Lietuvoje, 2010).

2. PROGRESINIŲ MOKESČIŲ REIKALINGUMAS LIETUVOJE

2.1. Lietuvos gyventojų finansinės situacijos vertinimas

Remiantis Europos statistikos agentūros „Eurostat“ duomenimis, Lietuva 2011 m. atsidūrė tarp didžiausių skurdo ir socialinės atskirties grėsmę patiriančių Europos Sąjungos valstybių. „Eurostat“ duomenis pateikia remdamasi ES statistika apie pajamas ir gyvenimo sąlygas. Naujausia 2012 m. Europos statistikos agentūros ataskaita parodo, kad 2011 metais 119,6 mln. žmonių, arba 24,2 proc. 27-ių Europos Sąjungos narių populiacijos, grėsė skurdas ar socialinė atskirtis. Šalys 2011 m. turėjusios daugiausia gyventojų, kuriems grėsė skurdas yra Bulgarija (49,1 proc.), Rumunija (40,3 proc.) bei Latvija (po 40,1 proc.). Lietuvoje skurdas grėsė 33,4 proc. gyventojų, t.y. panašiai kaip ir Graikijoje ar Vengrijoje (žr. 4 lent.). Pateikta informacija atspindi duomenis valstybių, kuriose 2010 ir 2011 m. buvo daugiausia gyventojų, kuriems grėsė skurdas ir socialinė atskirtis. Duomenys išreikšti procentais visos valstybės gyventojų atžvilgiu (Europos statistikos agentūros „Eurostat“ 2011 metų ataskaita, 2012). „Eurostat“ duomenimis, 2010 metais Europos Sąjungoje skurdas ir socialinė atskirtis grėsė 115 mln. žmonių, t.y. 23,4 proc. 27-ių Europos Sąjungos narių populiacijos. Vertinant pagal šalis, didžiausią skurdo ir socialinės atskirties grėsmę patyrė jau aukščiau minėtų valstybių gyventojai. Didžiausia rizika buvo Bulgarijoje (41,6 proc.), Rumunijoje (41,4 proc.), Latvijoje (38,1 proc.). Nedidelis buvo ir Lietuvos atotrūkis nuo didžiausių socialinę atskirtį turinčių valstybių. Lietuvoje šis skaičius 2010-2011 metais nesikeitė ir siekė 33,4 proc. (Europos statistikos agentūros „Eurostat“ duomenys, 2012).

4 lentelė. Skurdo ir socialinės atskirties grėsmė ES valstybėse išreikšta procentais visos valstybės gyventojų atžvilgiu

ES valstybė	2010 m.	ES valstybė	2011 m.
Bulgarija	41,6	Bulgarija	49,1
Rumunija	41,4	Rumunija	40,3
Latvija	38,1	Latvija	40,1
Lietuva	33,4	Lietuva	33,4
Airija	29,9	Graikija, Vengrija	31,0

Šaltinis: „Europos statistikos agentūros „Eurostat“ 2011 metų ataskaita“, 2012, el. prieiga: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-03122012-AP/EN/3-03122012-AP-EN.PDF

Vyriausybė, politikai ir visuomenė negali kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi, neišnagrinėjus visuomenės nelygybės – ekonominio ar socialinio pobūdžio – apraiškų. Ekonominės nelygybės duomenys tampa ypač svarbūs, norint įvertinti santykinį skurdą, nes skurdo mastas ir gylis gali tiesiogiai priklausyti nuo ekonominių išteklių paskirstymo (Europos statistikos agentūros „Eurostat“

duomenys, 2012). Tarp 27 ES valstybių narių gyventojų pajamų paskirstymo skirtumai 2010 m. buvo nevienodi. Didžiausias gyventojų pajamų paskirstymo skirtumas užfiksuotas tose pačiose šalyse, kur buvo didžiausia skurdo ir socialinės atskirties grėsmė. 20 proc. gyventojų, gaunančių didžiausias ekvivalentines disponuojamasias pajamas, Latvijoje gavo 6,9 kartus daugiau pajamų nei 20 proc. gyventojų, gaunančių mažiausias ekvivalentines disponuojamasias pajamas. Rumunijoje šis skaičius siekė 6,0, o Lietuvoje 7,3 (žr. 5 lent.). Pateikta informacija atspindi duomenis valstybių, kuriose 2010 ir 2011 m. buvo didžiausia atskirtis tarp 20 proc. mažiausias ir 20 proc. didžiausias ekvivalentines disponuojamasias pajamas gaunančių gyventojų (Europos statistikos agentūros „Eurostat“ duomenys, 2013).

5 lentelė. Gyventojų pajamų skirtumai ES valstybėse, išreikšti santykiu tarp 20 proc. mažiausias ir 20 proc. didžiausias pajamas gaunančių gyventojų

ES valstybė	2010 m.	ES valstybė	2011 m.
Lietuva	7,3	Ispanija	6,8
Latvija	6,9	Latvija	6,6
Ispanija	6,9	Bulgarija	6,5
Rumunija	6,0	Rumunija	6,2
Bulgarija	5,9	Graikija	6,0
Graikija	5,6	Lietuva	5,8
Portugalija	5,6	Portugalija	5,7
Didžioji Britanija	5,4	Italija	5,6
Airija	5,3	Estija	5,3
Italija	5,2	Didžioji Britanija	5,3

Šaltinis: „Europos statistikos agentūros „Eurostat“ duomenys apie gyventojų pajamų“, 2013, el. prieiga: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc260>

Šiuo metu Lietuvos gyventojų pajamos apmokestintos proporcinu tarifu. Kiekvienas gyventojas sumoka valstybei 15 proc. nuo savo pajamų, kad ir kokio dydžio bebūtų jo pajamos. Daugumoje ES šalių taikomas progresinis pajamų mokesčio tarifas. Nors progresinio pajamų mokesčio tarifai kiekvienoje valstybėje yra skirtingi, bendras bruožas išlieka vienodas - kuo didesnės pajamos, tuo didesnė jų dalis pervedama į valstybės išdą.

Tik keliose ES šalyse taikomas proporcinis gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Proporcinis gyventojų pajamų mokestis išliko ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje, Estijoje, Rumunijoje bei Čekijoje. Lietuvoje diskusijos dėl progresinio gyventojų pajamų mokesčio tarifo kildavo dažnai, bet iki šiol konkretus sprendimas nebuvo priimtas ir valstybės valdžia nesiėmė šių planų įgyvendinti.

Besikeičianti ekonominė valstybės situacija bei kiti veiksniai įtakoja mokesčių sistemos kitimą ir nuolatinį vystymąsi. Pakeitimai įgyvendinami ne tik įvedant naujus mokesčius, bet keičiant jau esamus. Nustatydamas skirtingus mokesčių tarifus, valstybė gali skatinti šalyje vykstančius ekonominius procesus. Mokesčiais reguliuojama gamyba ir vartojimas, išlyginamos gyventojų

pajamos ir net daromas poveikis demografiniams procesams (Marcijonas ir Sudavičius, 2003, p. 17). Neišvengiami pakeitimai ir Lietuvos mokesčių sistemoje. Iki šiol buvo daug svarstymų dėl progresinio pajamų mokesčio mūsų šalyje įvedimo. Jau nuo 2009 metų Lietuvoje buvo siūlomos gyventojų pajamų mokesčio pataisos (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2009). Pagal 2009 m. kovo mėn. Seime įregistruotą gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pakeitimo projektą, įvedus progresinius mokesčius, atsirastų keturi mokesčio laipteliai. Pajamų daliai iki 24 000 Lt per metus (t.y. 2 000 Lt per mėnesį) būtų taikomas 15% tarifas, viršijant 24 000 iki 60 000 Lt (t.y. nuo 2 000 Lt iki 5 000 Lt per mėnesį) – 18%, nuo 60 000 neviršijant 120 000 Lt (t.y. nuo 5 000 iki 10 000 Lt per mėnesį) – 25%, o pajamų daliai virš 120 000 Lt per metus (t.y. virš 10 000 Lt per mėnesį) – 40% tarifas (LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, 2009). Siūlomos progresinius mokesčius numatančios gyventojų pajamų mokesčio pataisos kelia daug diskusijų. Kai kurių visuomenės veikėjų teigimu, progresiniai mokesčiai būtų naudingi biudžetui ir sukurtų prielaidas ekonomikos augimui. Tuo tarpu iškyla pagrįsta abejonė, dėl teisingumo mokesčių mokėtojų atžvilgiu. Anot Lietuvos verslo konfederacijos atstovų, progresiniai mokesčiai apsunkintų ir taip silpnos Lietuvoje vidurinėsios visuomenės klasės vystymąsi. Kelių tarifų GPM administravimas būtų daug sudėtingesnis, o ekonominė nauda abejotina (Vakarų ekspresas, 2012).

Nors kai kurios šalys sėkmingai derina NPD ir progresinį pajamų mokesčio tarifą, anot Lietuvos Vyriausybės, įvedant progresinius mokesčius tektų atsisakyti NPD taikymo, nes priešingu atveju apmokestinimo sistemos administravimas taptų per daug sudėtingas. Jeigu, siekiant apsaugoti mažiausias pajamas gaunančius asmenis nuo mokestinės naštos padidėjimo, būtų nustatytas 470 litų NPD per mėnesį visiems dirbantiems asmenims, nacionalinis biudžetas netektų apie 420 mln. litų pajamų. Bendras tokios mokestinės reformos rezultatas valstybės finansams būtų neigiamas: pritarus Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektui, nacionalinis biudžetas netektų apie 222 mln. (LR Vyriausybės nutarimas, 2010). Nepaisant to, kai kurios šalys jau ilgus metus derina neapmokestinimo pajamų dydžio taikymą su kitais progresyvumo elementais. Pavyzdžiui, JAV taiko NPD ir laipteliais suskirstytą augantį gyventojų pajamų mokesčio tarifą.

2.2. Progresinio pajamų mokesčio įvedimo galimybės Lietuvoje

2009 m. Seime buvo įregistruotas gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pakeitimo projektas, tačiau praktinių žingsnių progresyvumo įvedimo link, kurie atneštų rezultatų, iki šiol nesiimta. Nepaisant to, Lietuvoje kaskart grįžtama prie diskusijų dėl progresinio gyventojų pajamų mokesčio. Vertinant LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektą XIP-442(2), atsižvelgiama į LR Seimo ekonomikos komiteto išvadas. Pagrindinio komiteto išvadose

išreikšta nuomonė, jog siekis įvesti progresinius mokesčius gali pakenkti Lietuvos, kaip šalies siekiančios tiesioginių investicijų, įvaizdžiui bei sumažinti jos konkurencingumą. Teigiama, kad progresinė apmokestinimo sistema nėra būdas didinti ūkio konkurencingumą. Tai būdas siekti socialinių, politinių ar fiskalinių tikslų, pavyzdžiui, kai pajamų mokestis mažinamas tik daliai gyventojų (gaunančių mažesnes pajamas), nes tai gali būti patrauklu politiškai, o galimus biudžetinius nuostolius numatoma kompensuoti didinant pajamų mokestį didesnes pajamas gaunantiems asmenims. Šalys, kurios siekia reformuoti savo mokesčių sistemas ir tapti konkurencingomis ekonomikomis, pereina prie proporcinės apmokestinimo sistemos. Slovakija pateikiama kaip labiausiai įsimintino perėjimo prie proporcinės sistemos pavyzdys, kuri nuo 2004 m. pakeitusi progresinę pajamų mokesčio sistemą vienodu 19 procentų pajamų mokesčio tarifu. Šis Slovakijos atvejis pateikiamas kaip argumentas, kuris parodo, kad reformas įgyvendinančios Centrinės ir Rytų Europos valstybės, dar turinčios galimybę atsisakyti progresinio mokesčio, yra linkusios tai padaryti. Todėl nėra tikslo judėti priešinga kryptimi ir mažinti savo konkurencines galimybes. Progresinio pajamų mokesčio tarifo įvedimas (priklausomai nuo pasirinkto modelio) gali turėti labai ribotą naudą mažiausias pajamas gaunantiems asmenims, tuo tarpu neišvengiamai neigiamai veiks vidutinį ir didesnę darbo užmokestį gaunančių asmenų situaciją, neskatins darbo užmokesčio didėjimo, aukštą pridėtinę vertę kuriančių darbo vietų augimo (Pagrindinio komiteto išvada, 2010, p. 31).

Minėti Pagrindinio komiteto išvadoje, dėl Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, argumentai vis dėlto nepasiteisino. Slovakija nuo 2013 m. sausio 1 d. įvedė pakeitimus savo mokesčių sistemoje. Nuo 2004 metų iki 2013 metų taikiusi proporcinį pajamų mokestį nuo minėtų metų pradžios šalis priėmė pakeitimus. Iki 2013 m. sausio 1 d. Slovakija taikė 19 proc. visoms fizinio asmens gautoms pajamoms. Šiuo metu Slovakijoje mokesčio tarifas diferencijuoja. Pajamoms neviršijančioms 178,6 kartus minimalaus gyvenimo lygio sumos, t.y. neviršijančioms 34401,74 eurų. (minimalus gyvenimo lygis šiuo metu Slovakijoje yra 194,58 eurų per mėnesį) per metus išlieka tas pats 19 proc. tarifas, tuo tarpu pajamoms viršijus 34401,74 eurų per metus mokesčių mokėtojas privalo mokėti 25 proc. tarifą (Slovakijos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, 2013, 15 str.).

Slovakijoje nuo 2013 metų įvestas progresinio pajamų mokesčio modelis skiriasi nuo 2009 metų Lietuvoje siūlomo įvesti modelio, tačiau parodo, jog pagal valstybės situaciją tinkamai parinktas progresinio mokesčio modelis gali būti pranašesnis negu proporcinis pajamų mokestis. Slovakijoje pasirinktas dviejų apmokestinimo lygių modelis. ES teritorijoje du apmokestinimo lygiai jau yra taikomi Airijoje. Asmenys, uždirbantys mažiau negu 32 800 eurų per metus, yra apmokestinami 20 proc. tarifu. Tuo tarpu tie, kurių pajamos viršija 32 000 eurų per metus, apmokestinami 41 proc. tarifu, t. y. neviršijanti 32 000 eurų pajamų suma apmokestinama 20 proc. tarifu, o viršijanti šią sumą – 41 proc. pajamų mokesčio tarifu (Airijos Piliečių informacijos centras, 2013). Neapmokestinamo pajamų

dydžio Airija netaiko. Skirtumas yra tas, kad Slovakija pasirinko kitokius gyventojų pajamų mokesčio tarifus, atsižvelgiant į savo šalies gyventojų ekonominę padėtį. Kuo didesnis skirtumas tarp mažas ir dideles pajamas gaunančių piliečių, tuo didesnis yra progresyvumas. Airijos pirmos ir antros grupės našta skiriasi du kartus, kas parodo, jog šios šalies pajamų mokesčio progresyvumas yra labai aukštas.

Nepaisant to, jog augant pajamoms mokesčio tarifas taip pat kyla, būtina atsižvelgti į numatytas pajamų ribas. Pagal siūlomas 2009 m. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pataisas Lietuvoje gyventojų pajamų mokesčio tarifas svyruotų nuo 15 iki 40 procentų, o pajamos būtų skirstomos į keturis laiptelius. Tačiau nepakanka vien analizuoti mokesčio tarifą. Reikėtų atsižvelgti į tai, kokias pajamas gaunantiems asmenims, koks mokesčio tarifas būtų taikomas. Iš siūlomų įstatymo pataisų matoma, kad mokesčio tarifas pakiltų nuo 15 iki 18 procentų pajamoms peržengus 2000 litų per mėnesį slenkstį. Atsižvelgiant į bendrą šalies ekonomikos lygį ir į tai, kad minimalus darbo užmokestis Lietuvoje tuo metu buvo 800 litų, mokesčio progresyvumas labiausiai paliestų vidurinę klasę. Valandinis minimalus darbo užmokestis iki 2012 m. rugpjūčio 1 d. buvo 4,85 Lt (Valstybinis socialinis draudimas, 2013). Nuo 2012 m. rugpjūčio 1 dienos minimalus mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje buvo padidintas iki 850 litų. Valandinis minimalus darbo užmokestis atitinkamai padidėjo iki 5,15 Lt. Šiuo metu Lietuvoje minimalus mėnesinis darbo užmokestis siekia 1 000 litų. Atitinkamai valandinis minimalus darbo užmokestis nuo 2013 m. sausio 1 d. pakilo iki 6,06 lito (LR Vyriausybės nutarimas dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo, 2012).

Jau kitais metais po LR gyventojų pajamų įstatymo 6 straipsnio, reglamentuojančio mokesčio tarifą, pakeitimo projekto sudarymo, Vyriausybė nutarime pateikė realius 2010 metų Lietuvos gyventojų finansinę situaciją atspindinčius rodiklius.

Tuo metu Lietuvoje atlyginimų mediana sudarė apie 1 550 litų ir buvo apie 30 procentų mažesnė už Statistikos departamento skelbiamą šalies darbo užmokesčio vidurkį. Mediana rodo, kad pusė šalies dirbančiųjų uždirbo iki 1 550 litų (neatskaičius mokesčių), todėl, siekiant išvengti didesnio neigiamo poveikio nacionalinio biudžeto pajamoms, įvedus progresinius gyventojų pajamų mokesčio tarifus, tektų didinti mokestinę našta ir daliai gyventojų, uždirbančių mažiau nei 1 550 litų per mėnesį (LR Vyriausybės nutarimas dėl LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 str. pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-442(2) ir LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 str. pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-148(2), 2010).

Situacija taip pat nėra labai pakitusi šiuo metu. Statistikos departamento duomenimis, 2011 m. vidutinis darbo užmokestis, neatskaičius darbdavio mokamų valstybinio socialinio draudimo įmokų ir gyventojų pajamų mokesčio, privačiame sektoriuje buvo 1926,3 litų. Viešame sektoriuje atitinkamai 2249,6 litų (Statistikos departamento informacija, 2011). 6 lentelėje pateikiamas darbuotojų ir jų darbo užmokesčio skaičius 2005, 2009, 2010 ir 2011 metais Lietuvoje. Darbo užmokestis suskirstytas į

šešias grupes. Lentelėje pateikta informacija išreikšta procentais skaičiuojant nuo visos valstybės darbuotojų skaičiaus.

6 lentelė. Darbuotojų skaičius procentais pagal bruto darbo užmokesčio dydį

		Darbuotojų, gavusiųjų MMA ir mažiau, Skaičius	Visi darbuotojai	iš jų pagal bruto darbo užmokesčio dydžio litais grupes					
				800 ir mažiau	8001-1500	1501-2000	2001-3500	3501-5500	5501 ir daugiau
Šalies ūkis, iš viso	2005	17,3	100	38,2	32,4	13,0	12,1	3,0	1,3
	2009	19,6	100	19,6	31,8	14,8	24,5	6,7	2,5
	2010	21,1	100	21,1	31,2	14,4	23,9	6,8	2,5
	2011	20,8	100	20,8	29,9	14,2	24,9	7,5	2,8
Dirbusieji visą darbo laiką	2005	10,3	100	32,0	35,4	14,4	13,5	3,3	1,4
	2009	9,7	100	9,7	34,4	16,8	28,4	7,9	2,9
	2010	10,9	100	10,9	34,5	16,3	27,5	7,9	2,9
	2011	11,2	100	11,2	32,7	16,0	28,4	8,5	3,2
Dirbusieji ne visą darbo laiką	2005	76,1	100	90,4	7,6	1,1	0,7	(0,2)	(0,0)
	2009	76,3	100	76,3	17,1	3,4	2,6	0,5	0,1
	2010	84,1	100	84,1	11,0	2,5	1,8	0,4	0,2
	2011	83,5	100	83,5	11,0	2,8	1,9	0,5	0,3

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2012. Lietuvos statistikos departamentas, Vilnius, 2012

Darbuotojų skaičiaus pagal darbo užmokestį 2005, 2009 m. statistinio tyrimo duomenys pateikti be individualiųjų įmonių. 2010, 2011 m. rodikliai, įskaitant individualiąsias įmones, apskaičiuoti remiantis „Sodros“, Valstybinės mokesčių inspekcijos ir statistinių tyrimų duomenimis. Remiantis lentelėje Lietuvos statistikos departamento pateiktais 2011 m. duomenimis, tik 3,2 proc. visų pilną darbo laiką dirbančiųjų gauna daugiau negu 5 500 litų (neatskaičius mokesčių). Tačiau didžiosios dalies, kurią sudaro 59,9 proc. dirbančiųjų, pajamos neviršija 2 000 litų.

Vyriausybės nutarime, dėl LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, teigiama, kad pagal Lietuvos darbo užmokesčių pasiskirstymo kreivę Lietuvoje nėra stiprios vidurinės klasės, todėl nėra ir bazės, kuri įvedus progresinius mokesčius, atneštų svarių papildomų biudžeto pajamų (LR Vyriausybės nutarimas, 2010).

Atsižvelgiant į Lietuvoje esančius darbo užmokesčius ir išanalizavus siūlomas gyventojų pajamų mokesčio įstatymo pataisas, darytina išvada, jog vidutinį darbo užmokestį gaunantys asmenys būtų paveikti didesnio mokesčio tarifo. Šiuo metu gyventojų mokesčio tarifas nepriklausomai nuo pajamų dydžio visiems taikomas vienodas – 15 procentų (LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, 2002, 6 str. 1 d.). Įvedus progresinį minėto mokesčio skaičiavimo būdą, 15 procentų tarifas išliktų tik tiems, kas uždirba mažiau negu 2000 litų per mėnesį, kas yra žemiau vidutinio darbo užmokesčio Lietuvoje.

Palyginimui paimkime JAV pajamų mokesčių. Mokesčio tarifas svyruoja nuo 10 iki 35 procentų ir yra suskirstytas į šešis laiptelius. (Mokesčių lentelė, 2012) Nuo 2013 metų JAV įvestas papildomas

mokesčio 39,6 proc. tarifas, kuris taikomas gyventojų pajamoms perkopus 400 000 dolerių pajamų ribą (450 000 dolerių – susituokusiems asmenims) (JAV mokesčių pakeitimai, 2013). Toks skirstymas labiau atspinti skirtingas pajamas gaunančių žmonių grupių interesus bei galimybes mokėti mokesťi.

Minimalus darbo užmokestis JAV kiekvienoje valstijoje yra skirtingas, tačiau jis negali būti mažesnis už nustatytąjį federalinį minimalų darbo užmokestį, kuris yra 7.25 JAV dolerio (JAV darbo ministerijos informacija, 2009). Dirbant 8 valandas per dieną, 5 dienas per savaitę, minimalus mėnesinis darbo užmokestis JAV būtų 1160 JAV dolerių.

JAV yra taikomas nemažas neapmokestinamas pajamų dydis (angl. tax exemption), kuris didina sistemos progresyvumą. Nuo 2013 metų neapmokestinamasis pajamų dydis JAV siekia 3 900 dolerių. Šios neapmokestinamosios pajamos palaipsniui mažėja pajamoms pasiekus 250 000 dolerių (300 000 dolerių susituokusiems asmenims) ir visiškai išnyksta, kai pajamos pasiekia 372 000 dolerių (susituokusių asmenų pajamoms – 422 500 dolerių) (JAV mokesčių pakeitimai, 2013). Be to, JAV yra taikoma nemažai atskaitymų, kurie leidžia sumažinti apmokestinamąsias pajamas. JAV piliečiai ir nuolatiniai gyventojai gali pasinaudoti taikomo standartinio atskaitymo galimybe (angl. standard deduction) arba taikyti įvairius galimus atskaitymus atskirai. Mokesčių mokėtojas pasirenka atskaitymų galimybę pagal tai, koks atskaitymų būdas jiems yra naudingiausias (Donaldson, 2007, p. 29). Standartinis atskaitymas nuo 2013 m. JAV siekia 6 100 dolerių. Šia suma asmenys gali sumažinti savo apmokestinamąsias pajamas (JAV mokesčių biuletenis, 2013). JAV gausu kitų įvairių atskaitymų, kuriais sumažinamos apmokestinamosios pajamos. Nesinaudodami standartiniu atskaitymu, mokesčių mokėtojai gali taikyti detalizuotus atskaitymus (angl. itemized deduction). Pavyzdžiui, nekilnojamo turto paskolos palūkanų atskaitymas (angl. mortgage interest deduction), kuris yra palankus turtingiems asmenims. Poterba ir Sinai (2008, p. 11) atliktas tyrimas parodė, kad dideles pajamas gaunantys asmenys naudojami daug didesne šio leidžiamo atskaitymo galimybe. Asmenų, kurių pajamos svyruoja nuo 40 000 iki 70 000 dolerių, leidžiamas vidutinis nekilnojamo turto paskolos palūkanų atskaitymas yra 523 dolerių. Tuo tarpu šio atskaitymo suma tiems asmenims, kurie uždirba virš 250 000 dolerių, yra beveik dešimt kartų didesnė, t.y. vidutiniškai 5 459 dolerio.

Reikėtų atkreipti dėmesį į Lietuvos mokesčių kultūros ir mentaliteto elementą, kuris tiesiogiai susijęs su mokesčių vengimo bei šešėlinės ekonomikos mastais. Tiek ekonominė valstybės gyventojų situacija tiek mokesčių mentalitetas įtakoja minėtus procesus šalyje.

Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis, 2011 m. Lietuva tapo viena iš keturių didžiausių šešėlinės ekonomikos mastą turinčių valstybių, kuriose šešėlinės ekonomikos apimtis svyruoja nuo 28 iki 32 proc. šalies BVP. Lietuvos ekonomikos tyrimo duomenimis, šešėlinės ekonomikos dalis BVP sparčiai augo nuo 2008 metų ir 2010 metais sudarė net 28 proc. šalies BVP (Lietuvos šešėlinė ekonomika, 2012, p. 12-13). Šalies šešėlinės ekonomikos situaciją lemia įvairūs veiksniai. Įtakos turi tiek ekonominės, tiek teisinės, administracinės ar socialinės psichologinės priežastys. Įvairiose šalyse

tam tikrų veiksmų ir prižasčių svarba šešėlinės ekonomikos egzistavimui ir plitimui gali būti skirtinga. Siekiant nustatyti, kurie šešėlinės ekonomikos veiksniai ir priežastys svarbiausi Lietuvos atveju, 2009 m. buvo atliktas ekspertinis vertinimas (Krumplytė, 2008, p.123-132).

Bendra mokesčių našta Lietuvoje palyginti su kitomis ES valstybėmis narėmis yra nedidelė. 2012 m. Europos Komisijos skelbtais duomenimis, mokesčių našta 2010 m. Lietuvoje siekė 27,1 % skaičiuojant nuo BVP (Europos Komisija, 2012). Nepaisant to, 2009 m. atlikto ekspertinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad didelę ir labai didelę įtaką šešėlinės ekonomikos atsiradimui turi: per didelę mokesčių našta (nelegalaus darbo atveju – žymus bruto ir neto darbo užmokesčio skirtumas). Net 72,8% apklaustų ekspertų šį veiksniį įvertino kaip darantį didelę ar labai didelę įtaką šalies šešėlinei ekonomikai. Kitas svarbus veiksnys - teisės aktų spragos, dažna teisės aktų kaita (atitinkamai įvertino 68,4 % ekspertų), pajamų nelygybė ir augantis skurdo lygis (60,4 % ekspertų), nepasitikėjimas šalies vyriausybe, nepasitenkinimas valdžios institucijų darbo kokybe (58,7 % ekspertų), korupcijos lygis ir palankus visuomenės požiūris į korupciją (atitinkamai 55,6 %), žema moralė mokesčių mokėjimo srityje ir jos plitimas (atitinkamai 54 %). Tyrimo rezultatus vertinant struktūriniu požiūriu nustatyta, kad didžiausią įtaką šešėlinės ekonomikos atsiradimui daro socialiniai psichologiniai veiksniai. Dažniausiai minimos socialinės ir psichologinės šešėlinės ekonomikos priežastys – ekonomikos dalyvių noras greitai praturtėti, visuomenės tolerancija šešėlinės ekonomikos reiškiniams, susiformavusi nebaudžiamumo iliuzija dėl sudėtingos mokesčių ginčų praktikos (šešėlinės veiklos įrodymo ir apmokestinimo proceso). Dauguma ekspertų pažymi, kad šešėlinės ekonomikos vystymąsi lemia ne viena priežastis, o jų visuma. Tačiau ekspertų vertinimais, ekonominės priežastys (per dideli mokesčiai, per daug mokesčių rūšių) taip pat yra labai reikšmingos šešėlinės ekonomikos vystymuisi. Tačiau šios priežastys daro mažesnę įtaką ekonomikos dalyviams, kurie seniai pradėjo vykdyti šešėlinę ekonominę veiklą, negu naujesiems šešėlinės ekonomikos dalyviams. Ekonomikos dalyviai, kurie seniai pradėjo vykdyti šešėlinę ekonominę veiklą, yra mažiau jautrūs mokesčių naštos pasikeitimams, nes jie mokesčių nemokėjo nei tuomet, kai mokesčių tarifai buvo mažesni, nei tuomet, kai mokesčių našta padidėjo. Teisinio ir administracinio pobūdžio priežastys tuo tarpu daro santykinai mažesnę įtaką (Krumplytė, 2008, p.123-132).

Dar vieną šešėlinės ekonomikos Lietuvoje ir kitose Europos šalyse vertinimą pateikė ekonomistas Schneider (2011). Jo teigimu, šešėlinės ekonomikos dalis skaičiuojant nuo BVP Lietuvoje 2010 m. buvo apie 30 proc. Visi minėti šešėlio tyrimai naudoja skirtingus vertinimo būdus, tačiau parodo panašią kryptį - šešėlinė ekonomika Lietuvoje išlieka didelė. 2003-2011 metais šešėlinė ekonomika svyravo nuo 29,0 iki 32 proc. ir tik 2012 m. buvo 28,5 proc. Nors pastaraisiais metais šešėlinės ekonomikos lygis šiek tiek nukrito, jis vis dar išlieka vienas aukščiausių ES. Schneider atlikta analizė parodo, kad vidutinis visų 27 ES valstybių narių vidurkis siekia 18,4 proc. nuo BVP. Tuo tarpu JAV šešėlinės ekonomikos mastas 2010 m. siekė vos 7,2 proc. nuo šalies BVP (Schneider, 2011).

Tai, koki poveikį šalies šešėlinei ekonomikai turi mokesčių ir reguliavimų lygis, priklauso nuo to, kokia šalies ekonominė padėtis, šalyje gyvenančių žmonių pajamų ir pragyvenimo lygis. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu įvedami nauji reguliavimai, didinami mokesčiai visuomet turės daug didesnę įtaką šešėlinės ekonomikos augimui nei ekonomikos pakilimo laikotarpiu. Taip yra todėl, jog įmonėms ir namų ūkiams atseikėti didesnę dalį savo pajamų ar tenkinti naujus reikalavimus esant prastai ekonominei situacijai yra daug sunkiau. Analogišką paaiškinimą galima pritaikyti ne tik šalies ekonominės situacijos pasikeitimui, jo dinamikai, tačiau lyginant šalis tarpusavyje. Tose šalyse, kuriose pragyvenimo lygis yra mažesnis, tas pats mokesčių ar reguliavimų dydis turi skaudesnes pasekmes nei šalyse, kuriose pragyvenimo ir pajamų lygis yra aukštas. Ekonomikos teorija teigia, kad žmonės rinkdamiesi kur panaudoti savo uždirbamas pajamas, visų pirma panaudoja jas tiems tikslams, kurie jiems atrodo svarbiausi ir labiausiai vertingi, pavyzdžiui, būtiniausioms prekėms. Likusi dalis pajamų skiriama mažiau svarbiems poreikiams tenkinti. Tai reiškia, kad šalyse, kuriose gyventojai gauna daugiau pajamų, žmonės patenkina daugiau santykinai mažiau svarbių savo poreikių, nei mažų pajamų šalyse. Todėl to paties tarifo mokestis (pavyzdžiui, 20 proc.) neturtingai, mažų pajamų ir žemo pragyvenimo lygio šalies gyventojui yra skausmingesnis, kadangi reiškia svarbesnių jo poreikių atsisakymą, nei tas pats mokestis, įvestas turtingoje šalyje. Tai paaiškina, kodėl to paties dydžio mokesčiai turi skirtingą poveikį šalių ekonomikoms, priklausomai nuo šalyje esančio pragyvenimo lygio (Lietuvos šešėlinė ekonomika, 2012, p. 8-9).

3. LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOMONĖS APIE PROGRESINĮ PAJAMŲ MOKESTĮ ANALIZĖ

3.1. Tyrimo metodologija ir organizavimas

Tyrimo tikslas - siekis sužinoti ir išanalizuoti Lietuvos gyventojų nuomonę apie Lietuvos mokesčių sistemą ir gyventojų požiūrį į progresinius mokesčius.

Apklaustųjų imtis – atsitiktinė Lietuvos gyventojų dalis. Apklausai atlikti buvo pasirinktas atsitiktinės atrankos metodas, kuris užtikrina visiems vienodas galimybes būti apklaustais. Tokiu būdu užtikrinamas apklausos rezultatų patikimumas.

Apklausa buvo atliekama vieną mėnesį nuo 2013 metų vasario 17 iki kovo 17 dienos. Apklausos anketa buvo patalpinta internetinėje svetainėje www.apklausa.lt, kas suteikė galimybę visiems norintiems užpildyti apklausos anketą, neapribojant respondentų rato.

Tyrimo metodas - šio tyrimo potencialių dalyvių atrankai ir jų nuomonei išsiaiškinti, buvo naudojamas anketinės apklausos metodas. Viešosios nuomonės tyrimas atliktas anketavimo būdu. Būtent šis anketinės apklausos metodas pasirinktas dėl keleto priežasčių. Anketavimas - tai informacijos rinkimo būdas, kuomet respondentas savarankiškai užpildo klausimyną pats atsakydamas į pateiktus klausimus. Tai yra tinkamas metodas, siekiant gauti reikiamą informaciją taupant laiką, kadangi pasižymi mažiausiomis laiko sąnaudomis. Toks duomenų rinkimo būdas sudaro sąlygas respondentui pildyti klausimyną jam patogiu laiku bei išsaugoti anonimiškumą ir informacijos privatumą. Anketinės apklausos metodas yra bene labiausiai paplitęs tyrimo metodas socialiniuose moksluose.

Atliktas tyrimas yra kiekybinio pobūdžio. Kiekybiniai tyrimo metodai – tai tokie metodai, kurių galutiniai tyrimo rezultatai išreiškiami skaičiais. Kiekybiniai metodai yra specifiniai sociologinių tyrimų metodai, kurie yra glaudžiai susiję su kokybinės analizės metodais, besiremiančiais bendra pažinimo metodologija ir teorija (Tidikis, 2003. p. 356-357).

Atsakymams pateikti naudota Likerto skalė. Statistinė duomenų analizė atlikta taikant Microsoft Excel programą.

Anketų turinys - remiantis sudaryta anketa (žr. 1 priedą), buvo apklausti 37 Lietuvos gyventojai. Anketa yra anoniminė, kas mažiau varžo respondentus ir skatina didesnę atsakiusiųjų asmenų nuoširdumą. Anoniminė anketa duoda pagrindą teigti, kad gauti duomenys yra patikimesni, dėl ko apklausos išvados tampa objektyvesnės.

Anketa sudaryta iš uždarų klausimų su pateiktais atsakymo variantais.

Anketą sudaro dvi pagrindinės dalys:

Pirmos dalies (1-10 klausimai) klausimai, kuriais remiantis gauta respondento nuomonė apie mokesčius bei mokesčių sistemą. Šioje anketos dalyje išsiaiškinama, ar apklausiamuosius tenkina dabartinė Lietuvoje taikoma mokesčių sistema ir nustatoma apklausiamųjų asmenų nuomonė apie progresinius mokesčius bei jų įtaką valstybei ir Lietuvos gyventojams.

Antros dalies klausimai (11-14 klausimai) skirti demografiniams duomenims surinkti. Šioje dalyje išsiaiškinamas respondentų amžius, išsilavinimas bei pajamos.

3.2. Tyrimo rezultatai

37 anketas užpildę respondentai pagal išsilavinimą pasiskirstė taip (žr. 1 pav.):

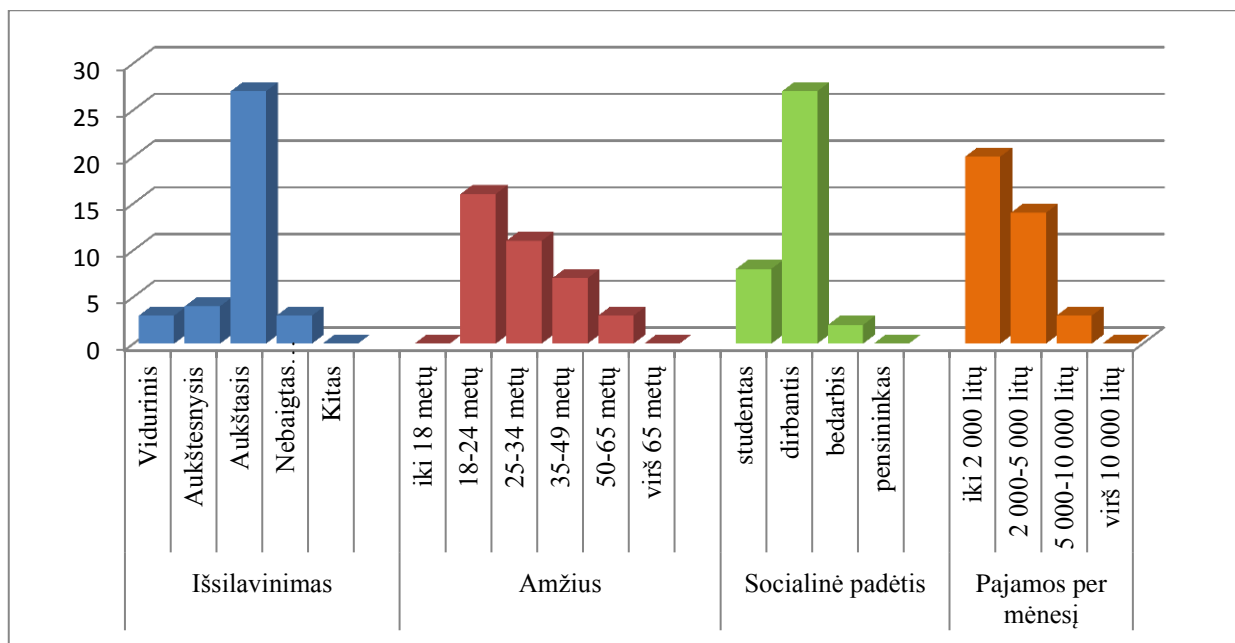
- 27 (73%) turi aukštąjį išsilavinimą,
- 4 (10,8%) turi aukštesnįjį išsilavinimą,
- 3 (8,1%) turi vidurinį išsilavinimą,
- 3 (8,1%) turi nebaigtą aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą.

Apklausoje dalyvavo asmenys nuo 18 iki 65 metų. Pagal amžių respondentai pasiskirstė taip:

- 18-24 metai – 16 (43,2%)
- 25-34 metai – 11 (29,7%)
- 35-49 metai – 7 (18,9%)
- 50-65 metai – 3 (8,1%)

Dauguma, 27 respondentai (73%) yra dirbantys asmenys, 8 studentai (21,6%) ir 2 (5,4%) bedarbiai.

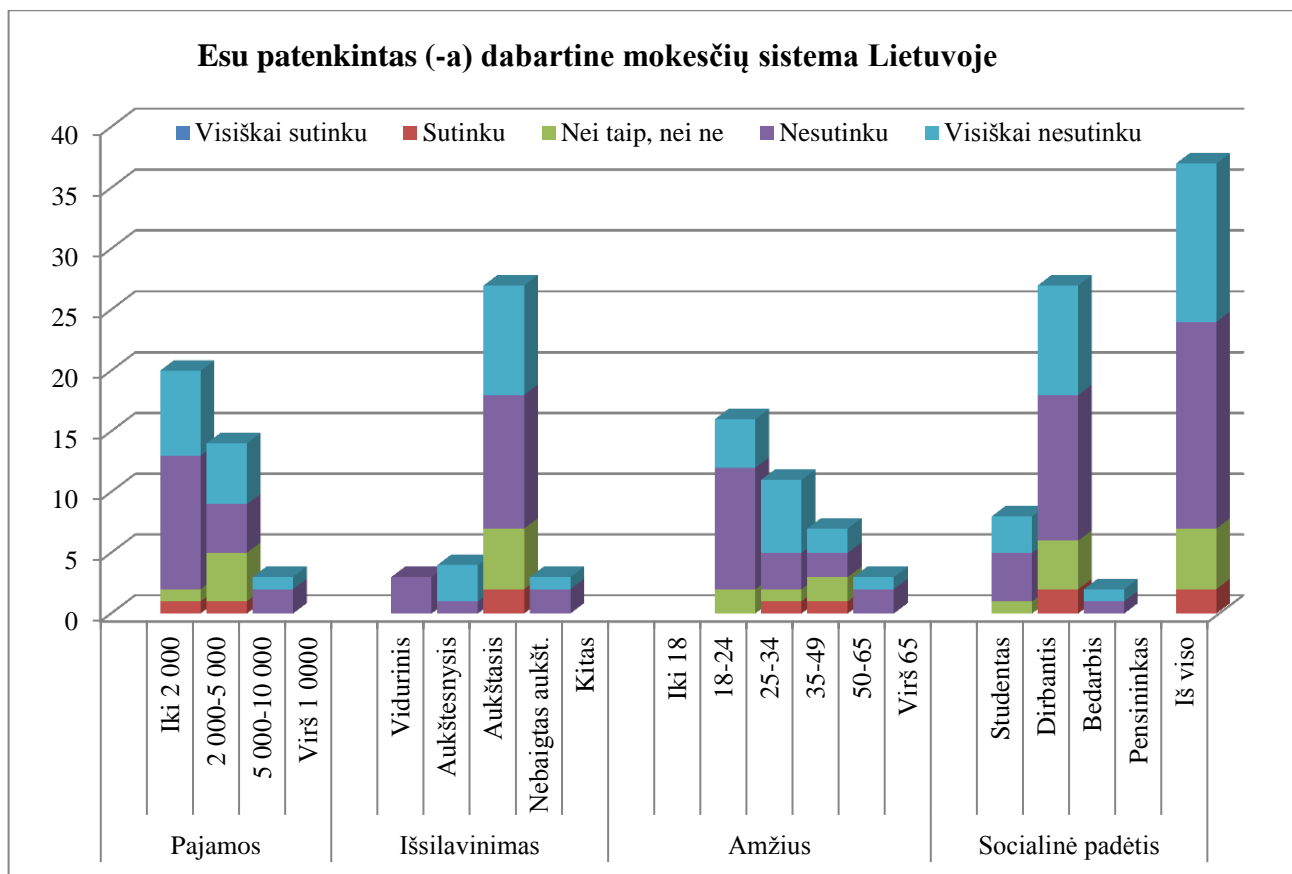
Didžioji dalis apklausoje dalyvavusių respondentų pateko į grupę asmenų uždirbančių iki 2000 litų. Tokių buvo net 20 asmenų (54,1%). 14 asmenų (37,8 %) uždirba nuo 2 000 iki 5 000 litų ir tik 3 respondentai (8,1%) uždirba nuo 5000 iki 10 000 litų. Tarp visų apklausoje dalyvavusių asmenų neatsirado nė vieno, uždirbančio daugiau negu 10 000 litų.



1 pav. Apklausoje dalyvavusių respondentų pasiskirstymas pagal demografinius duomenis

Žemiau pateikiami statistiniai duomenys, kurie parodo respondentų atsakymus į pateiktus klausimus. Paveiksluose pavaizduoti duomenys rodo, kaip pasiskirsto atsakymai, priklausomai nuo respondentų charakteristikos, t.y. amžiaus, išsilavinimo, socialinės padėties bei gaunamų pajamų. Pavaizduotas atsakymų pasiskirstymas pateikiamas, remiantis 2 priede iš anketų surinktais duomenimis.

Pirmieji du klausimai skirti sužinoti Lietuvos gyventojų nuomonę apie visą šalies mokesčių sistemą bei tai, ar gyventojai apskritai domisi pokyčiais ir naujovėmis mokesčių srityje.



2 pav. Respondentų nuomonė apie dabartinę mokesčių sistemą Lietuvoje

Pagal pateiktus anketų rezultatus paaiškėjo, kad absoliuti dauguma, t.y. 30 (81 proc.) apklaustųjų yra nepatenkinti dabartine mokesčių sistema Lietuvoje. 45,9 proc. atsakė nesutinkantis su 2 pav. pateiktu teiginiu, o 35,1 proc. visų apklaustųjų visiškai nesutiko su šiuo teiginiu. Iš 2 pav. pateiktų duomenų matyti, kad dabartinę mokesčių sistemą palankiai vertina tik nedidelė dalis aukštąjį išsilavinimą turinčių 25-49 metų amžiaus žmonių, kurių pajamos neviršija 5 000 Lt.

Respondentų nebuvo prašoma pakomentuoti savo atsakymų, tačiau galima rasti įvairių motyvų, kurie galėtų daugiau ar mažiau skatinti šį vienareikšmiškai neigiamą požiūrį į valstybės mokesčių sistemą.

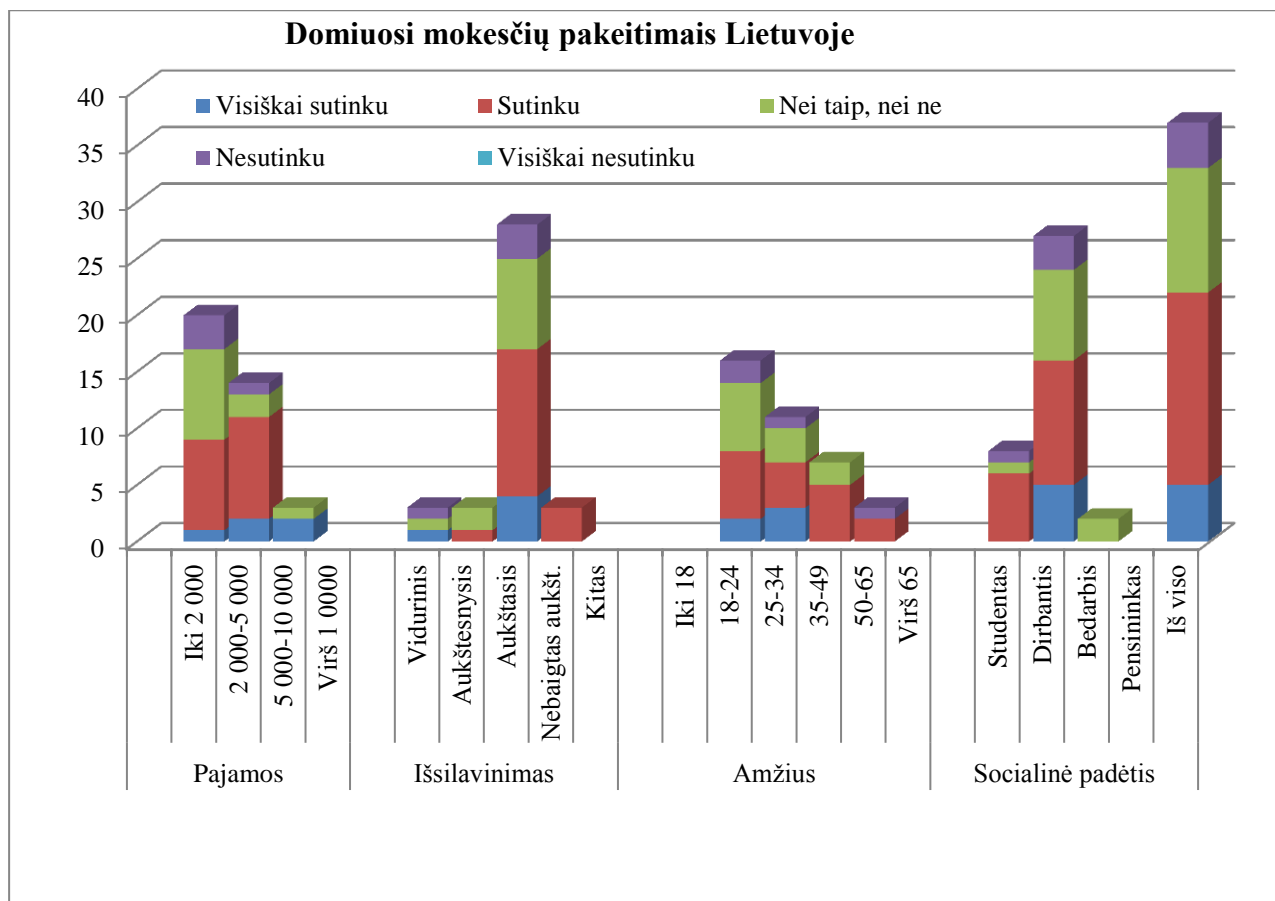
Mokesčių mokėtojai mokėdami mokesčius tampa tam tikrais valstybės biudžetą formuojančiais subjektais. Iš atsakymų į žemiau pateiktus klausimus matyti, kad Lietuvos mokesčių mokėtojai, nepriklausomai nuo jų gaunamų pajamų, nėra linkę atsiduoti didesnę negu 20 proc. savo pajamų dalį gyventojų pajamų mokesčiui sumokėti. Galima išvelgti respondentų atsakymų kryptingumo sąsają su mokesčių kultūros elementais. Mokesčių kultūros pagrindą sudaro mokesčių mokėtojų sąmoningumas ir suvokimas, kodėl reikia mokėti mokesčius. Tai tiesiogiai yra susiję su mokesčių mokėtojų naudos iš mokesčių mokėjimo suvokimu.

Mokestis gali būti suprantamas kaip mokesčių mokėtojo apmokėjimas už tam tikras valstybės teikiamas viešosios tvarkos palaikymo, rinkos valstybinio reguliavimo, sveikatos apsaugos, socialinio

draudimo, švietimo ir kitas viešąsias paslaugas (Medelienė ir Sudavičius, 2011, p. 38). Kai asmuo suvokia, jog mokami mokesčiai atneša naudos jam pačiam, kaip minėtų viešųjų paslaugų naudotojui, pasikeičia asmens požiūris į mokesčių mokėjimą.

Kaip įtvirtinta LR Seimo rezoliucijoje „Dėl Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros koncepcijos“, visuomenei turi būti sudaryta galimybė gauti informaciją apie mokesčių mokėtojų pinigų naudojimą (LR Seimo rezoliucija, 1998). Viena iš galimų priežasčių – informacijos apie mokesčių panaudojimą stoka. Keturioliktosios Vyriausybės Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas yra pripažinęs, kad šalies gyventojai yra menkai informuojami, kaip valstybė panaudoja jų sumokėtus mokesčius (Lietuvos rytas, 2008). Reikia pastebėti, kad teiginiui: „Domiuosi mokesčių pakeitimais Lietuvoje“ pritarė arba visiškai pritarė beveik 60 proc., t.y. 22 respondentai. Nepaisant to, jog dauguma respondentų pareiškė besidomintys mokesčių pakeitimais Lietuvoje (žr. 3 pav.), tai dar nereiškia, jog jie yra pakankamai informuoti apie jų mokamų mokesčių naudojimą. Pažymėtina ir tai, kad besidominčiųjų mokesčių pakeitimais skaičius buvo mažesnis, negu tų, kurie yra nepatenkinti arba visiškai nepatenkinti mokesčių sistema Lietuvoje.

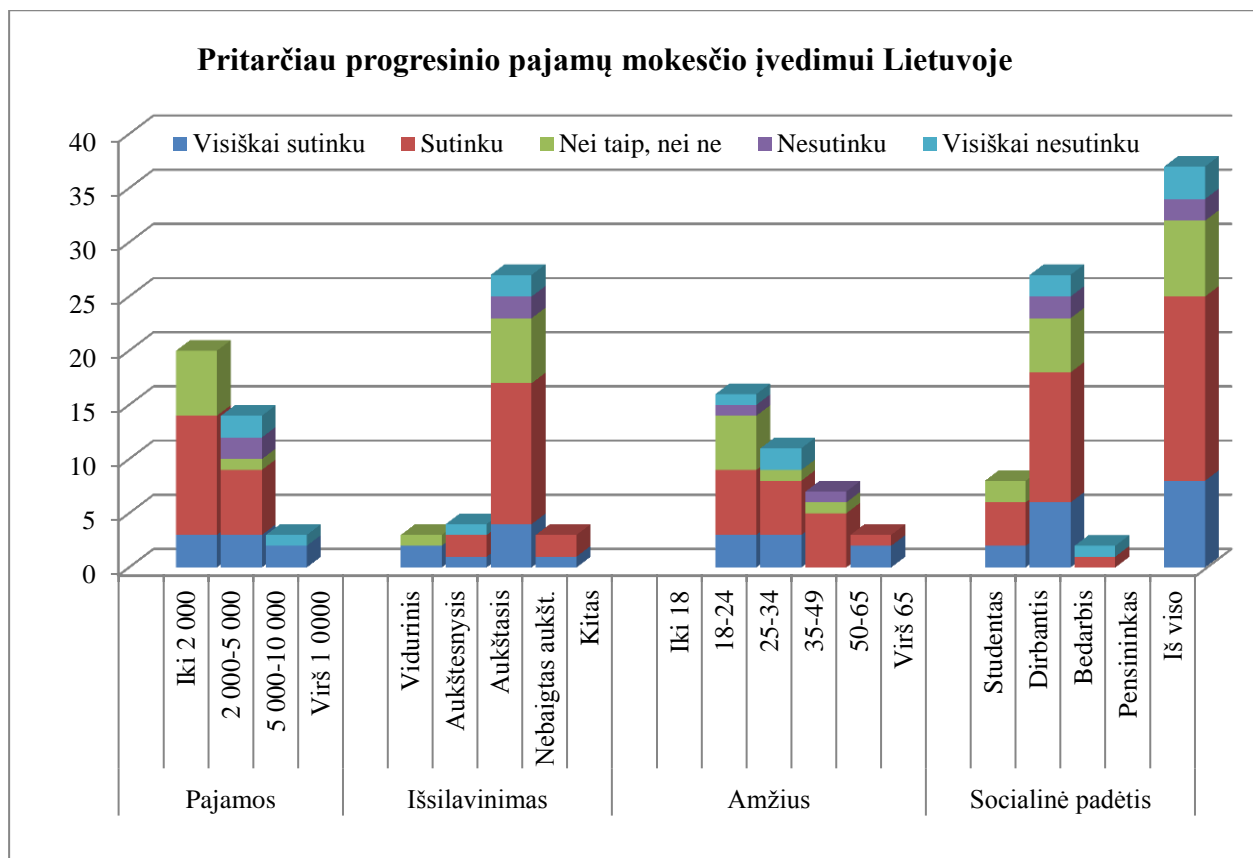
Be to, galima paminėti ir su mokesčiais bei gyventojų požiūrio į mokesčių sistemą formavimu glaudžiai susijusią LR Seimo ir Vyriausybės veiklą. Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijos "Baltijos tyrimai" atliktos apklausos duomenimis, šalies gyventojai labiausiai nepasitiki Seimu. Nepasitikėjimą tautos išrinktiesiems išsakė net 72 proc. apklaustųjų. Didelio gyventojų pasitikėjimo nesulaukia ir Vyriausybė (Delfi, 2013). Neretai mokesčių mokėtojų požiūrį į šalie mokestinę sistemą dalinai formuoja politikų sprendimai. Neatmetama galimybė, kad gyventojų atsakymus į klausimą apie požiūrį į visą mokesčių sistemą dalinai lėmė praeitos 2008 m. pabaigoje į valdžią atėjusios Vyriausybės priimti sprendimai, kuomet Seimui buvo pasiūlyti gan radikalūs mokesčių pakeitimai. „Sprinter tyrimai“ po minėtų mokestinių pakeitimų atliko apklausą, kurios rezultatai atskleidė, jog dauguma gyventojų nėra patenkinta mokesčių reforma. Iš apklausoje dalyvavusių 1007 asmenų net 73 proc. nepatikėjo reformų nauda. 42 proc. manė, kad reforma tik nuskurdins žmones, o šaliai jokios naudos neduos. Dar bemaž kas trečias (t.y. 31 proc.) buvo įsitikinę, kad skubus mokesčių kėlimas nenaudingas nei žmonėms, nei šalies ekonomikai (Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanija „Sprinter tyrimai“, 2009).



3 pav. Respondentų domėjimasis mokesčių pakeitimais Lietuvoje

Atlikus apklausą paaiškėjo, kad dauguma respondentų domisi mokesčiais ir mokesčių pakeitimais Lietuvoje. Didžiausias procentas besidominčių mokesčiais pastebėtas tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų, kurių pajamos svyruoja nuo 2 000 iki 5 000 litų. Vertinant respondentų atsakymus pagal amžiaus grupes, besidominčių mokesčiais atsirado kiekvienoje amžiaus grupėje.

Susidomėjimo mokesčiais skirtumai pastebimi tarp įvairios socialinės padėties asmenų. Visi niekur nedirbantys ir nestudijuojantys gyventojai negali pasakyti, kad domisi mokesčių pakeitimais šalyje. Visiškai sutinkantys su pateiktu teiginiu apie domėjimąsi mokesčiais atsirado tik tarp dirbančiųjų. Dirbantys gyventojai neišvengiamai susiduria su mokesčių, kurie susiję su darbo santykiais mokėjimu. Tokių atsakymų pasiskirstymą galima paaiškinti mokesčių pakeitimų aktualumu asmenims.

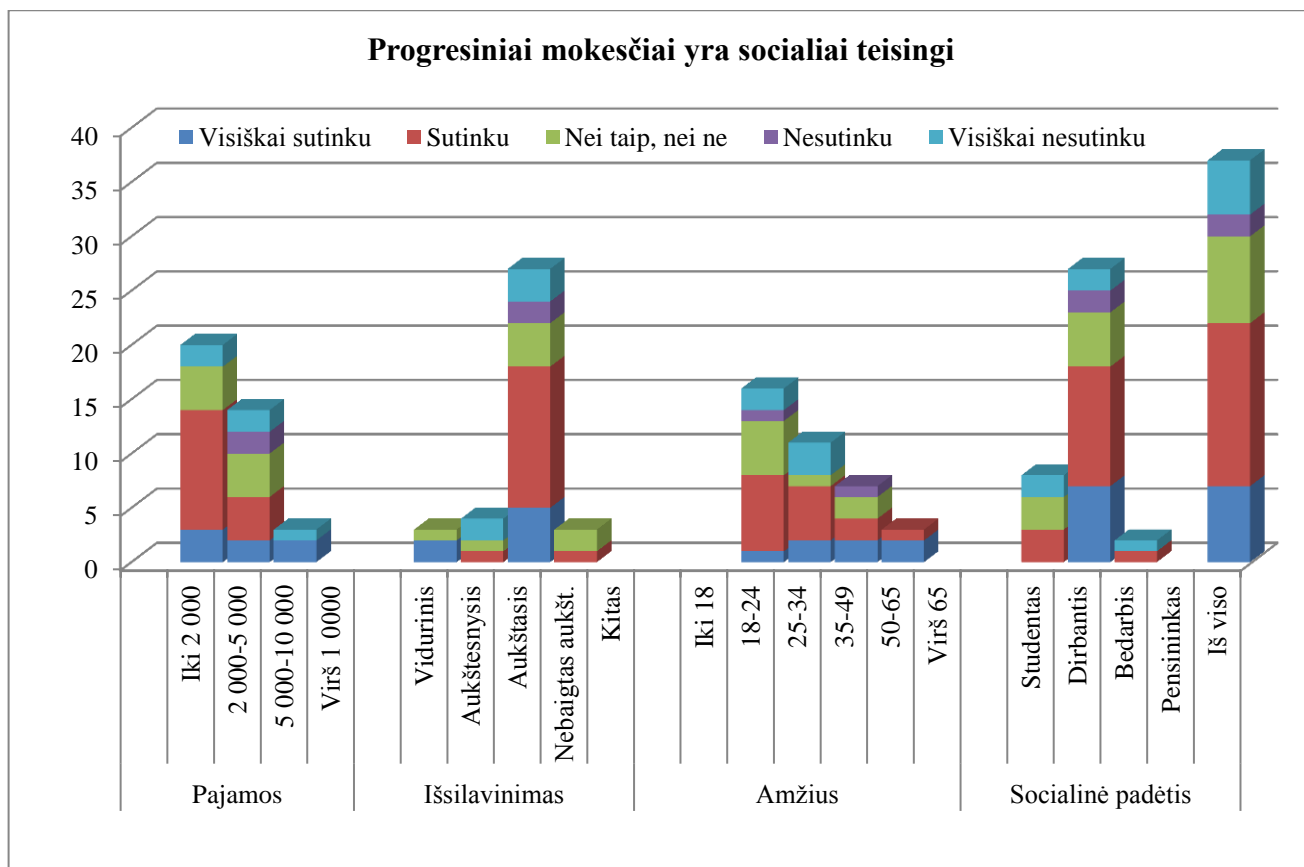


4 pav. Respondentų požiūris į progresinio pajamų mokesčio įvedimą Lietuvoje

Iš 4 pav. pavaizduotų atsakymų pastebima, kad Lietuvos gyventojai pageidautų progresinio pajamų mokesčio įvedimo. 45,9 proc. respondentų visiškai pritartų progresinio pajamų mokesčio įvedimui Lietuvoje. Tik nedidelė dalis apklaustųjų yra nusiteikusi prieš (13,5 proc.) arba nepritaria (5,4 proc.) progresinio pajamų mokesčio įvedimui.

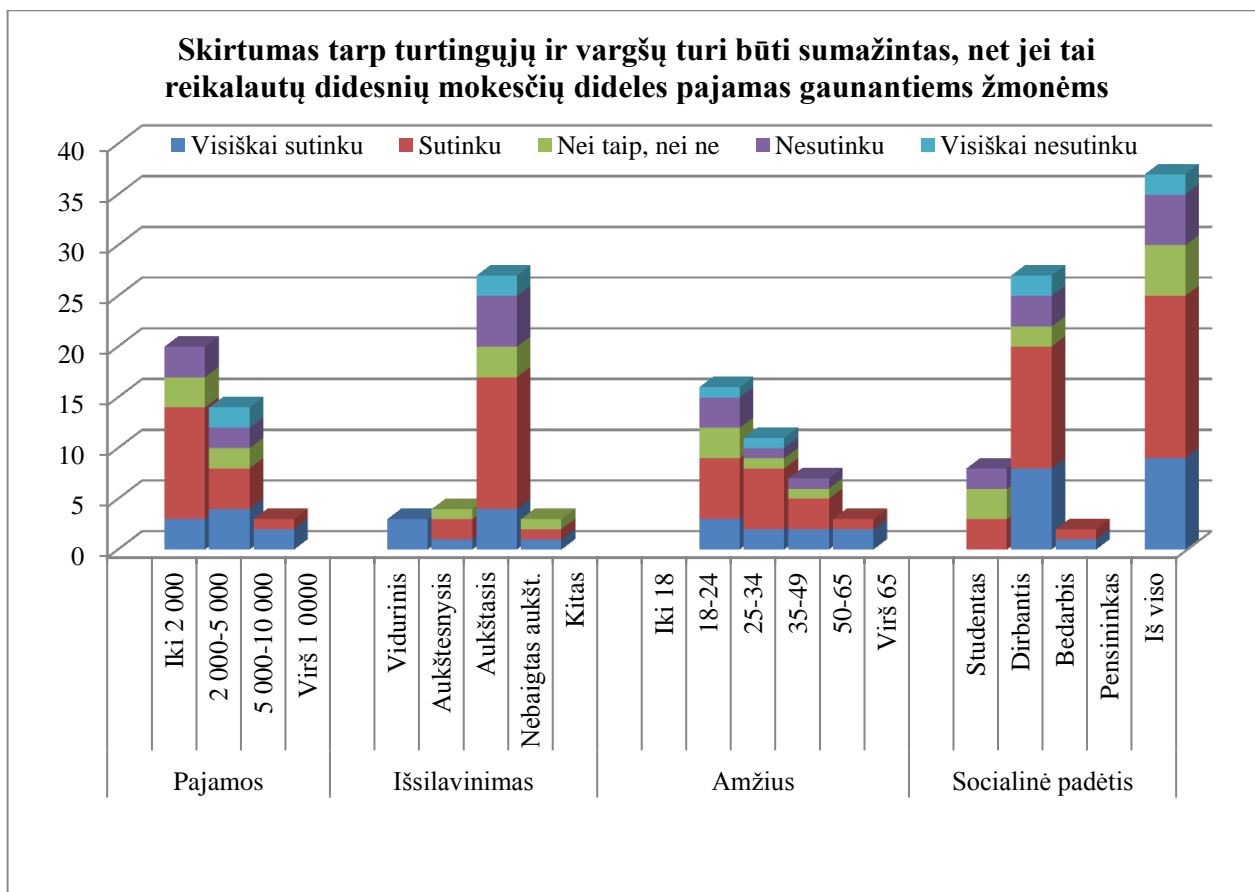
Pažymėtina tai, kad neatsirado nė vieno iki 2 000 litų uždirbančio asmens, kuris pasisakytų prieš progresinių mokesčių įvedimą. Prieštaraujančių progresiniam pajamų mokesčio įvedimui atsirado tik tarp daugiau negu 2 000 litų gaunančių respondentų.

5 pav. pateikti duomenys rodo, kad dauguma gyventojų pateisina progresinius mokesčius ir supranta juos kaip socialiai teisingus. Tačiau tai galimai yra ne vienintelė priežastis, dėl ko dauguma respondentų pasisakytų už progresyvumą. Dauguma teigiamai progresinį pajamų mokestį vertinančių asmenų patenka į mažesnes pajamas gaunančių respondentų grupę. Tą galima paaiškinti tuo, kad mažiausias pajamas gaunantys asmenys linkę pritarti progresinio pajamų mokesčio įvedimui manydami, jog progresyvumas padidins mokamo mokesčio dydį tik labai aukštas pajamas gaunantiems gyventojams, tuo tarpu mažesnes pajamas gaunantiems asmenims didesnis tarifas nebus taikomas.



5 pav. Respondentų nuomonė apie progresinių mokesčių socialinį teisingumą

Nepastebėta tendencinga respondentų nuomonė apie progresinių mokesčių socialinį teisingumą. Vis dėlto daugiausia sutikusių su teiginiu, kad progresiniai mokesčiai yra socialiai teisingi, buvo tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių dirbančių respondentų, kurių pajamos nesiekė 2 000 litų (žr. 5 pav.). Pagal amžiaus grupes nepastebėtas tendencingas pritarimas ar nepritarimas šiam teiginiui. Socialinio teisingumo principas suprantamas kaip materialinė gerovė visiems (Dromantienė ir Česnuitytė, 2011, p.109). Socialinis teisingumas siejamas su gėrybių paskirstymu tarp visuomenės narių. Tai paaiškina, kodėl dauguma apklaustųjų progresinius mokesčius vertinančių kaip socialiai teisingus patenka į mažiausias pajamas gaunančių asmenų grupę. Progresyvumo taikymo atveju bendra taisyklė yra ta, kad mokesčio tarifas didėja augant pajamoms. Galima manyti, jog žmonės tai supranta, kaip mokesčio padidėjimą tik daugiau pajamų gaunantiems asmenims. Tad tie, kurie gauna mažesnes pajamas paprastai linkę manyti, kad tik turtingųjų indėlis į biudžetą išaugs, tuo tarpu biudžeto pajamomis finansuojamų viešųjų gėrybių prieinamumas išliks visiems gyventojams vienodas. Tas paaiškina, kodėl mažesnes pajamas turintys asmenys linkę pritarti pateiktam teiginiui dėl progresinių mokesčių socialinio teisingumo.



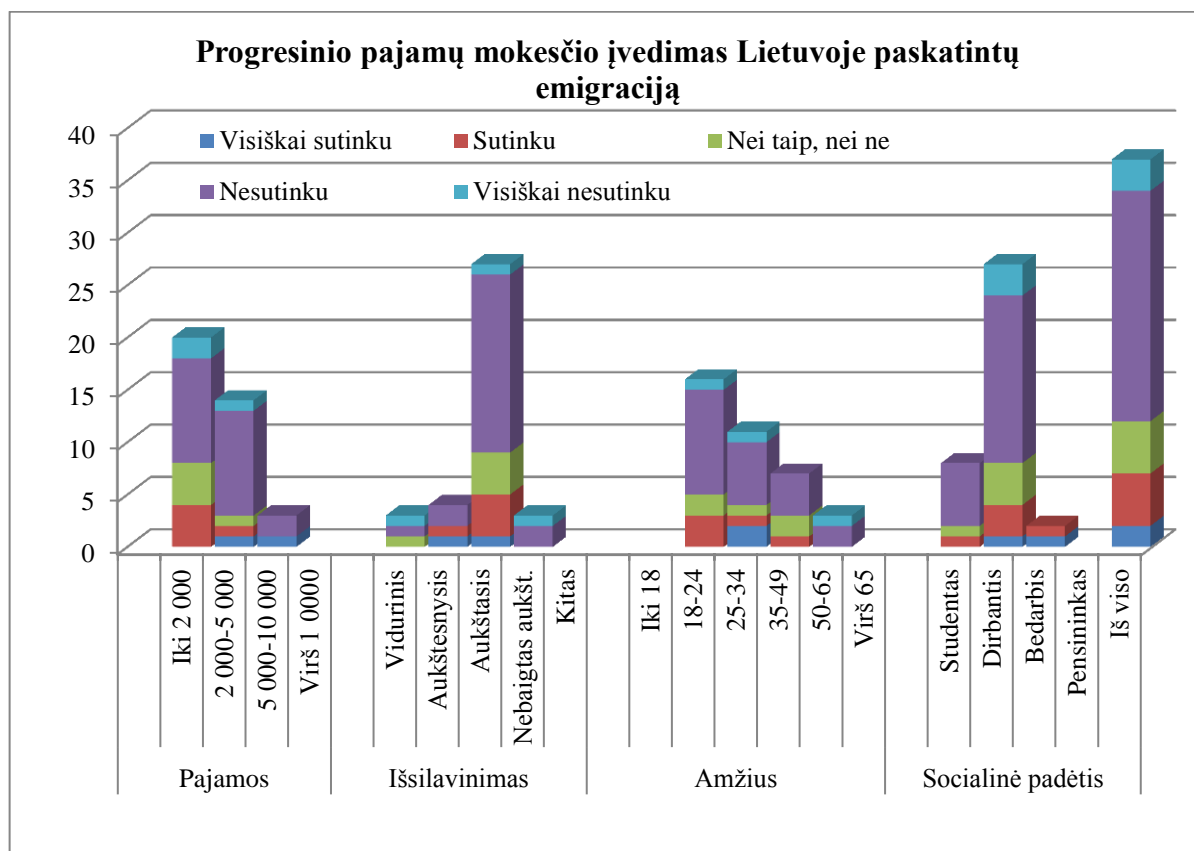
6 pav. Respondentų požiūris į turčinės atskirties mažinimą

Dauguma respondentų įvertino, kad skirtumas tarp turtingųjų ir vargšų turi būti sumažintas, net jei tai reikalautų didesnių mokesčių dideles pajamas gaunantiems žmonėms. Su šiuo teiginiu sutiko 16 (43,2 proc.) ir visiškai šiam teiginiui pritarė 9 (24,3 proc.) visų respondentų. Pažymėtina, kad prieštaraujantys pateiktam teiginiui buvo daugiausia dirbantys su aukštuoju išsilavinimu jauni 18-34 metų amžiaus žmonės, kurių pajamos svyruoja nuo 2 000 iki 5 000 litų. Tuo tarpu visi vidurinį išsilavinimą turintys respondentai visiškai sutinka, kad skirtumas tarp turtingųjų ir vargšų turėtų būti sumažintas net aukščiau minėtomis sąlygomis. Vienas iš galimų tokių atsakymų išsidėstymo pagrindų gali būti tai, kad jauni ir išsilavinę žmonės mato perspektyvas užsidirbti, dėl ko nepritaria turčinės atskirties mažinimo, taikant didesnius mokesčius daugiau uždirbantiems idėjai.

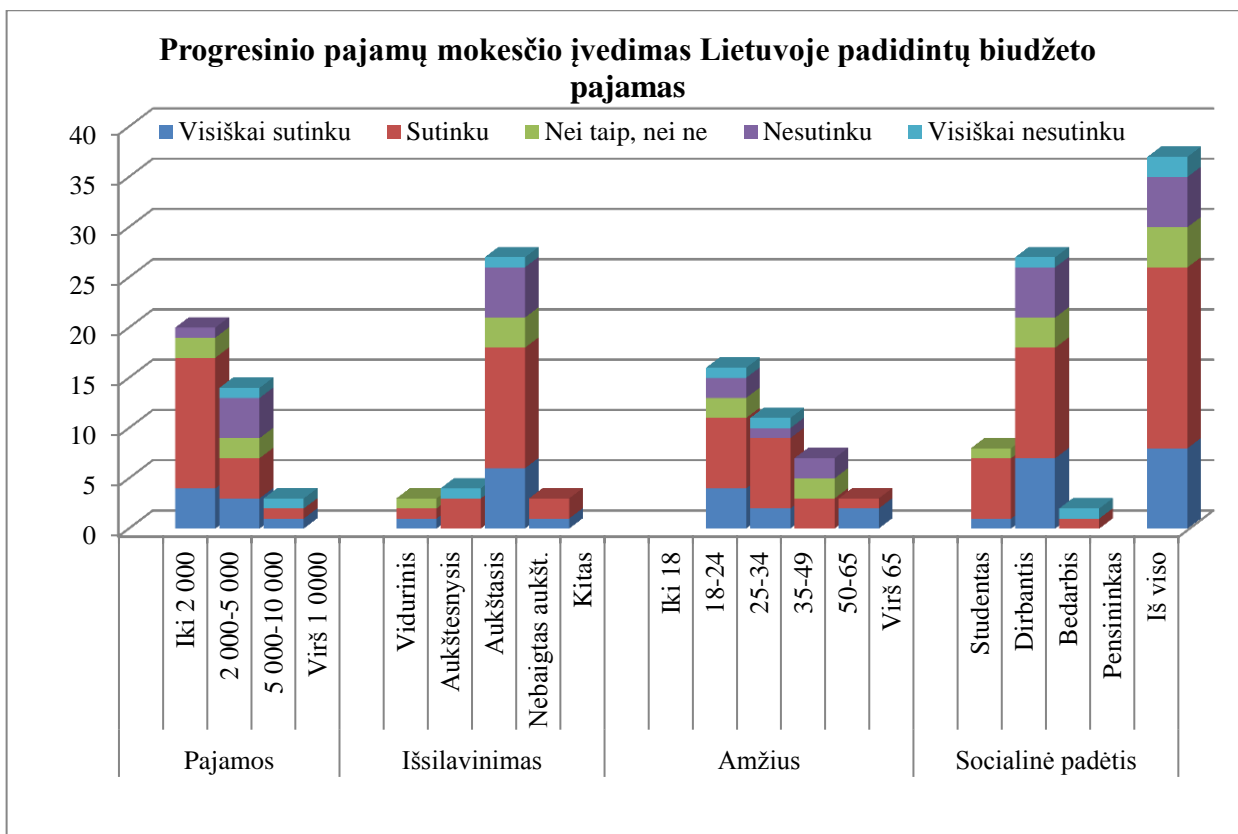
7-10 pav. duomenys parodo respondentų nuomonę apie tai, kokią teigiamą ar neigiamą poveikį galėtų turėti progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje. Beveik 60 proc. visų apklaustųjų nemano, kad progresinio pajamų mokesčio įvedimas paskatintų žmones emigruoti iš šalies (žr. 7 pav.). Iš atsakymų galima spręsti, kad daug respondentų galvoja, kad progresinis pajamų mokestis neturės įtakos migracijos procesams – 13,5 proc. apklaustųjų atsakė nei sutinkantys nei nesutinkantys su tuo, jog progresyvumas skatina emigruoti.

Nors įvestas progresinis pajamų mokestis paveiktų aukštesnes pajamas gaunančius gyventojus, iš gautų apklausos atsakymų matome, jog didelė dalis virš 2 000 litų gaunančių asmenų nemano, jog tai paskatintų žmones emigruoti. Pagrindinėmis paskatomis emigruoti yra mažas darbo užmokestis ir aukštas nedarbo lygis. Nepaisant to, kad Europos migracijos tinklo paskelbtais duomenimis (2011) padidinti mokesčiai tam tikroms grupėms dar paskatintų emigracijos procesą, apklausoje dalyvavusių gyventojų atsakymai leidžia teigti, jog gyventojai nevisai sutiktų su Europos migracijos tinklo nuomone. Be to, kitose Europos Sąjungos valstybėse, į kurias dažniausiai emigruoja Lietuvos gyventojai, aukštas pajamas gaunantys asmenys apmokestinami aukštais tarifais. Neretai ribiniai gyventojų pajamų tarifai valstybėse perkopia 40 proc. ribą (pvz.: Norvegija, Švedija Vokietija ir kt.).

Pastebėta, kad visi darbo neturintys ir niekur nestudijuojantys asmenys pritaria teiginiui, kad progresyvumas skatintų emigraciją, o dirbantys ir studijuojantys gyventojai linkę nepritari šiai nuomonei. Atsižvelgiant į nepritariančių asmenų socialinę padėtį darytina išvada, kad nedirbančius ir nestudijuojančius asmenis riša mažiau saitų su jų gimtąją valstybe, kas atspindi asmenų bendrą požiūrį į emigraciją. Ne tik ekonominiai veiksniai skatina asmenis emigruoti. Šeima, darbas, studijos ar kitokia veikla gali turėti įtakos polinkiui emigruoti iš šalies arba joje pasilikti.

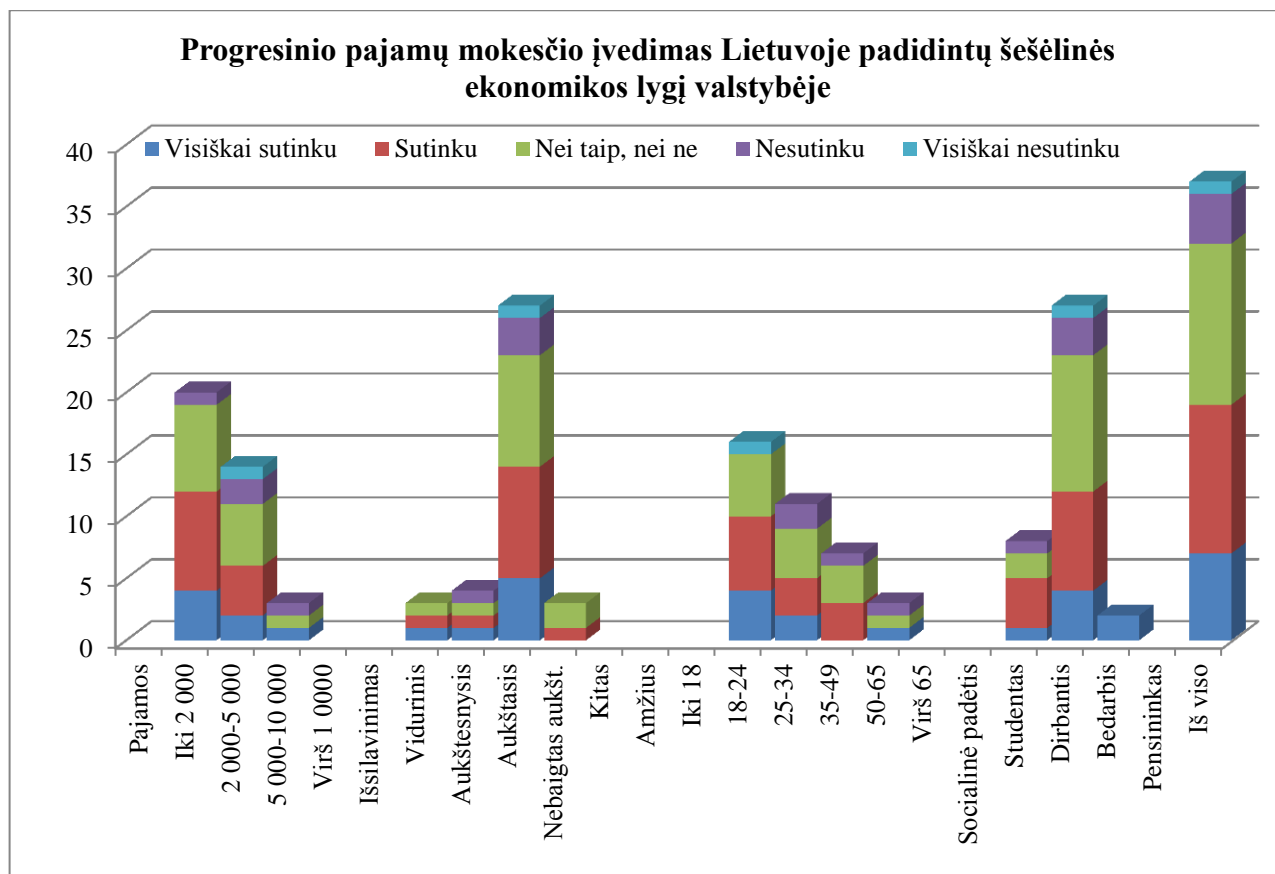


7 pav. Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio poveikį migracijos procesams



8 pav. Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio įtaką biudžetui

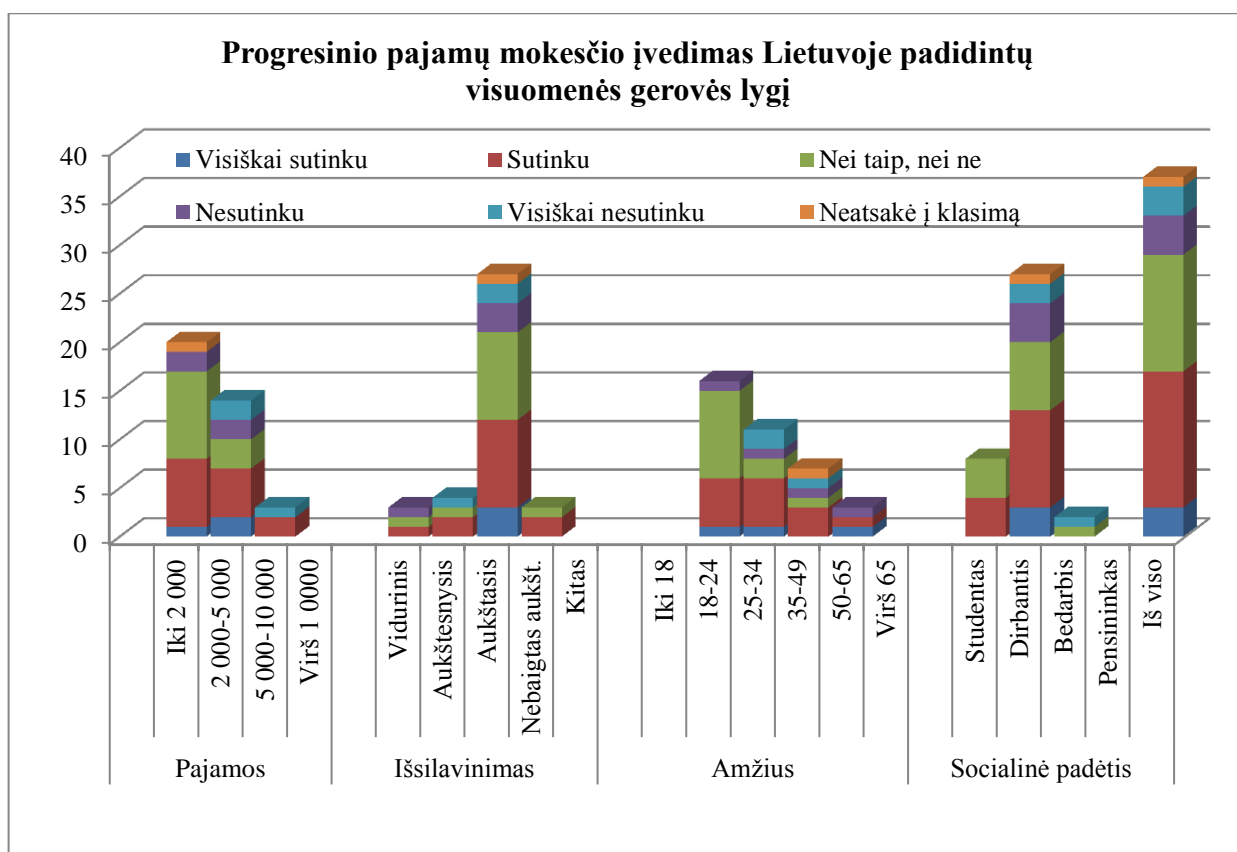
Beveik penktadalis respondentų įsitikinę, kad progresinis pajamų mokestis neatneštų naudos biudžeto pajamoms, vis dėlto dauguma yra manančių, kad toks mokestis padidintų biudžeto pajamas. Daugiausia taip galvojančių atsirado tarp aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą turinčių, iki 2000 litų uždirbančių respondentų (žr. 8 pav.). Paprastai progresiniai mokesčiai gyventojams asocijuojasi su mokesčio tarifo padidinimu labai turtingiems gyventojams. Manytina, kad atsakinėdami į klausimus respondentai neatsižvelgė į kitas aplinkybes, pavyzdžiui tai, kad tik labai nedidelę visų šalies gyventojų dalį sudaro labai turtingi asmenys. Taip pat tai, kad progresinių mokesčių administravimas paprastai yra sudėtingesnis, todėl gali būti pareikalauti didesnių administravimo kaštų.



9 pav. Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio įtaką šešėliniai ekonomikai

9 pav. atspindi gyventojų nuomonę apie progresinio pajamų mokesčio įtaką šalies šešėlinei ekonomikai. Bendra atsakymų tendencija yra pritarti teiginiui, jog mokesčių progresyvumas neigiamai įtakos šalies šešėlinę ekonomiką. Šiuo metu Lietuva pasižymi gana aukštu šešėlinės ekonomikos lygiu, kuris paskutiniaisiais metais keitėsi nežymiai. Iš pateiktų apklausos rezultatų galima teigti, kad gyventojai linkę manyti, jog įvedus progresinius mokesčius šis rodiklis dar labiau pakils. Požiūris į šešėlinę ekonomiką siejamas ir su bendru mokesčių kultūros elementu. Gyventojai atsakydami į pateiktą klausimą pritaria, kad progresyvumas, t.y. mokesčio tarifo padidėjimas tam tikroms grupėms mokesčių mokėtojų, dar labiau paskatins slėpti mokesčius.

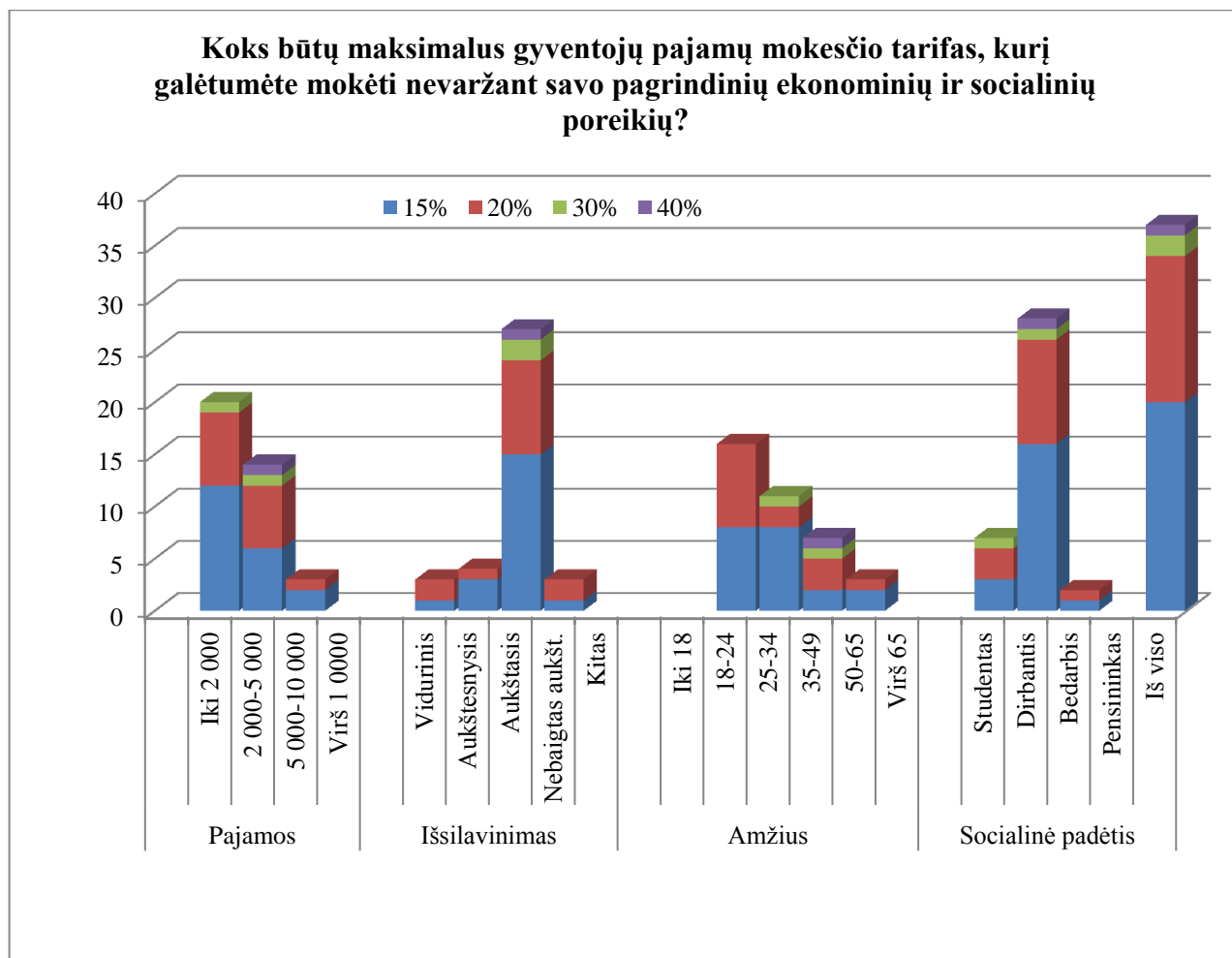
Labai panašiai pasiskirstė atsakymai tarp tų respondentų, kurie galvoja, jog įvedus progresinį pajamų mokestį šešėlinės ekonomikos mastai padidėtų, ir respondentų, kurie nelinkę nei pritarti nei nepritarti tokiai hipotezei. Pastebima, jog daugiausia jaunų asmenų nuo 18 iki 24 metų pritaria, kad progresinis pajamų mokestis neigiamai įtakos Lietuvos šešėlinę ekonomiką.



10 pav. Respondentų nuomonė apie progresinio pajamų mokesčio įtaką visuomenės gerovei

Įvairiai pasiskirstė respondentų atsakymai į klausimą apie visuomenės gerovės lygio sąsają su progresinio pajamų mokesčio įvedimu (žr. 10 pav.). Kiek daugiau negu trečdalis respondentų sutiko su teiginiu, kad progresinis pajamų mokestis padidintų visuomenės gerovės lygį ir panaši dalis respondentų liko neutralūs – nei pritarė nei nepritarė šiai nuomonei. Pastebima yra tai, kad tik tarp asmenų uždirbančių daugiau negu 2 000 litų atsirado galvojančių, kad progresyvumas nepadidintų visuomenės gerovės lygio. Vertinant respondentus pagal pajamas, galima išvelgti, kad su 10 pav. pateiktu teiginiu sutiko daugiausia tos grupės respondentai, kurių manymu, progresinio pajamų mokesčio įvedimas padidintų biudžeto pajamas. Visuomenės gerovė neatsiejama nuo ekonominių veiksmų. Manytina, jog mažesnių pajamų grupės respondentai tikisi, kad turtingesnių gyventojų dėka bus surinktos didesnės biudžeto pajamos, kas leis pasiekti aukštesni visos visuomenės gerovės lygį.

Atsižvelgiant į kitus demografinius duomenis paaiškėjo, kad visiškai nesutikusių su teiginiu buvo tik nedidelė dalis auštąjį arba aukštesnįjį išsilavinimą turinčių respondentų. Taip pat pažymėtina, kad tarp apklausoje dalyvavusių studentų neatsirado nepritariančių pateiktam teiginiui.



11 pav. Respondentų galimybės mokėti pajamų mokesčių

Žiūrėdami į 11 pav. matome, kad virš 50 proc. visų apklaustųjų nėra linkę mokėti didesnio pajamų mokesčių tarifo, negu šiuo metu galioja, t.y. 15 proc. Tačiau kita didelė dalis respondentų (37,8 proc.) pareiškė galėsianti mokėti 20 proc. pajamų mokesčio tarifą nevaržant savo pagrindinių ekonominių ir socialinių poreikių. Vos keli procentai respondentų galėtų atiduoti 30 proc. ir 40 proc. savo pajamų minėto mokesčio sumokėjimui. Pastebima tai, kad didesnę negu 20 proc. mokesčio tarifą sutiktų mokėti asmenys, kurių pajamos neviršija 5 000 litų amžiaus grupėse nuo 25 iki 49 metų.

3.3. Tyrimo išvados

Atlikta apklausa atskleidžia, kad didžioji dalis respondentų domisi mokesčiais Lietuvoje. Iš pateiktų duomenų pastebima, kad išsilavinimas yra pagrindinis socialinę padėtį parodantis rodiklis, nuo kurio domėjimasis mokesčių sistema priklauso labiausiai. Besidominčių mokesčiais buvo daugiausia tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų. Tuo tarpu nė vienas vidurinį išsilavinimą turintis respondentas nenurodė, jog domėtusi mokesčių pakeitimais Lietuvoje.

Taip pat paaiškėjo, kad dauguma Lietuvos gyventojų yra nepatenkinti šiuo metu šalyje esančia

mokesčių sistema. Vos 5 proc. visų apklaustųjų pripažino, kad yra patenkinti mokesčine sistema. Tokį atsakymą galėtų lemti įvairūs veiksniai, tiek ekonominiai ar socialiniai, tiek politiniai.

Respondentai teigiamai vertina mokesčių progresyvumą. Didžioji dalis pritartų progresinio pajamų mokesčio įvedimui. Viena iš priežasčių gali būti tai, jog didžiosios dalies respondentų manymu, progresinis pajamų mokestis padidintų biudžeto pajamas. Iš gautų atsakymų matyti, kad didelė dalis respondentų taip pat pateisina atotrūkio tarp turtingųjų ir vargšų sumažinimą per mokesčių progresyvumą.

Vykdam šį tyrimą pastebėta, kad gyventojai nėra linkę mokėti didesnę negu 20 proc. pajamų mokesčio tarifą. Kiek daugiau, negu pusė (54,1 proc.) visų apklaustųjų norėtų mokėti ne didesnę, nei šiuo metu esantį 15 proc. mokesčio tarifą. Apklauso rezultatai atitinka Lietuvos statistikos metraščio 2012 metų duomenis, kur atspindėjo, jog daugiausia apklaustųjų gauna mėnesines pajamas iki 2 000 litų. Apklaustųjų tarpe nebuvo nė vieno, kurio pajamos viršytų 10 000 litų per mėnesį. Nors didžioji dalis respondentų yra iki 2 000 litų gaunantys gyventojai, tačiau netgi 5 000 – 10 000 litų pajamas per mėnesį skaičiuojantys asmenys nelinekė mokėti didesnio mokesčio tarifo. Gali būti, kad būtent šių pajamų grupių atstovai galvoja, jog gyventojų pajamų mokesčio tarifas ženkliai padidės tik labai dideles pajamas, kurios viršija 10 000 litų, gaunantiems asmenims, kurie Lietuvoje sudaro itin mažą visų gyventojų dalį. Tą parodo ir rezultatai apklauso, kurioje neatsirado nė vieno respondento, kurio pajamos viršytų 10 000 litų pajamų per mėnesį sumą.

Vis dėlto kitas pažymėtinas akcentas yra tas, kad pajamos nėra pagrindinis veiksnys lemiantis tokį atsakymą. Pastebima, kad respondentų atsakymai skiriasi atsižvelgiant į jų išsilavinimą. Tik aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys atsakė galintys mokėti didesnę pajamų mokestį nevaržydami savo pagrindinių ekonominių ir socialinių poreikių. Galimas atvejis, kad žmonės įvairiai interpretuoja pagrindinių ekonominių ir socialinių poreikių sąvoką.

Iš pateiktų respondentų atsakymų rezultatų galima daryti išvadą, kad dauguma apklaustųjų Lietuvos gyventojų nesutiktų su Finansų ministerijos teiginiu, kad progresinis pajamų apmokestinimas susijęs su kvalifikuotos darbo jėgos pasitraukimo į mažesnių mokesčių valstybes rizika. Tik nedidelė dalis apklaustųjų mano, kad progresinio pajamų mokesčio įvedimas paskatintų emigraciją.

Atlikta apklausa parodo ne tik Lietuvos gyventojų požiūrį į visą šalies mokesčių sistemą, bet ir į progresinių mokesčių įvedimą bei jų poveikį atskiriems valstybės ir gyventojų gerovę įtakojantiems veiksniams.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

IŠVADOS

1. Mokesčiai yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis. Svarbūs kriterijai, sąlygojantys valstybės apmokestinimo būdų pasirinkimą yra apmokestinimo principai bei mokesčių kultūros lygis. Valstybės taikoma mokestinė politika įtakoja visuomenės gerovės lygį, kuris priklauso nuo įvairių veiksnių, tame tarpe valstybės teikiamų viešųjų gėrybių bei turinės atskirties lygio valstybėje.

2. Progresiniai mokesčiai – tai tokie mokesčiai, kai pajamoms apmokestinti taikomas daugiau nei vienas pajamų mokesčio tarifas. Pajamos suskirstomos laipteliais ir kiekvienam aukštesniam pajamų laipteliui taikomas didesnis mokesčio tarifas. Mokesčio progresyvumas pasiekiamas ne tik įvedant skirtingus mokesčio tarifus, bet ir esant vienam mokesčio tarifui – taikant neapmokestinamą pajamų dydį.

3. Priklausomai nuo visuomenėje vyraujančios teisingumo sampratos bei mokesčių kultūros lygio, turinės lygybės siekimas per mokesčių progresyvumą yra socialiai teisingas ir pateisinamas pajėgumo mokėti mokesčius principu.

4. Tinkamai parinkti progresiniai mokesčiai atneša socialiai pageidaujamą efektą. Progresiniai mokesčiai mažina turinę gyventojų atskirtį, leidžia visiems visuomenės nariams naudotis aukštesnio lygio valstybės teikiamomis viešosiomis paslaugomis.

5. Lietuva yra viena iš didžiausių socialinės atskirties grėsmę turinčių valstybių Europos Sąjungoje. Daugelis Europos Sąjungos valstybių šiuo metu taiko progresinį gyventojų pajamų mokesčio tarifą. Vienas iš būdų turinei atskirčiai Lietuvoje sumažinti – įvesti gyventojų pajamų mokesčio progresyvumą, atsižvelgus į visas aplinkybes valstybėje bei gyventojų pajėgumą mokėti mokesčius.

6. Dauguma Lietuvos gyventojų yra nepatenkinta šiuo metu Lietuvoje esančia mokesčių sistema. Didžioji dalis piliečių domisi mokesčių pakeitimais šalyje ir pritartų progresinio pajamų mokesčio įvedimui.

SIŪLYMAI

Išnagrinėjus gyventojų pajamų mokesčio progresyvumo aspektus bei progresyvumo daromą poveikį, galima teigti, kad progresyvumas gali būti pateisinamas būdas siekiant turinės lygybės. Atsižvelgiant į pateiktas išvadas manytina, kad progresinis pajamų mokestis galėtų paspartinti turinės

atskirties mažinimo procesus Lietuvoje, tačiau reikėtų išsamiai išnagrinėti gyventojų finansinę situaciją, pajėgumą mokėti mokesčius bei mokestinės kultūros lygį.

Netinkamai subalansuotas progresinis pajamų mokestis gali padaryti daugiau žalos bei neatnešti siekiamo teigiamo efekto. Pagal siūlomus gyventojų pajamų mokesčio progresyvumo įvedimo Lietuvoje projektus, darytina išvada, kad mokesčio pakeitimai labiausiai apkrautų vidurinę klasę. Toks didesnis gyventojų pajamų apmokestinimas nesumažintų socialinės atskirties.

1. Vadovaujantis pajėgumo mokėti mokesčius principu, vertėtų atsižvelgti į mažiausias ir didžiausias pajamas valstybėje gaunančių gyventojų skaičių. Tikėtina, jog tikslingiau būtų įvesti mokesčio progresyvumą mažinant mažiausių pajamų grupės gyventojų našta.

2. Taip pat tikslinga būtų peržvelgti mokestinių lengvatų taikymą. Būtina įvertinti, kokie būtų realiai mokami mokesčio tarifai, kurie yra svarbesnis veiksnys mažinant turtinę atskirtį, negu formaliai teisės aktuose įtvirtinti tarifai.

3. Atsižvelgiant į įvairius politikų siūlomus progresyvumo įvedimo variantus, reikėtų skirti daugiau dėmesio visuomenės informavimui apie progresinius mokesčius, progresinio gyventojų pajamų mokesčio privalumus ir trūkumus bei konkrečius mokesčio pakeitimo projektus.

4. Siekiant sumažinti turtinę atskirtį šalyje, viena iš priemonių taip pat galėtų būti progresyvumo taikymas ne tik gyventojų pajamų mokesčiui, bet ir kitiems mokesčiams, pavyzdžiui, turto mokesčiui.

LITERATŪRA

1. Airijos Piliečių informacijos centro duomenys apie gyventojų pajamų mokesčių, 2013 http://www.citizensinformation.ie/en/money_and_tax/tax/income_tax/how_your_tax_is_calculated.html#12729c [žiūrėta 2013 01 20]
2. Alley, C., Bentley, D. (2005). *A remodelling of Adam Smith's tax design principles*. http://epublications.bond.edu.au/law_pubs/45 [žiūrėta 2012 06 28]
3. Bankmant, J., Griffith, D.T. (1987) Social Welfare and the Rate Structure: A New Look At Progressive Taxation. *California Law Review*. Vol. 75. 1905-1967. <http://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol75/iss6/1> [žiūrėta 2013 02 16]
4. Bittker, I. B. (1974). Effective Tax Rates: Factor Fancy? *Faculty Scholarship Series*. Paper 2290. p. 780-809. http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/2290
5. Bivainis, J., Skačkauskienė, I. (2009). Kompleksinio mokesčių sistemos vertinimo rodiklių sistema. *Verslas: teorija ir praktika*, 10(4): 298–307
6. Bronsteen, J., Buccafusco, J. C. ir Masur, S. J. (2009) *Welfare as Happiness*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1397843 [žiūrėta 2013 03 18]
7. Buškevičiūtė, E. (2005). Mokesčių sistema. Kaunas: Technologija
8. Combest, L. (1997). *Tax culture could change code*. <http://lubbockonline.com/direct/business/1297/09.htm>. [žiūrėta 2013 02 03]
9. Dienraštis „Lietuvos rytas“ internetinė versija, 2008 m. vasario 22 d. <http://www.lrytas.lt/-12036702261201653633-g-kirkilas-gyventojai-turi-per-ma%C5%BEai-informacijos-kaip-panaudojami-j%C5%B3-mokes%C4%8Diai.htm> [žiūrėta: 2013-03-21]
10. Dienraštis “Vakarų ekspresas”, 2012 gegužės 11 d. internetinė versija. <http://www.ve.lt/naujienos/ekonomika/ekonomikos-naujienos/progresiniai-mokesciai-butu-bloga-zinia-dirbantiems-zmonems-737105/> [žiūrėta 2012 05 30]
11. Dienraštis „Lietuvos rytas“, 2012 rugsėjo 30 d. internetinė versija <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/populiariausios-partijos-uz-progresini-pajamu-ir-nt-mokescius.htm> [žiūrėta 2013-02-27]
12. Doerrenberg, D., Peichl, A. (2010) Progressive Taxation and Tax Morale. *Cologne Graduate School Working Paper*. Series 01-06. <http://ftp.iza.org/dp5378.pdf>. [žiūrėta 2012 04 29]
13. Dominguez Crespo, C. A. (2009). The “ability to pay” as a fundamental right: rethinking the foundations of tax law. *Mexican law review*, Vol. 3, No. 1, 49-65
14. Donaldson, A. S. (2007) *Federal Income Taxation of Individuals: Cases, Problems and Materials*, 2nd Edition

15. Dromantienė, L. ir Česnuitytė, V. (2011) *Europos Sąjungos socialinė politika*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas
16. Dubauskas, G. (2011). *Finansų valdymo teorijos*. Vilnius: Lietuvos karo akademija
17. Duncan, D., Sabirianova Peter, K. (2008). *Tax progressivity and income inequality*. http://aysps.gsu.edu/sites/default/files/documents/frc/FRC_Peter_103009.pdf [žiūrėta 2012 07 01]
18. Elkins, D. (2006) Horizontal Equity as a Principle of Tax Theory, *Yale Law & Policy Review*, Vol. 24,p. 43-90
19. Europos Komisija, Akcizų lentelės // REF 1036. 2013 sausio 1 d. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/alcoholic_beverages/rates/excise_duties-part_i_alcohol_en.pdf [žiūrėta 2013 03 15]
20. Europos Komisijos Bendros konsoliduotos pelno mokesčio bazės darbo grupės 2004 lapkričio 23 d. pranešimas. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/company_tax/common_tax_base/cctbwp1finalrev1_en.pdf [žiūrėta 2012 06 18]
21. Europos Komisijos mokesčių ekonominė analizė ES valstybėse narėse, 2012. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2012/country/lt.pdf [žiūrėta: 2013-03-12]
22. Europos migracijos tinklas. *Migracija Lietuvoje: faktai ir skaičiai*. 2011. http://www.emn.lt/uploads/documents/migration_profile_r1.pdf [žiūrėta 2012 06 24]
23. Europos statistikos agentūros „Eurostat“ 2010 metų ataskaita apie skurdo ir socialinės atskirties grėsmę Europos Sąjungos valstybėse. http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-12-21_en.htm?locale=EN [žiūrėta 2013 02 09]
24. Europos statistikos agentūros „Eurostat“ 2011 metų ataskaita apie skurdo ir socialinės atskirties grėsmę Europos Sąjungos valstybėse, 2012 m. gruodžio 3 d. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-03122012-AP/EN/3-03122012-AP-EN.PDF [žiūrėta 2013 02 09]
25. Europos statistikos agentūros „Eurostat“ duomenys apie gyventojų pajamų paskirstymo skirtumus Europos Sąjungos valstybėse 2010 metais, 2012 spalį http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Income_distribution_statistics [žiūrėta 2013 02 09]
26. Europos statistikos agentūros „Eurostat“ duomenys apie gyventojų pajamų paskirstymo skirtumus Europos Sąjungos valstybėse 2001-2011 metais, 2013 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc260> [žiūrėta 2013 02 09]

27. Gentry, W.M., Hubbard, R.G. (2004). The effects of progressive income taxation on job turnover. *Journal of Public Economics* 88, 2301-2322
28. Griffith, D. T. (2004) Progressive Taxation And Happiness. *45 Boston College Law Review*.1363-1399. <http://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol45/iss5/11> [žiūrėta 2013 02 16]
29. Hayek, F. A. (1960). The Constitution of Liberty. Chicago, *University of Chicago Press*.
30. Jakutis, A., et al (2007). *Ekonomikos teorija ir pratybos*. Vilnius: Vilniaus Gedimino Technikos Universitetas.
http://eia.libis.lt/viesas/A.Jakutis/Dr.%20A.Jakutis.%20Ekonomikos%20teorija%20ir%20pratybos%202007/6Knyga_A.Jakutis_mikro_ir_makro.pdf [žiūrėta 2013 01 26]
31. JAV darbo ministerijos informacija, 2009 liepos 24 d.
<http://www.dol.gov/whd/regs/compliance/posters/minwage.pdf>, prisijungimo laikas 2012-06-12
32. JAV mokesčių biuletenis. *Internal Revenue Bulletin* 2013. 2013 sausio 28 d.
http://www.irs.gov/irb/2013-05_IRB/ar06.html [žiūrėta 2013 02 21]
33. JAV mokesčių pakeitimai. 2013 sausio 11 d. <http://www.irs.gov/uac/Newsroom/Annual-Inflation-Adjustments-for-2013> [žiūrėta 2013 02 23]
34. Kawecka-Wyrzykowska , E. (2008). *VAT jako źródło dochodu budżetu europejskiego*, p. 50
http://ec.europa.eu/budget/reform2008/library/contributions/us/20080411_US_24_pl.pdf [žiūrėta 2013 02 13]
35. Klumpytė, J. (2008). *Šešėlinės ekonomikos priežastys ir pasekmės šalies ūkio raidai*. Verslas XXI amžiuje: 11-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ medžiaga. Vilnius: Technika.
36. Levišauskaitė, K., Šinkūnienė, K. (2006). Mokesčių kultūros ir mokesčių mentaliteto aspektai efektyvioje valstybės mokesčių sistemoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 15, 9-16.
37. Lietuvos laisvosios rinkos instituto 2009 m. bukletas „Progresiniai mokesčiai – grįžimas į praeitį“http://www.lrinka.lt/Pranesim/Progresiniai_mokesčiai_200903.pdf [žiūrėta 2012 05 28]
38. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Lietuvos respublikos Vyriausybės programos // XII-51, 2012 m. gruodžio 13 d.
39. Lietuvos socialdemokratų partijos programa, 2009 m. kovo 7 d.
<http://www.lsdp.lt/lt/straipsniai/206-partijos-programa.html> [žiūrėta 2013 02 09]
40. Lietuvos šešėlinė ekonomika. Laisvosios rinkos institutas. Nr.1, 2012 m. I pusmetis
41. LR Finansų ministerijos informacija. 2011 m. liepos 7 d.
<http://www.finmin.lt/web/finmin/mokesčiai> [žiūrėta 2012 06 22]
42. LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymas// IX-1007,2002 m. liepos2 d.
43. LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas // XIP – 442(2), 2009 m.

44. LR mokesčių administravimo įstatymas // IX-2112, 2004 m. balandžio 13 d.
45. LR Seimo rezoliucija, 1998 spalio 22 d. Nr. 95-2637
46. LR Vyriausybės naujienos, 2013 m. sausio 13 d. <http://www.lrv.lt/naujienos/?nid=11709> [žiūrėta 2013 02 09]
47. LR Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-442(2) ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-148(2) // 105, 2010 m. vasario 10 d.
48. LR Vyriausybės nutarimas dėl minimaliojo darbo užmokesčio didinimo // 1543, 2012 m. gruodžio 19 d.
49. Mankiw, N. G. (2009) *Principles of Economics*. Vol. 1. *Cengage Learning*.
50. Manwell, R. E. (1967) Progressive taxation. *California Law Review*. Apr 67 part 1, Vol. 55 Issue 1
51. Marcijonas, A., Sudavičius, B. (2003). *Mokesčių teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras
52. Medelienė, A., Sudavičius, B. (2011) *Mokesčių teisė*. Vilnius: VĮ Registrų centras
53. Mokesčių administravimo 5-10 straipsnių komentaras, Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR finansų ministerijos, Reg. Nr. (29.3-31-3)-R-4699, 2006 m. gegužės 25 d. <http://mic.vmi.lt/generatepdf.do?id=1000023176> [žiūrėta 2012 06 22]
54. Mokesčių lentelė. JAV Mokesčių inspekcijos (Internal Revenue Service) el. puslapis. 2012. <http://www.irs.gov/pub/irs-pdf/i1040tt.pdf> [žiūrėta: 2013 01 26]
55. Naujienų portalas „Delfi“. 2013 m. sausio 11 d. <http://verslas.delfi.lt/verslas/kaip-atrodytu-progresiniu-mokesciu-sistema-jei-sektume-airijos-ar-vokietijos-pavyzdziu.d?id=60404401> [žiūrėta 2013 02 09]
56. Naujienų portalas „Delfi“. 2013 m. sausio 9 d. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vyriausybes-populiarumas-soktelejo-10-proc.d?id=60393813> [žiūrėta: 2013-03-21]
57. Oishi, S., Schimmack, U., Diener, E. (2011). *Progressive Taxation and the Subjective Well-Being of Nations*. <http://pss.sagepub.com/content/early/2011/12/08/0956797611420882> [žiūrėta 2012 10 11]
58. Pagrindinio komiteto išvada dėl Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto (XIP-442) // 108-P-31, 2009 m. liepos 22 d.
59. Pajamų mokesčio progresyvumas Lietuvoje taikomas per neapmokestinamąjį pajamų dydį. 2011. http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/komentarai/GPM_progresyvumas_per_NPD_20110322.pdf [žiūrėta 2013-02-23]

60. Pauline Niemirowski, P., Baldwin, S. ir Wearing, J. A. (2003) Tax related behaviours, beliefs, attitudes and values and taxpayer compliance in Australia. *Journal of Australian Taxation*. 6(1) <http://www.buseco.monash.edu.au/blt/jat/2003-issue1-niemirowski.pdf> [žiūrėta 2013-03-22]
61. Piketty, T., Saez, E. (2007). How Progressive is the U.S. Federal Tax System? A Historical and International Perspective. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 21, Number 1—Winter, 3-20
62. Poterba, J. , Sinai, T. (2008) *Tax Expenditures for Owner-Occupied Housing: Deductions for Property Taxes and Mortgage Interest and the Exclusion of Imputed Rental Income*. University of Pennsylvania. <http://real.wharton.upenn.edu/~sinai/papers/Poterba-Sinai-2008-ASSA-final.pdf> [žiūrėta 2013 02 21]
63. Pricewaterhouse Coopers International Limited tarptautinė mokesčių mokėjimo tyrimo ataskaita, 2012. <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml> [žiūrėta 2012 07 02]
64. Rakauskaitė, R. *Mokesčių sistemos vertinimo teorinis pagrindimas*. (2006). http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2006/finansai/Rakauskaite%20Roma.pdf [žiūrėta 2012 05 02]
65. Schneiner, F. (2011). *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2010*. <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf> [žiūrėta 2013 01 26]
66. Slade Kendrick, M. (1939). Ability to pay theory of taxation. *The American Economic Review*. Vol. 29, No. 1, 92-101
67. Slemrod, J. (1999). *The economics of taxing the rich*. <http://www.bus.umich.edu/otpr/atlasintrofinal899.pdf> [žiūrėta 2012 07 02]
68. Slovakijos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas // 595/2003, 2013 sausio 1 d. <http://www.porada.sk/t6023-zakon-o-dani-z-prijmov-od-01-01-2013-a.html#15> [žiūrėta 2013 01 19]
69. Statistikos departamento informacija apie darbo užmokestį Lietuvoje 2011 m. <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=10663> [žiūrėta 2012 06 29]
70. Stiglitz, J. (2000), *Economics of the Public Sector*. Third Edition, W.W. Norton
71. Tidikis R. (2003) *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas
72. Užubalis, G. (2012) *Mokesčių teisės paskirtis ir funkcijos (apmokestinimo teorijų kritinė analizė)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas
73. Vaitkevičiūtė V. (2004). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas
74. Valstybinės mokesčių inspekcijos prie LR finansų ministerijos informacija apie neapmokestinamą pajamų dydį 2009 m. gegužės 6 d. <http://www.vmi.lt/lt/?itemId=1014223> [žiūrėta 2012 06 20]

75. Valstybinio socialinio draudimo (SODRA) pagrindiniai socialiniai rodikliai, 2013
<http://www.sodra.lt/index.php?cid=284> [žiūrėta 2012 06 29]
76. Walby, K. (2010). *Americans For Fair Taxation*.
<http://www.fairtax.org/PDF/WhatIsTheDifferenceBetweenTaxRates.pdf> [žiūrėta 2012 07 03]
77. White, A. (2006). Leicesterio universiteto tyrimas Pasaulinis laimės žemėlapis.
<http://www2.le.ac.uk/ebulletin/news/press-releases/2000-2009/2006/07/nparticle.2006-07-28.2448323827> [žiūrėta 2013 01 27]
78. Wilkinson, R., Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: AllenLane
79. Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijos “Sprinter tyrimai” atlikta gyventojų apklausa. 2009 m. vasario 26 d.
<http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/ODA7OTs7MA==>
<http://verslas.delfi.lt/verslas/didesne-mokesciu-nasta-pajuto-absoliuti-dauguma-gyventoju.d?id=20737793> [žiūrėta 2013 03 20]

Radevič J. Turtinės lygybės siekimas per mokesčių progresyvumą. Ar Lietuvai reikalingas progresinis pajamų mokestis?/ Finansų teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. L. Birškytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2013. - 65 p.

ANOTACIJA

Remiantis mokslinė literatūra darbe apžvelgiami svarbiausi mokesčių sistemos pasirinkimą įtakojantys kriterijai. Nagrinėjama progresinių mokesčių sistema bei jos teigiamas ir neigiamas poveikis. Apžvelgiami galimi progresyvumo pasiekimo būdai. Siekiant išsiaiškinti progresinio mokesčio reikalingumą Lietuvoje, apžvelgiama Lietuvos gyventojų finansinė situacija, išanalizuojama gyventojų nuomonė apie progresinius mokesčius bei įvertinamos Lietuvos galimybės įvesti progresinį pajamų mokestį.

Pagrindiniai žodžiai: turtinė lygybė, mokesčių progresyvumas, progresinis pajamų mokestis, pajėgumas mokėti mokesčius, visuomenės gerovė.

Radevič J. Pursuing Income Equality through Progressive Taxation: Does Lithuania Need a Progressive Income Tax? /Master's Thesis in Financial Law. Supervisor assoc. prof. L. Birškytė – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2013. – 65 p.

ANNOTATION

The Master's Thesis provides a review of main criteria influencing selection of tax system with reference to scientific literature. Progressive tax system is investigated as well as its positive and negative influence. Possible ways of achieving progressiveness are reviewed in the first chapter. The second and third chapters are dedicated to analysis of the situation in Lithuania. In purpose of finding out if Lithuania needs progressive taxes, the financial situation of the population of Lithuania is reviewed, population's opinion of progressive taxes is analyzed and possibility of introducing progressive taxes in Lithuania is evaluated.

Key Words: wealth equality, progressive taxes, progressive income tax, capability of paying taxes, public welfare.

Radevič J. Turtinės lygybės siekimas per mokesčių progresyvumą. Ar Lietuvai reikalingas progresinis pajamų mokestis?/ Finansų teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. L. Birškytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2013. - 65 p.

SANTRAUKA

Mokesčiai yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis, todėl nuo mokesčių priklauso valstybės teikiamų viešųjų gėrybių kokybė bei visuomenės gerovė. Vienas iš visuomenės gerovę įtakančių veiksnių yra turtinė gyventojų lygybė, kuri gali būti pasiekama per mokesčių progresyvumą. Lietuvoje vis keliamas progresinio gyventojų pajamų mokesčio įvedimo klausimas, todėl darbe siekiama nustatyti ar tokie pakeitimai reikalingi Lietuvai.

Šio darbo tikslas yra išanalizuoti progresinių mokesčių sistemą bei pateikti išvadas dėl turtinės lygybės siekimo per mokesčių progresyvumą, mokesčių progresyvumo įtaką visuomenės gerovei bei progresinio pajamų mokesčio įvedimo būtinumo Lietuvoje.

Tikslui pasiekti pirmiausia įvertinami pagrindiniai kiekvienos valstybės apmokestinimo būdo pasirinkimui įtakos turintys veiksniai. Darbe analizuojami pagrindiniai apmokestinimo principai, pagal kuriuos vertinama kiekviena mokesčių sistema bei mokesčių kultūros elementai. Analizuojama progresinė mokesčių sistema, bei jos teigiamas ir neigiamas poveikis. Darbe apžvelgiami progresyvumo pasiekimo būdai. Atsižvelgiant į Lietuvoje šiuo metu esančią šalies gyventojų padėtį, ekonominę situaciją bei mokesčių mentaliteto lygį, siekiama išsiaiškinti ar Lietuvai reikalingas progresinis pajamų mokestis. Darbo tyrimo tikslui pasiekti analizuojamas valstybės gyventojų požiūris į esančią mokesčių sistemą bei į progresinį gyventojų pajamų mokestį.

Darbe keliami hipotezė, kad progresyvumas skatina visuomenės gerovę, o Lietuvai reikalingas progresinis pajamų mokestis. Darbo pabaigoje prieinama prie išvados, kad iškelta hipotezė pasitvirtino. Turtinės lygybės siekimas per mokesčių progresyvumą, priklausomai nuo visuomenėje vyraujančio teisingumo supratimo, gali būti vertinamas kaip socialiai teisingas reiškinys. Tikėtina, kad tinkamai subalansuotas gyventojų pajamų mokesčio progresyvumas būtų vienas iš turtinės atskirties mažinimo būdų Lietuvoje.

Radevič J. Pursuing Income Equality through Progressive Taxation: Does Lithuania Need a Progressive Income Tax?/ Master's Thesis in Financial Law. Supervisor assoc. prof. L. Birškytė – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2013. – 65 p.

SUMMARY

Taxes are main source of state income, based on that public goods quality and public welfare are dependent on taxes. One of factors which influence public welfare is income equality, which can be achieved using progressive taxes. In Lithuania need of progressive taxes is often discussed, because of that in this thesis need of progressive taxes for Lithuania is evaluated.

Purpose of this thesis is to analyze progressive tax system and to provide conclusions for pursuit of income equality using progressive taxes, impact of progressive taxes on public welfare and need of introduction of progressive income tax in Lithuania.

To achieve a goal, in the first place main factors of state's taxation selection are evaluated. In this thesis main taxation principles are analyzed, by which every tax system and tax culture elements are evaluated. Progressive tax system is analyzed, with its positive and negative impact. The ways of achieving progressiveness are discussed in the thesis. Based on current status of population of Lithuania, economic situation and tax mentality level, need of progressive income tax is discussed. For research purposes, population attitude towards current tax system and progressive income tax is analyzed.

In the thesis hypothesis derived that progressiveness increases public welfare and Lithuania needs progressive income tax. In end of the thesis hypothesis is confirmed. Pursuing income equality through progressive taxes, depending on society's understanding of justice, can be correct occurrence. It is possible that properly balanced progressive income tax can be one of ways to diminish income inequality in Lithuania.

PRIEDAI

1 PRIEDAS**APKLAUSOS ANKETA**

Sveiki! Esu Mykolo Romerio universiteto studentė, atliekanti tyrimą magistro baigiamajam darbui tema „Turtinės lygybės siekimas per mokesčių progresyvumą. Ar Lietuvai reikalingas progresinis pajamų mokestis?“. Būčiau labai dėkinga, jeigu galėtumėte skirti kelias minutes laiko šiai anketai užpildyti. Jūsų pateikta informacija liks konfidenciali.

Progresiniai mokesčiai – tai tokie mokesčiai, kai pajamoms apmokestinti taikomas daugiau nei vienas pajamų mokesčio tarifas. Pajamos suskirstomos laipteliais, ir kiekvienam aukštesniam pajamų laipteliui taikomas didesnis mokesčio tarifas.

Prašau įvertinti kiekvieną teiginį balu nuo 1 iki 5, kur:

1	2	3	4	5
<i>Visiškai nesutinku</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Visiškai sutinku</i>

Pasirinktą įvertinimą pažymėkite.

Esu patenkintas (-a) dabartine mokesčių sistema Lietuvoje					
Domiuosi mokesčių pakeitimais Lietuvoje					
Pritarčiau progresinio pajamų mokesčio įvedimui Lietuvoje					
Progresiniai mokesčiai yra socialiai teisingi					
Skirtumas tarp turtingųjų ir vargšų turi būti sumažintas, net jei tai reikalautų didesnius mokesčius dideles pajamas gaunantiems žmonėms					
Progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje paskatintų emigraciją					
Progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje padidintų biudžeto pajamas					
Progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje padidintų šešėlinės ekonomikos lygį valstybėje					
Progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje padidintų visuomenės gerovės lygį					

10. Koks būtų maksimalus gyventojų pajamų mokesčio tarifas, kurį galėtumėte mokėti nevaržant savo pagrindinių ekonominių ir socialinių poreikių?

- 15 proc.
 20 proc.
 30 proc.
 40 proc.

11. Jūsų pajamos per mėnesį:

- iki 2 000 litų
 2 000-5 000 litų
 5 000-10 000 litų

virš 10 000 litų

12. Jūsų išsilavinimas:

vidurinis

aukštesnysis

aukštasis

nebaigtas aukštasis/aukštesnysis

kitas (įrašykite) _____

13. Jūsų amžius:

iki 18 metų

18-24 metų

25-34 metų

35-49 metų

50-65 metų

virš 65 metų

14. Jūsų socialinė padėtis:

studentas

dirbantis

bedarbis

pensininkas

2 PRIEDAS

ANKETINĖS APKLAUSOS REZULTATŲ DUOMENYS (LENTELĖS)

1 klausimas

<i>Esu patenkintas (-a) dabartine mokesčių sistema Lietuvoje</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000		1	1	11	7
2000-5000		1	4	4	5
5000-10000				2	1
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis				3	
Aukštesnysis				1	3
Aukštasis		2	5	11	9
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis				2	1
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24			2	10	4
25-34		1	1	3	6
35-49		1	2	2	2
50-65				2	1
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas			1	4	3
Dirbantis		2	4	12	9
Bedarbis				1	1
Pensininkas					

2 klausimas

<i>Domiuosi mokesčių pakeitimais Lietuvoje</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000	1	8	8	3	
2000-5000	2	9	2	1	
5000-10000	2		1		
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis	1		1	1	
Aukštesnysis		1	2		
Aukštasis	4	13	8	3	
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis		3			
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24	2	6	6	2	
25-34	3	4	3	1	
35-49		5	2		
50-65		2		1	
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas		6	1	1	
Dirbantis	5	11	8	3	
Bedarbis			2		
Pensininkas					

3 klausimas

<i>Pritačiau progresinio pajamų mokesčio įvedimui Lietuvoje</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000	3	11	6		
2000-5000	3	6	1	2	2
5000-10000	2				1
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis	2		1		
Aukštesnysis	1	2			1
Aukštasis	4	13	6	2	2
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis	1	2			
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24	3	6	5	1	1
25-34	3	5	1		2
35-49		5	1	1	
50-65	2	1			
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas	2	4	2		
Dirbantis	6	12	5	2	2
Bedarbis		1			1
Pensininkas					

4 klausimas

<i>Progresiniai mokesčiai yra socialiai teisingi</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000	3	11	4		2
2000-5000	2	4	4	2	2
5000-10000	2				1
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis	2		1		
Aukštesnysis		1	1		2
Aukštasis	5	13	4	2	3
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis		1	2		
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24	1	7	5	1	2
25-34	2	5	1		3
35-49	2	2	2	1	
50-65	2	1			
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas		3	3		2
Dirbantis	7	11	5	2	2
Bedarbis		1			1
Pensininkas					

5 klausimas

<i>Skirtumas tarp turtingųjų ir vargšų turi būti sumažintas, net jei tai reikalautų didesnių mokesčių dideles pajamas gaunantiems žmonėms</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000	3	11	3	3	
2000-5000	4	4	2	2	2
5000-10000	2	1			
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis	3				
Aukštesnysis	1	2	1		
Aukštasis	4	13	3	5	2
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis	1	1	1		
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24	3	6	3	3	1
25-34	2	6	1	1	1
35-49	2	3	1	1	
50-65	2	1			
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas		3	3	2	
Dirbantis	8	12	2	3	2
Bedarbis	1	1			
Pensininkas					

6 klausimas

<i>Progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje paskatintų emigraciją</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000		4	4	10	2
2000-5000	1	1	1	10	1
5000-10000	1			2	
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis			1	1	1
Aukštesnysis	1	1		2	
Aukštasis	1	4	4	17	1
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis				2	1
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24		3	2	10	1
25-34	2	1	1	6	1
35-49		1	2	4	
50-65				2	1
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas		1	1	6	
Dirbantis	1	3	4	16	3
Bedarbis	1	1			
Pensininkas					

7 klausimas

<i>Progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje padidintų biudžeto pajamas</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000	4	13	2	1	
2000-5000	3	4	2	4	1
5000-10000	1	1			1
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis	1	1	1		
Aukštesnysis		3			1
Aukštasis	6	12	3	5	1
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis	1	2			
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24	4	7	2	2	1
25-34	2	7		1	1
35-49		3	2	2	
50-65	2	1			
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas	1	6	1		
Dirbantis	7	11	3	5	1
Bedarbis		1			1
Pensininkas					

8 klausimas

Progresinio pajamų mokesčio įvedimas Lietuvoje padidintų šešėlinės ekonomikos lygį valstybėje	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>
<i>Pajamos</i>					
Iki 2000	4	8	7	1	
2000-5000	2	4	5	2	1
5000-10000	1		1	1	
Virš 10000					
<i>Išsilavinimas</i>					
Vidurinis	1	1	1		
Aukštesnysis	1	1	1	1	
Aukštasis	5	9	9	3	1
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis		1	2		
Kitas					
<i>Amžius</i>					
Iki 18					
18-24	4	6	5		1
25-34	2	3	4	2	
35-49		3	3	1	
50-65	1		1	1	
Virš 65					
<i>Socialinė padėtis</i>					
Studentas	1	4	2	1	
Dirbantis	4	8	11	3	1
Bedarbis	2				
Pensininkas					

9 klausimas

<i>Progresinio pajamų mokesčio padidintų įvedimas Lietuvoje visuomenės gerovės lygį</i>	<i>Visiškai sutinku</i>	<i>Sutinku</i>	<i>Nei taip, nei ne</i>	<i>Nesutinku</i>	<i>Visiškai nesutinku</i>	<i>Neatsakė</i>
<i>Pajamos</i>						
Iki 2000	1	7	9	2		1
2000-5000	2	5	3	2	2	
5000-10000		2			1	
Virš 10000						
<i>Išsilavinimas</i>						
Vidurinis		1	1	1		
Aukštesnysis		2	1		1	
Aukštasis	3	9	9	3	2	1
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis		2	1			
Kitas						
<i>Amžius</i>						
Iki 18						
18-24	1	5	9	1		
25-34	1	5	2	1	2	
35-49		3	1	1	1	1
50-65	1	1		1		
Virš 65						
<i>Socialinė padėtis</i>						
Studentas		4	4			
Dirbantis	3	10	7	4	2	1
Bedarbis			1		1	
Pensininkas						

10 klausimas

<i>Koks būtų maksimalus gyventojų pajamų mokesčio tarifas, kuri galėtumėte mokėti nevaržant savo pagrindinių ekonominių ir socialinių poreikių?</i>	<i>15 proc.</i>	<i>20 proc.</i>	<i>30 proc.</i>	<i>40 proc.</i>
<i>Pajamos</i>				
Iki 2000	12	7	1	
2000-5000	6	6	1	1
5000-10000	2	1		
Virš 10000				
<i>Išsilavinimas</i>				
Vidurinis	1	2		
Aukštesnysis	3	1		
Aukštasis	15	9	2	1
Nebaigtas aukštasis/aukštesnysis	1	2		
Kitas				
<i>Amžius</i>				
Iki 18				
18-24	8	8		
25-34	8	2	1	
35-49	2	3	1	1
50-65	2	1		
Virš 65				
<i>Socialinė padėtis</i>				
Studentas	3	3	1	
Dirbantis	16	10	1	1
Bedarbis	1	1		
Pensininkas				